

1. MIS ON RÄNNE?

Mari-Liis Jakobson

Käesolevast peatükist saad teada, mis on ränne ja mobiilsus, kui palju on maailmas rändajaid ning kellele ja miks on need tänapäeva maailmas olulised.

Elame maailmas, mida iseloomustab üha sügavamalt üleilmastumine. Tehnoloogia ja haridus avardab meie maailma, võimaldab näha ja reisida kaugete vahemaade taha: elada maailmas, kus on imelihtne lugeda iga päev värskeid ameerika ajalehti, olla peaaegu reaalses kursis, kuidas läheb korea popstaaridel või heita pilk veebikaamera vahendusel Keenia rahvuspargis hommikul virguvatele jõehobudele. Veeta vaheaasta gümnaasiumi ja ülikooli vahel Austraalia farmis raha kogudes, Kagu-Aasias vabatahtlikuna või mööda maailma ringi reisisid on kõik realistlikud valikud. Maailm on ühtaegu aina aavam, ent samas ka nii lähedal, otsekui peo peal.

Mõistagi on üleilmastumisel ka vähem veetlev pale: globaalne majandusruum suurendab määramatust ja ebakindlust, sest investeeringud, tootmine või tarneahelad võivad mängleva kergusega ümber lülituda; globaalsed gigandid võtta leiva käest kohalikelt väikestelt tegijatelt, ja üha tugevamalt tuleb esile ka vastasseis üleilmastumisest võitjate ja kaotajate vahel. Nagu ikka, ei ole head ilma halvata.

Kes on rändajad ja kui palju neid on?

Üleilmastumisega kaasnevaid nähtusi on ka välisränne. Välisrändeks ehk rahvusvaheliseks migratsiooniks loetakse inimeste liikumist oma tavapärasest asukohariigist mõnda teise riiki, mille kodanikud nad ei ole. Selle hulka ei arvata lühiajalist reisimist, näiteks puhkuse- ja ärireise või sõpradel külas käimist. Ränne on midagi püsivamat. Rändestatistika kogumisel võetakse rändaja määratlemise aluseks sageli ka võõrsil viibimise aeg, mis on vähemalt aasta.

2020. aastal elas oma sünniriigist erinevas riigis üle [280 miljoni inimese](#). (Pidevalt uuenevaid andmeid saad vaadata näiteks Rahvusvahelise Rändeorganisatsiooni (IOM) rändestatistika portaalist <https://migrationdataportal.org>.) Umbes iga 30. inimene maailmas on rahvusvaheline rändaja. Kui võtta rändajaid eraldi riigina, jääks see oma rahvaarvult alla üksnes Hiinale (1,41 mld elanikku), Indiale (1,39 mld) ja USAle (329 mln). Sellest, kas niisugune rändemaht on pretsedenditu, tuleb juttu **2. peatükis "Rände ajalugu"**.

Inimesed rändavad väga erinevatel põhjustel. Rändepõhjustest lähtuvalt saame rännet jagada vabatahtlikuks ning sundrändeks. Vabatahtliku rände all mõistame igasugust rännet, mis on seotud inimeste valikutega: näiteks sooviga minna välismaale raha teenima või paremat elu otsima, asuda elama teises riigis elava pereliikme juurde, minna välismaale õppima mõnd põnevat eriala või lihtsalt maailma avastada. Ent paiguti on ränne tingitud sellest, et teised valikud ammenduvad. Näiteks kui inimene on poliitiliselt taga kiusatud või on olematusse kahanenud tema võimalused eluga kodupaigas pikemas perspektiivis toime tulla. Veel 2015. aastal hõlmasid sundrändajad [alla 10% kõigist rändajatest, kuid nende osakaal on kiirelt kasvamas](#). Laiemalt räägime rändepõhjustest **3. peatükis "Rändeprotsessid"**, sundrändest tuleb põhjalikumalt juttu **7. peatükis "Pagulased ja varjupaik"** ning **12. peatükis "Kliimäränne"**.

Rännata saab pikkade vahemaade taha või lähipiirkonnas. Valdav enamus (ca 70%) rändabki oma lähiregioonis: eurooplased Euroopas, aafrikased Aafrikas, aasialased Aasias. Valdavalt rännatakse madalama sissetulekuga riikidest pigem kõrgema sissetulekuga riikidesse. Statistiliselt tuleb väga harva ette seda, et maailma kõige vaesemate riikide kodanikud jõuavad kõige rikkamatesse riikidesse, kuid suundumine mõnevõrra paremal järjel olevatesse maadesse on tavapärane. Ent sugugi harv ei ole ka ränne ühest kõrgelt arenenud riigist teise. Paljudele meist, kõrgelt arenenud riikide kodanikele, on rändamine enesestmõistetav tegevus, näiteks Euroopa Liidu sees ei nõuta meilt piiril passigi. Samas paljude arenguriikide kodanikele on piirid märksa suletumad ning teise riiki jõudmine on tõeline eneseületuste jada.

Mõistagi ei pea tingimata rändama just välismaale. Rännatakse ühest riigi piirkonnast teise, maapiirkondadest suurlinnadesse, mõnikord ka vastupidi: seda nimetatakse siserändeks. Siseriigis rändajate hulk ületab rahvusvaheliste rändajate hulka mitu korda. Näiteks 2018. aastal oli maailmas teadaolevalt [763 miljonit inimest, kes elasid väljaspool oma sünnikohta](#).

Rändajatele lisanduvad veel lühiajalisemad liikujad – näiteks need, kes käivad lühemat aega hooajatoöl või pendeldavad töö või elustiiliga seoses eri riikide vahel. Nii on rände kõrval hakatud üha rohkem rääkima ka mobiilsusest ehk liikuvusest. Mobiilsete inimeste hulka võib lugeda nii üliõpilase, kes veedab semestri välisülikooli juures, kui ka ukrainlase, kes on käinud Eestis juba aastaid hooajati farmitööl, aga kelle kodu on endiselt Ukrainas. Omal moel mobiilne on ka heal järjel pensionär, kes veedab suved oma põhjamaa kodus, aga ilmade külmemaks ja niiskemaks kiskudes lendab oma teise koju Kanaaridel. Seda nähtust tuntakse ka päikesemigratsiooni ning elustiilirände nime all. Selle harrastajaid leiab loomulikult kõigist eelarühmadest. Aga mobiilsed on ka paljud professionaalid, kelle töö sisu eeldab, et nad aeg-ajalt kuskil välismaal, mõne teise organisatsiooni juures käiks kogemusi vahetamas või uusi vaatenurki leidmas.

Miks on ränne oluline?

Ränne mõjutab oluliselt nii tänapäevaseid ühiskondi kui ka majandust. Rahvusvahelised rändajad toodavad [ligi kümnendiku kogu maailma majanduse kogutoodangust](#), keskmiselt kolm korda rohkem ühe inimese kohta kui paiksed. Niisiis on rahvusvaheline ränne tänapäeva maailmas äärmiselt suure mõjuga protsess. Rände majandusliku ja ühiskondliku mõju kohta vaata lähemalt **9. peatükki "Rände majanduslik mõju"**, **10. peatükki "Rände ühiskondlik mõju"** ja **11. peatükki "Lõimumine"**.

Ränne iseenesest ei ole kunagi hea ega halb. Selle mõju sõltub alati kontekstist. Ränne paistab meile väga erinevalt ka sõltuvalt sellest, kas vaatame seda väljaränderiigi või sisseränderiigi vaatepunktist või võtame hoopis rändaja enda perspektiivi. Inimese jaoks on ränne tavaliselt elumuutev sündmus, kogemuste jada, mis mõjutab nii tema eluviisi, identiteeti kui ka inimsuhteid.

Sihtriigi vaates ei ole sisseränne ehk immigratsioon mitte ühe inimese lugu, vaid sageli märksa anonüümsem protsess: see tähendab tavaliselt rahvastiku mitmekesistumist, aga ka uusi töökäsi ja tarbijaid. Ja seejuures valitsevad sisserändajate suhtes sageli ka üsna vastandlikud meeleolud. Lähteriigile on ränne ühtaegu oma inimese kaotus, räägitakse ka ajude äravoolust. Elanikkond kahaneb rände tulemusel ligi veerandis maailma riikidest. Ka Eestis on käibele läinud demograafilise vetsupoti metafoor: kui osa lahkub, väheneb ka teiste motivatsioon kohapeale jääda, sest turg kuivab kokku. Ja rahvastiku taastootmine kidub, sest sageli rändavad just pere loomise eas inimesed.

Õnneks on Eestil võrreldes paljude teiste Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega ikkagi üsna hästi läinud, aga sellest juba hiljem.

Muidugi on ka riike, mis hingavad kergendatult, kui osa kodanikke lahkub: see võimaldab paigale jäävale ja ikka sageli kasvavale rahvastikule suuremad võimalused tööturul ning vähendab riigi sotsiaalkoormust. Pealegi õnnestub tänapäeval hoida oma väliskogukondadega kontakti ka pika vahe-maa tagant ning sageli panustavad väljarändajad nii oma lähteühiskonda kui ka selle majandusse suurel määral. Kui veel mõni aastakümne tagasi tähendas ränne sageli ühesuunalist liikumist, siis tänapäeval on enamik rändajaid hargmaised: nad loovad endale ehk küll uue elu sihtriigis ja jäävadki sinna alaliselt elama, kuid hoiavad alal ka suhteid ja sidemeid lähteriigis. Põhjalikumalt on lähteriikide perspektiivi avatud ka **8. peatükis "Väljaränne ja väliskogukonnad"**.

Niisiis on ränne midagi sellist, millega seonduvad erinevad huvid. Ränne on väga oluline majanduslikus vaates, sest rändavad inimesed on ka rändav tööjõud ja tarbijaskond. Ränne on väga oluline ka ühiskondlikus ja kultuurilises vaates, sest see tähendab kokkupuudet endast erinevaga, mille toime võib olla nii rikastav kui ka konflikte tekitav. Ent paiguti võib ränne olla ka välispoliitika teenistuses, aidates edendada riikidevahelisi suhteid, või olla hoopis jõupositsiooni kehtestamise vahend. Mitmed kõrgelt arenenud riigid kasutavad viisapoliitikat piitsa või präänikuna, et motiveerida koostööle autoritaarseid režiime: austage inimõigusi, vastasel korral kaob eliidi õigus sihtriiki reisida. Ent on ka riike, mis on kasutanud oma strateegilist positsiooni ebaseadusliku rände transiitriigina selleks, et oma tingimusi teistele peale suruda: tehke meiega see relvatehing või muidu lähavad põgenikelaevad siit sadamast uuesti teele. Niisiis pole ka ime, et riikidel on üha suurem soov rännet ja ka lõimumist kuidagi reguleerida. Sellest, kuidas riigid rännet reguleerivad, saad täpsemalt aimu **4. peatükist "Rändepoliitika"**, **5. peatükist "Ebaseaduslik ränne"** ning **6. peatükist "Kuidas Eesti rännet reguleerib?"**.

Muidugi on ka ränne teema, mis kütab kirgi. See ei ole midagi sellist, mille peale valdav osa inimesi iga päev mõtleks, kuid ränne on hästi politiseeritav teema. Ja kui neid kirgi kütma hakata, tekib ka oht polariseeruda, kus inimesed jagunevad kahte lehte: osade meelest on ränne midagi suurepärast, vähemalt sama paljude meelest aga eksistentsiaalne oht. Mina võrdleks rännet klaasiga, mis on osalt veega täidetud. On täiesti loomulik, et osa inimesi arvab, et klaas on poolenisti vett täis, ja teine osa, et klaas on pooltühi. Ja on ka ühiskondi, kus klaas ongi pigem täis või pigem tühi. Aga kindlasti ei maksa uskuda neid, kes räägivad veeklaasist kui suurest veeuputusest, ega neidki, kes väidavad, et mingit klaasi polegi olemas. Täpsemalt saad teada rändeteemalistest ühiskondlikest debattidest **13. peatükis "Ränne ja avalik arvamus"**.

Käesoleva sarja eesmärk pole tingimata muuta kellegi töökspidamisi rände kohta, küll aga pakkuda argumentibaasi, mille pinnalt on võimalik oma seisukohti põhjendada. Loodetavasti läheb pilt üht-aegu nii keerukamaks kui ka selgemaks.

Aruteluküsimusi

- Enne kui oled süvenenud järgmistesse peatükkidesse, pane endale kirja, milliseid muudatusi ränne sinu hinnangul endaga kaasa toob. Kuidas mõjutab see rändaja elu, kuidas sihtriiki, kuidas lähteriiki? Loe need vastused pärast järgmiste peatükkide läbimist uuesti üle ja täienda.
- Mis vahe on rändel ja mobiilsusel? Too näiteid rändaja ja mobiilse inimese kohta.

Lisalugemist

ÜRO Rahvusvahelise Rändeorganisatsiooni koduleht. Siit leiad infot nii värskema rändestatistika kohta, aruandeid rahvusvaheliste rändesuundumuste kohta kui ka eri riikide sisse- ja väljarändeprofiile. www.iom.int, vt ka migrationdataportal.org ja <https://worldmigrationreport.iom.int/>

UNDESA koduleht. ÜRO majandus- ja sotsiaalkomitee tegeleb muu hulgas ka rände valdkonna seirega ning avaldab perioodilisi aruandeid. Vt nt <https://www.un.org/en/desa/international-migration-2020-highlights>

Statistikaameti koduleht. Paljude teiste teemade hulgas seirab Statistikaamet ka Eesti sise- ja välisrännet. Rahvastiku valdkonna alt leiad teavet nii Eesti rahvastiku koosseisu kui ka rändesaldo kohta. Vt nt [Ränne | Statistikaamet](#)

KÜSK Kodanikuühiskonna
Sihtkapital

EESTI
ARENGUKOOSTÖÖ

KULTUURIMINISTEERIUM

Rändeteemalised tekstid on välja töötatud projekti "Jagatud teekonnad" raames mida kaasrahastavad Euroopa Komisjon, Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.

2. RÄNDE AJALUGU

Mari-Liis Jakobson

See peatükk annab ülevaate olulisematest etappidest inimrände ajaloos ning asetab tänapäevase rände laiemasse konteksti. Muu hulgas saad aimu rändest aajal, antiigis, uusajal ning industrialiseerumise perioodil, kuni 21. sajandini välja.

Ränne ja ka võimalus rännata on kahtlemata nüüdisaja maailmas väga oluline fenomen. Mõnikord öeldakse lausa, et me elame lausa rändeajastul. Kuidas siis on – on ränne tõepoolest midagi uut ja erakordset?

Ränne aajal

Iseenesest on kogu inimliigi ajalugu omamoodi rändelugu. Nii nagu päris paljud looma- ja linnuliigid, on inimenegi suure osa oma ajaloost olnud liikuv ning paiksemaks jäänud alles viimastel aastatuhandetel.

Samuti on ränne olnud omamoodi edu pant ja arengu valem. Ränne eeldab koostööd ja suhtlemist. Ja kuna inimeste ränne ei ole üksnes regulaarne nagu näiteks paljudel linnu- ja loomaliikidel, ei saa siin tugineda nii palju sisseharjunud rutiinidele, vaid tuleb olla pidevalt valmis õppima ja kohanema.

Teadaolevalt tekkis tänapäevane inimene, *homo sapiens sapiens* Aafrikas umbes 200 000 aastat tagasi ning rändas seejärel kõigepealt laiali üle Aafrika, jõudis umbes 65 000 aastat tagasi Lähis-Ida piirkonda, 55 000 aastat tagasi Euroopasse, 45 000 aastat tagasi Aiasiasse, 40 000 aastat tagasi Austraaliasse ning 10–15 000 aastat tagasi Ameerika [mandritele](#). Mõistagi areneb see teadmine ajas nii, nagu paleoantropoloogid teevad uusi avastusi ja loovad uusi teooriaid ([vt nt siit](#)).

Praeguseks teame, et inimlasi arenes maailma eri paigus välja mitmeid vägagi erinevaid liike, kuid teadaolevalt ei levinud ükski neist niivõrd ulatuslikult nagu kaasaegne inimene. Paleoantropoloogid on leidnud tõendeid selle kohta, et juba varane inimlane *homo erectus* jõudis Aafrikast väljapoole, ning ka neandertallase eellane *homo heidelbergensis* on pärit Aafrikast. Ent ükski neist liikidest ei rännanud niivõrd ulatuslikult ega levinud sedavõrd edukalt kui *homo sapiens sapiens*. Ka neandertallased, kes elutsesid pea 200 000 aastat Euroopas, sulandusid lõpuks ühte tõelise maailmaränduri, *homo sapiens sapiensiga*. Geeniuuringud viitavad, et meil kõigil on ühine Aafrika esiema, kes elas umbes 150 000 aastat tagasi.

Ränne ja iidset tsivilisatsioonid

Inimene jäi paiksemaks umbes [10 000–7000 aastat tagasi](#), kui hakkas kiirelt arenema põllumajandus ning jõukust kogunes nii palju, et tekkida said esimesed linnad ja tsivilisatsioonid. Rände lugu jutustavad ka kõik kõrgkultuurid iidseimatest alates – tsivilisatsioonide keskusteks saanud linnad pole kunagi tekkinud üksnes sealsamas sündinutest, vaid on alati olnud magnetiks, mis tõmbab andekaid

või ettevõtlikke ka äärealadelt. Pea sama vanaks peetakse ka diasporaasid ehk teist kultuuri esindavaid vähemuskogukondi, kes elavad võõral maal.

Kaubandus ja kultuuride vahetus pole kunagi toiminud üksnes rändkaupmeeste toel, alati on olemas olnud ka kohalik sillapea. Näiteks selgub kirjalikest allikatest, et tuhande aasta taguses Konstantinoopolis (tänapäeva Istanbulis) elasid päris arvukad babüloomlaste, sennarlaste, meedialaste, juutide, pärslaste, egiptlaste, kaananlaste, aga ka venelaste, ungarlaste ja hispaanlaste kogukonnad.

Peale kaupmeeste on sageli liikunud ka mitmesugused misjonärid ja õpetlased. Ka näiteks kuulus Vana-Kreeka filosoof Aristoteles oli metoik – välismaalane, kellel oli õigus küll linnriigis elada ja samuti olid tal kõik kohustused mis kodanikulgi, aga kellel puudusid mõned kodaniku õigused, näiteks õigus valida.

Ent meie geenidesse on kirjutatud ka üks teine, tumedam rändega seonduv lugu. Ränne on sageli olnud ka looduskatastroofide või sõdade kaasnähtus. Vanadel kreeklastel oli välismaalaste kohta metoiku kõrval veel teinegi sõna: barbar. See tähistas võõramaalasi, kes ei rääkinud kreeka keelt ega järginud klassikalisi kombeid ning oli tavaliselt vallutusretkel olev võõras ja ohtlik rahvas.

Kaudselt võib öelda, et ka Vana-Rooma impeeriumi allakäik sai rasvase punkti just rände tõttu. 4. sajandil soodsamate olude otsingul Kesk-Aasia steppidest Ida-Euroopasse rännanud hunnid sundisid sealt omakorda edasi rändama mitmeid germaani ja slaavi hõimuseid, kes tungisid Rooma keisririigi aladele. Praegu tunneme seda perioodi suure rahvasterändamisena, mille tulemusena lagunes Rooma impeerium ja Euroopas algas nii-öelda pime keskaeg.

Ränne ja uusaeg

Inimeste kihk rännata on mõõtnatult avardanud meie maailma – tõuganud uute tehnoloogiliste avastusteni, toonud teadmisi ja kaupu teistest kultuuridest. Asjata ei peeta valgustusajastu üheks alguspunktiks nii-öelda suurte maadeavastajate rännakuid – Vasco da Gama purjetamist ümber Hea Lootuse neeme, Kolumbuse jõudmist Ameerikasse või Fernão de Magalhãesi kuulsat ümbermaailmareisi. Neil retkedel osales küll vaid käputäis meremehi, kuid nii avanesid uued rändeteed, mida hiljem on läbinud miljonid.

Ent kaugeltki kõik nende retkede juures polnud humanistlik ja valgustuslik. Maadeavastustele järgnenud konkistadooride jõudmine Kesk-Ameerikasse 16. sajandil ei toonud kaasa mitte üksnes sõjalisi kokkupõrkeid, vaid ka ulatuslikke nakkushaiguste laineid. Ning Filipiinidel ei seisa mälestusmärk mitte Magalhãesile, kes seal suri, vaid hoopis Lapulapule, kohaliku hõimu pealikule, kelle käe läbi kuulus maadeavastaja oma otsa leidis.

Kaugeltki alati pole ränne olnud vabatahtlik avastusretk. 1526. aastal – enam kui 400 aastat enne suuri Eestit tabanud küüditamislaineid – jõudis praeguse Brasiilia rannikule esimene Aafrikast orje Ameerikasse transportinud laev. Esimene paljudest: arvatakse, et 16.–19. sajandil veeti Aafrikast Ameerikasse ligi [12 miljonit orja](#) ning veel miljon või kaks hukkus sel teekonnal. Paraku pole selline teguviis kuhugi kadunud ka tänapäeval, seda nimetatakse lihtsalt inimkaubitsemiseks. Rohkem tuleb sellest juttu **7. peatükis "Ebaseaduslik ränne"**.

Ränne ja industrialiseerumine

Kui orjandus koloniaalimpeeriumides 19. sajandil keelustati, läksid liikvele veidi teistsugused inimvood – indentuuritöölised. Need olid valdavalt Hiinast ja Indiast pärit lihtsad talupojad, kes läksid aastateks kodust kaugemale tööle lubadusega saada lepingu lõpul maad või kopsakam rahasumma. Ja kuigi ametlikult oli tegu vabade inimestega, olid nende töö- ja elutingimused sageli orjadega võrreldavad. Tānu neile töölistele püsisid käigus suured istandused ning valmisid hiiglaslikud taristuprojektid nii Ameerika mandritel, Aafrikas kui ka Aasias. Eestisse nende tööliste teekond teadaolevalt ei ulatunud, küll aga on meie keelde jõudnud sõna, mida nende tööliste kohta kasutati. Coolie tähendas esialgu orja, kuid läks hiljem üle maailma kasutusele halvustava slängisõnana madalapalgalise Aasia tööjõu kohta.

Teadaolevalt läks kõige rohkem indentuuritöölisi – [ligi kaks miljonit](#) – liikvele Indiast ning nende järeltulijad panid aluse üsna arvukale india kogukonnale näiteks Lõuna-Aafrikas, Ugandas, Keenias, Fidžil või Kariibi mere saartel. Ent Aasiast pärit tööliste kõrval läks sarnaste lepingute alusel laia ilma ka näiteks põhjamaade või iiri talupoegi.

Umbes samal ajal läksid aga liikvele veel miljonid, kes olid oma otsustes mõnevõrra vabamad. Euroopas, aga ka näiteks Hiinas oli toimunud tõeline rahvastikuplahvatus ning kõigile ei jätkunud kohapeal enam piisavalt maad ja leiba. 19. sajandi keskpaigast kuni teise maailmasõja alguseni rändas Euroopast Uude Maailma [üle 55 miljoni](#) inimese. Oma [50 miljonit](#) rändas Hiinast ja Indiast Kagu-Aasia maadesse. Ent toonasesse aega jääb ka Põhja-Aasia asustuse kiire kasv – Mandžuuria ja Siberi aladele rändas nii miljoneid hiinlasi, veidi korealasi kui ka miljoneid äsja pärisorjusest vabanenud venelasi.

Ekh jääb just 19. sajandi teise poolde ja 20. sajandi algusse globaalse ajaloo suurim rändeajastu? Toonane rändemaht küündis 150 miljoni ligi, samas kui maailma kogurahvastik jäi ühe ja kahe miljardi vahele. 2020. aastal oli maailmas veidi üle [280 miljoni](#) esimese põlvkonna migrandi, ent maailma rahvastik on kasvanud juba 7,6 miljardini.

Piiridega maailma poole

Mõne aasta eest, kui olin lendamas Lõuna-Indiasse, juhtus minuga selline lugu. Lennuk oli teinud parasjagu Bangalore'i lennuväljal vahemaandumise ning mina olin süvenenud Christian Joppke raamatusse "Citizenship and Immigration", kui mu kõrval seisatas hallipäine India vanahärra, kes jäi üksisilmi raamatut pöörnitsema. "Pff, kui mõttetu!" mühatas ta. "See raamat on mõttetu: minu vanaisa reisis omal ajal läbi terve maailma – elas Londonis, Ameerika Ühendriikides – , aga mingit passi tal küll ei olnud."

Ja nii oligi. Erinevalt tänapäevast, kui riigid kontrollivad väga täpselt, kes kuhu, kui kauaks või mis eesmärgil läheb, oli inimeste liikumine enne esimest maailmasõda suhteliselt vaba.

Sisuliselt võeti pass kui sihtriigis nõutav reisidokument kasutusele alles esimese maailmasõja ajal, kui üksteisega sõjajalal olevad Saksamaa, Itaalia ja Prantsusmaa hakkasid vastastikku teise riigi kodanikelt dokumenti nõutama, ning õige pea tegid sama ka neutraalsed riigid. Niisiis on passikontroll vaid napilt sada aastat vana nähtus.

Ent 20. sajandi koidikul hakkasid maad võtma mitmed teisedki ideed, mis seadsid inimeste liikumisele suuremaid piiranguid. Näiteks kogus toona kiiresti populaarsust selline pseudoteadus nagu eugeenika. Nii nagu tänapäeva teadus geneetikagi rajanes eugeenika eeldusel, et inimeste füsioloogilised omadused tulenevad geenidest. Ainult et erinevalt geneetikutest arvasid eugeenikud, et võimalikult terved, tugevad ja üllad inimesed sünnivad rassipuhtusest. Sellest kantuna hakkasid mitmed riigid piirama sisserännet n-ö rassiliselt ebasoovitavatele rahvustele: näiteks keelasid Ameerika Ühendriigid [1924. aastal](#) sisserände Aasiast ning seadsid ranged sisserändekvoodid samuti alamaks peetud idaeurooplastele, sealhulgas eestlastelegi.

See mõistagi ei tähendanud, et varem suhtuti sisserändajatesse tingimata tolerantset – rassilist diskrimineerimist ning väljatõrjumist näiteks tööturul esines paljudes kohtades nüüdisajaga võrreldes märksa enam. Ent riikide seatud rändepiirangud olid lõdvemad.

Muidugi ei saanud ränne pärast esimest maailmasõda otsa. Pigem isegi vastupidi: see, et sõjas hukkus ligi 20 miljonit inimest, tähendas, et töökäsi nappis taas ning nii paljud Euroopa kui ka Ameerika riigid panustasid taas töörandesse. Muide, isegi rassipuhtusest jutlustaval Natsi-Saksamaal töötas 1930. aastate lõpul ligi [7,5 miljonit](#) võõrtöölisi.

Ränne pärast teist maailmasõda

Maailmasõdadevaheline aeg, aga ka teine maailmasõda tõi rahvusvahelisse poliitikasse ka sundrändega seonduvad teemad, mida oleme lähemalt käsitlenud **7. peatükis "Pagulased ja varjupaik"**. Hinnanguliselt pillutas teine maailmasõda laiali ligi [175 miljonit inimest](#), neist 40 miljonit rahvusvahelist põgenikku Euroopas sees. Samuti tõi teine maailmasõda kaasa kahepooluselise maailmakorra väljakujunemise, mis kustutas ka viimase lootuse rahumeelse ja vabade piiridega maailma naasmiseks. Ehkki piirkondlikke erandeid on siiski tekkinud. Näiteks Euroopa Liidu eelkäija Euroopa Majandusühendus hakkas töötajate vaba liikumise regulatsiooni välja töötama juba 1951. aastal Pariisi lepinguga, kuigi täielikult rakendus see alles 1968. aastal. Ning loomulikult oli sealt veel pikk maa minna Euroopa Liidu kodanike täielikult vaba liikumiseni, mille tõi alles Maastrichti leping 1992. aastal.

Sõjajärgsete aastate kiire majanduskasv ning tööjõupuudus ärgitas riike ka eksperimenteerima rändepoliitikaga. Näiteks Ameerika Ühendriikides käivitus Bracero programm, mis võimaldas mehhiklastel käia lühiajaliste töötajatena leiba teenimas Ameerika Ühendriikides. Mitmed Lääne-Euroopa riigid, näiteks Lääne-Saksamaa, Holland, Belgia, aga ka Põhjamaad, algatasid 1950. ja 1960. aastatel külalistöötajate programme, mille käigus värvati madala või kesktaseme kvalifikatsiooniga töölisi Vahemere piirkonna riikidest (nt Türgi, Jugoslaavia, Maroko, Tuneesia, Kreeka). Ja kuigi algul oli eesmärk soodustadagi lühiajalist tööalast mobiilsust, kui Lääne-Euroopas töötatakse lühikest aega ning seejärel naastakse kodumaale, said paljudest külalistöötajatest pikaajalised elanikud, kes olid oma tööandjatele sedavõrd vajalikud, et nende töö- ja elamisluba muudkui pikendati. Külalistöötajate programmid lõpetati Euroopas 1970. aastatel, kui maailma tabas majanduskriis (USA-s lõpetati Bracero programm juba 1960. aastaga). Siis saadi mõistagi aru, et ei ole olemas 20-aastase staažiga lühiajalisi töötajaid, ning need, kel oli õigus paigale jääda, tõid järele ka oma perekonnad ning ränne ei kahanenud, vaid hoopis kasvas. Rändepoliitika planeerimisest ja selle düsfunktsioonidest saad lähemalt teada **4. peatükis "Rändepoliitika"**.

Ränne 21. sajandil

21. sajand on loonud mitmeid eeldusi selleks, et ränne taas elavneks. Raudse eesriide langemine tähendas, et hoogustus ida-lääne-suunaline liikumine. Samas on tugev rändesurve olemas ka lõuna-põhja suunal, ehkki seda üritatakse rändepiirangutega ohjeldada. Enim on rände muutumisse panustanud ehk just mitmesugused uued tehnoloogiad ja ärimudelid. Odavlennufirmad, internet ja kaabeltelevisioon võimaldavad meil peaaegu olla mitmes kohas korraga ning avastada maailma hoopis teisel viisil. Võib-olla võiks ka käesolevat ajastut nimetada hoopis mobiilsuse ajastuks: kuigi suhtarvult on tänapäeva maailmas migrante vähem kui sajand tagasi, on nad oluliselt liikuvamad ning hoiavad märksa tihedamalt sidet ka oma kodumaaga.

Milline on tuleviku maailma ränne, on praegu isegi raske öelda. Prognoose on seinast sein, nii utoopilisi kui ka düstopilisi. Koroonapandeemiast inspireeritult kerkivad esile nii prognoosid (paljudele) lukukeeratud maailmast, kus rändevõimalused vähenevad, kui ka hoopis hoogustuvast rändest. Iseasi, missuguseks see ränne kujuneb. Näiteks Ameerika rändeuurija [Douglas Massey](#) on aga ennustanud, et 21. sajandil saab põhiliseks rändeliigiks sundränne ehk inimesed, kes ei rända niivõrd tööturu vajaduste täitmiseks, vaid kes põgenevad konfliktide või humanitaarkriiside eest. Üsna tõenäoline on, et tehnoloogia mängib üha olulisemat rolli nii inimeste liikumise võimaldamisel kui ka jälgimisel.

Ennustatakse, et süvenev ebavõrdsus – nii riikide vahel kui ka riikide sees – võib rännet veelgi hoogustada, ent on ka ennustusi, mis viitavad, et globaalne ebavõrdsus on hoopis vähenemas. Samuti võivad inimesed olla sunnitud liikvele minema kliimamuutuste tõttu. Kuidas täpsemalt, saab aimu **12. peatükist "Kliimaränne"**. Nõudlust välismaalaste töökatte järele võib kasvatada ka paljude riikide vähenev sündimus ning tagurpidi pöördunud rahvastikupüramiid. Samas võib automatiseerimine tööjõuvajadust ka vähendada. Ka nendes riikides, kus praegu veel rahvastik kasvab, peaks kasv lähikümne lõppema: statistik Hans Rosling on hinnanud, et [sündimuse tipp](#) on nüüdseks ehk juba saavutatud, ning arvatakse, et käesoleva sajandi keskpaigast võib maailma rahvastik hoopis kahenema hakata.

Üsna kindlalt võib aga lubada, et nii, nagu valdav enamik maailma rahvastikust jääb alati paikseks, ei kao kuhugi ka see riskialtim vähemus, kes on valmis piiri taha uut elu otsima minema.

Arutelüküsimusi

- Arutle, millist ajastut nimetaksid sina rändeajastuks ja miks? Kas näiteks aoeaga, iidsete tsivilisatsioonide ajastut, suurte maadeavastuste perioodi, 19. sajandi teist poolt või tänapäeva?
- Mille poolest erineb sinu arvates praegune ränne näiteks 19. sajandi teise poole või 20. sajandi alguse rändest?

Lisalugemist

King, R. (2008) Inimkonna rändeatlas. Tallinn: Ilo.

Goldin, I., Cameron, G., & Balarajan, M. (2011). Exceptional People: How Migration Shaped Our World and Will Define Our Future. Princeton; Oxford: Princeton University Press.

Torpey, J. C. (2018). The invention of the passport: Surveillance, citizenship and the state. Cambridge University Press.

KULTUURIMINISTEERIUM

Rändeteemalised tekstid on välja töötatud projekti "Jagatud teekonnad" raames mida kaasrahastavad Euroopa Komisjon, Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.

3. MIKS INIMESED RÄNDAVAD?

Mari-Liis Jakobson

See peatükk tutvustab teaduslikku kinnitust leidnud seaduspärasid inimeste rändes. Vastused leivad sellised küsimused nagu, miks osa inimesi üldse otsustab rännata, samas kui enamik paigale jääb, millised on rännet mõjutavad tõmbe- ja tõuketegurid ning kuidas rändeotsus sünnib.

Iga päev pakivad tuhanded inimesed maailmas oma seitse asja kokku ja siirduvad võõrsile paremat elu otsima. Miks nad seda teevad? Ühest küljest on igal rändajal oma lugu ja isiklikud põhjused. Teisest küljest aga on teadlased tuvastanud mitmeid seaduspärasid, mis aitavad meil mõista, miks inimesed liiguvad. Need on kirja pandud erinevate rändeteooriatena, mida nüüd lähemalt vaatamegi.

Ränne kui ratsionaalne valik

Võib-olla võiks alustada hoopis sellest, miks enamik inimesi rahvusvahelist rändeteekonda ette ei võta. Kuigi inimesi, kes elavad oma sünniriigist erinevas riigis, on maailmas sadu miljoneid, hõlmavad nad maailma elanikkonnast vähem kui [4 protsenti](#). Isegi Euroopa Liidus, kus ühest riigist teise kolimisel ei ole mingeid piiranguid, elab sünniriigist erinevas liikmesriigis alla [4 protsendi elanikest](#). Millega seda siis seletada?

Ränne võib olla ebamugav ja sageli ka päris riskantne protsess. Ja ehkki tänapäeval pole rändamise käigus eluga riskida enamasti vaja, käib sellega ikka kaasas omajagu stressi. Kohaneda tuleb uues keele- ja kultuurikeskkonnas, kus on võib-olla ka vähem sõprade või pereliikmete tuge, sageli tuleb kokku puutuda ka suure hulga bürokraatiaga.

Majandusteadlased (näiteks Larry A. Sjaastad oma 1962. aasta artiklis "The Costs and Returns of Human Migration") on rännet võrrelnud investeringuga: rännatakse selleks, et maksimeerida kasumit oma inimkapitalilt ehk oma teadmistelt, oskustelt või lihtsalt tervelt kehalt ja toorelt jõult. Ja rännatakse tavaliselt siis, kui on lootus, et investering, mis rändamisega teha tuleb, võib ka ära tasuda. Seetõttu rändavadki pigem noored inimesed, kes tasuvusajani ära jaksavad oodata, ja pigem need, kelle inimkapitali kasumlikkus rändamise tulemusena rohkem kasvab.

Teisisõnu, selle teooria järgi on ränne justnagu ratsionaalne valik. Mõistagi ei kalkuleeri kõik üksnes majanduslikku kulu ja tulu. Rändeuuringud näitavad, et isegi, kui neid kalkulatsioone algul tehakse, siis ei ole inimestel sageli täielikku infot sihtriigi konteksti ega kõigi kuluartiklite kohta. Samuti on asju, mida üheselt rahasse ümber arvutada on keeruline. Näiteks on Šveitsi sotsioloog Hans-Joachim Hoffmann-Nowotny välja toonud, et majandusliku tasuvuse kõrval on inimesele oluline ka ühiskondlik võim ja prestiiž. Ja kuna võõrsil on neid sageli raskem saavutada, ei võta inimesed rändeteekonda tingimata ette isegi siis, kui see majanduslikult kasulik oleks. Aga kindlasti on olulised ka isiksusega seotud tegurid: et inimene on piisavalt kohanemisvõimeline ja ka piisavalt kõrge riskitaluvusega, nii et erinevate inimeste emotsionaalse kulu ja tulu kalkulatsioon tuleks välja üpris erinev.

Kuidas tekivad sisseränderiigid ja väljaränderiigid?

Veel üks küsimus, millele rändeuurijaid vastuseid on otsinud, seondub sellega, miks mõnedest riikidest saavad väljaränderiigid, teistest aga sisseränderiigid.

Rände suunda on püüdnud seletada paljud teadlased, kuid neist üks kuulsamaid on ehk Ameerika Ühendriikide rahvastikuteadlase Everett S. Lee 1966. aastal ilmunud tõmbe- ja tõuketegurite teooria (Lee, E. S. 1966. A Theory of Migration. *Demography* 3(1): 47–57). Rände tõuketegurid on põhjused, mis meid lahkumist kaaluma panevad – näiteks sõjaline konflikt või ebaturvalisus, tagakiusamine, töökohade puudus või ka lihtsalt suhteline vaesus. Tõmbetegurid seevastu on kõik see, mis rände sihtkoha atraktiivseks muudab – ihaldusväärsed töökohad, vanasti ka näiteks võimalus maad saada, kõrgemad palgad, elus häid võimalusi andev haridus, aga ka kultuuriline või poliitiline vabadus. Liikuma võivad meid panna nii tõmbe- kui ka tõukefaktorid, sageli ka mõlemad koos. Samuti tuleb arvestada mitmesuguseid kõrvaltegureid, mis võivad rändeplaane muuta.

Tõmbe- ja tõuketegurite teooria seletab, miks ränne toimub enamasti vaesematest ja vähem arenenud riikidest rikkamatesse ja kõrgemalt arenenud riikidesse, sageli kirjeldatakse seda ka kui globaalsest lõunast lähtuvat rännet globaalsesse põhja. Ent tõmbe- ja tõuketegurite teooria koos investeeringu printsiibiga aitab meil mõista ka, miks väga suur osa rännet toimub hoopis väiksemal skaalal ning ennekõike n-ö globaalse lõuna sees. Rändamine on kallis ettevõtmine, iseäranis arenguriikide elanikele. Seetõttu jõuavad ka näiteks konflikti eest põgenejad sageli mitte väga palju jõukamatesse lähiriikidesse: tõuketegurid koju jääda ei luba, ning isegi kui tõmbetegurid naaberriigis liiga tugevad ei ole, on elu seal parem kui paigalejäämine.

Ent rahvastikuteadlased on andnud rände suunale ja põhjustele teisegi huvitava seletuse. 1971. aastal ilmutas Wilbur Zelinsky mobiilsussiiirde mudeli, mis seletab väljarännet arenguriikidest (Zelinsky, W. 1971. The Hypothesis of the Mobility Transition. *Geographical Review* 61(2): 219–249). Ränne hoogustub moderniseeruvates ühiskondades, kus elu on juba piisavalt heal järjel, et suured põlvkonnad jõuaksid täisikka. Kõigile ei pruugi aga kohapeal rakendust jaguda, mistõttu tuleb osal noortest ette võtta rändeteekond. Täna näeme sellist seisu paljudes Aafrika ning ka mitmetes Aasia riikides. Ent 100–150 aastat tagasi oli sellises seisus ka suurem osa Euroopa riike, Eesti kaasa arvatud. Ja nii juhtuski, et teine, kolmas või neljas poeg läks Venemaa avarustesse uudismaad rajama. Muide, suhteline jõukus ei ole oluline mitte üksnes suurte rändekohortide üleskasvatamiseks, vaid ka nende teelesaatmiseks, sest ränne nõuab tavaliselt ka parajat alginvesteeringut.

Ent mingis mõttes on seegi teooria pisut liiga üheplaaniline selleks, et kogu rännet selgitada. Mõnikord kestab väljaränne sellistest riikidest edasi ka pärast seda, kui demograafiline tasakaal on saavutatud, ning ühiskonnad võivad suisa kahanema hakata. Tekib nn ahelränne (*chain migration*), kus esialgsed rändajad, kes paremate töövõimaluste otsingul lahkuma olid sunnitud, toovad järele oma perekonna või järgnevad paljud teisedki, sest lähteriigi majandus on kiire väljarände tulemusel hakanud hoopis kahanema ning kohapealne turg ja paremad töövõimalused kuivavad kokku.

Mis on rändevõrgustikud ja kuidas need rändetrende seletavad?

Rändeuuringutes on täheldatud ka ühte ratsionaalsetele seletustele mitte eriti hästi alluvat trendi: miks on nii, et tavaliselt jõuab ühte sihtriiki palju rändajaid mõnest üksikust riigist, aga väga paljudest riikidest samas vaid üksikuid inimesi? Osaliselt võib seda seletada riikide vahel sõlmitud lepingutega. Näiteks jõudsid türklased 1950.–1960. aastatel mitmetesse Lääne-Euroopa riikidesse riikidevaheliste lepingute alusel külalisttöötajatena, sarnaselt jõuavad ka näiteks hooldusõed Filipiinidelt mitmetesse riikidesse.

Aga millega selgitada näiteks seda, et Lõuna-Hiina kaubanduslinna Guangzhousse tekkis ühtäkki mõnedel andmetel pea sadadesse tuhandetesse küündiv nigeerlaste kogukond? Mingit sellekohast lepingut kahe riigi vahel pole olnud, samuti pole ükski hiina ettevõtte Nigeerias suurt värbamiskampaaniat teinud. Ei seo kaht riiki ka ühine ajalugu.

Vastuseid pakub rände võrgustikuteooria. Rändega seotud kulusid ja stressi aitab oluliselt vähendada see, kui inimesel on juba keegi, kes on kohapeal ees: kes vahendab infot eluolu ja rändevõimaluste kohta, pakub võib-olla algul öömajagi, aitab leida tööd ja lihtsustab asjaajamist. Seda võrgustikku ei moodusta tingimata alati inimesed, kes on omavahel sõbrad ja sugulased. Sageli toimivad võrgustikes ka professionaalsed vahendajad: rändeagendid, töövahendusfirmad, kolimisteenuse pakkujad ja paljud teised. Näiteks kui tööränne Ukrainast Eestisse kiiresti kasvama hakkas, pani üks odavlennufirma käima soodsa Tallinna-Kiievi liini, mis suurendas Eesti kui sihtkoha atraktiivsust veelgi. Kriitilise massi kogunedes tekivad kohapeal ka teenusepakkujad, kes asuvad seda võrgustikku omakorda ühendama – väikepoodnikud, kes vahendavad koduseid ja tuttavaid toidukaupu ja tarbeesemeid, restoranipidajad, juuksurid või arstid, kellega saab harjumuspäraselt asju ajada jne.

Samas ei kesta selline kogukondade kasv igavesti. Rändevõrgustikel on ka oma küllastumispunkt, milleni kogukonnad kasvavad, kuid seejärel hoopis kahanema võivad hakata. Miks nii? Ühest küljest võib siin taga olla riiklik poliitika karmistamine. Näiteks aafriklaste arv Guangzhous kahanes 2010. aastate keskel pea olematuks, kuna riik hakkas sisserännet oluliselt piirama ning ei saa öelda, et ka juba saabunuid just hellalt koheldud oleks.

Ent alati ei pruugi poliitikamuudatused olukorda mõjutada. Näiteks kui Saksamaa 1970. aastatel Türgi külalisttöötajatele ukseid sulges, ränne Türgist hoopis kasvas. Nüüd, kus piirid vabale liikumisele sulgusid, otsustasid saabunud kannad maasse suruda ning järele kutsuda oma pereliikmedki, kes peredega taasühinemise õiguse kaudu siiski rännata said.

Aga teatud juhtudel toimub loomulik kasvu pidurdumine või lausa kahanemine siiski. Ühest küljest saab sisserändajate kogukondade kahanemist selgitada tõuke- ja tõmbetegurite mõjuga: näiteks pole Eesti ja Soome elatustase enam nii erinev kui 10 või 20 aastat tagasi ja seetõttu on ränne Soome vähenenud ning tagasipöördumine kasvanud. Ent võrgustikuteooria ütleb, et oma rolli mängib ka võrgustik ise. Ajapikku võivad väliskogukonnad muutuda uute tulijate suhtes tõrjuvaks – eriti siis, kui nad on sattunud vastuvõtvas ühiskonnas kriitika alla. Tekib vastasseis sama päritolu "uute tulijate" ja "vanade olijate" vahel, kes näevad elu juba rohkem kohalikega sarnase prisma läbi. "Vanad olijad" kardavad maine pärast või lihtsalt võrgustikega kaasnevate kohustuste pärast. Ajapikku hakkavad ka rändevõrgustikud ise lahti sulama: kaob professionaalsete vahendajate huvi ning paigalejääjad sulanduvad rohkem vastuvõtva ühiskonna ellu.

Kuidas sünnib rändeotsus?

Veel on rändeuurijad püüdnud mõista, kuidas inimesed rändavad. Tänapäeval on rändeprotsess sageli järkjärguline. Enamasti ei mõtle keegi, et "hüvasti, kodumaa, siia ma enam ei naase!" Algul minnakse lühemaks ajaks – mõneks kuuks, aastaks või õpingute perioodi lõpuni, et näha, kas elu võõrsil üldse sobib. Ent päris sageli saab lühikesest visiidist pikem ning kodumaal käiakse edaspidi pigem külas.

Huvitav on seegi, et sageli jäädakse välismaale hoopis teistel põhjustel kui need, miks sinna esialgu mindi. Iseäranis puudutab see just noorte inimeste rännet. Kui esiotsa mindi välismaale hariduse järele või raha teenima, siis elama jäädakse pigem üldisema sotsiaalse keskkonna, näiteks ühiskonna avatuse pärast. Ka intervjuud suurlinnadesse elama läinud Eesti noortega viitavad sellele, et kuigi Eesti on paljudel endiselt südames ja kunagi soovitakse siia tagasi pöörduda, siis takistab seda peamiselt kaks asja: esiteks see, et sageli ollakse oma erialal spetsialiseerunud nii kitsalt, et kodumaal ei jagu lihtsalt piisavalt tööd, ning teiseks see, et siin pole võrreldavaid kultuuri tarbimise võimalusi.

Aga mõistagi pole kõik nii vabad liikujad kui noored. Saksamaa majandusteadlane Oded Stark on aga välja töötanud uue tööränne ökonoomia teooria, mis seletab, et sageli pole rändeotsus mitte üksikisiku otsus, vaid kollektiivne, näiteks perekondlik otsus (Stark, O. ja Bloom, D. E. 1985. The New Economics of Labour Migration. American Economic Review 75: 173–178). Isegi kui faktiliselt rändab vaid üks inimene, on rändeprotsessiga seotud terve pere. Rändeinvesteeringut ei tee tingimata vaid need inimesed, kes liiguvad, vaid ka pereliikmed, kes neil liikuda võimaldavad.

Näiteks kui üks abikaasa läheb välismaale tööle, tähendab see, et teine peab suurema vastutuse võtma koduse majapidamise eest – temalgi on rohkem rändega kaasnevat stressi. Seetõttu on oluline kaaluda ka rände kulu ja tulu just terve pere seisukohast. Näiteks, kas rändega saavutatav suhteline heaolukasv – ütleme, võimalus teha kodus remonti ja soetada teine auto – kaalub üles ühe pereliikme rändega kaasnevad riskid ning ajutise ebamugavuse. Muidugi, kaaluda võib ka teisi valemid: ehk on kasulikum hoopis ahelränne, tuua hiljem pere võõrsile järele. Loomulikult on seegi otsus midagi, mida hoolikalt kaaluda, näiteks elukalliduse ja majandusliku heaolu, aga ka lõimumisega seonduvate väljakutsete aspektist. Ent oma rolli mängib ka rändepoliitika – kui vastuvõtjariik peaks seni suhteliselt liberaalseid liikumistingimusi muutma, on tõenäoline, et järgneb ahelränne laine ehk pered tuuakse sihtriiki järele, sest ise enam ajuti pere juures nii lihtsalt käia ei saa. Sageli aga eelistatakse jääda just ringränne lahenduse juurde, kus üks pereliige käib aeg-ajalt välismaal tööl, saadab kodustele raha ning ülejäänud pereliikmed sätivad oma elukorralduse nii, et sellega kõige paremini sobituda.

Niisiis on ränne tingitud väga paljudest erinevatest faktoritest nii tervete ühiskondade, kogukondade, aga ka üksikisikute tasandil. Ränne võib olla pealesunnitud valik või osa rahuldust pakkuvast elustiilist. See võib muuta inimese kosmopoliitseks maailmaränduriks, kes naudib uut seiklust ja põnevaid avastusi, mida sihtriik talle pakub. Ent see võib inimese jätta ka rändelõksu, kus ilmneb, et algul lubatu või loodetu ei realiseeru ning võimalusi napib nii edasi- kui ka tagasilikumiseks.

Aruteluküsimusi

- Jutusta kellegi päriselt aset leidnud või enda välja mõeldud rändelugu (kes, kust kuhu ja mis põhjustel rändas) ning arutle selle üle peatükis käsitletud teooriate põhjal: kuivõrd seletavad tema rändevalikuid majanduslik kulu-tulukalkulatsioon, kuivõrd tõmbe- ja tõuketegurid, mobiilsussiire, võrgustikud? Kas see oli individuaalselt või kollektiivselt kaalutud otsus?
- Arutle, kui palju on sinu hinnangul ränne ratsionaalne protsess ja kui palju sisaldub selles irratsionaalsust.

Lisalugemist

Rändeteooriatest saab põhjalikuma ja akadeemilisema ülevaate näiteks siit: [Hagen-Zanker, J. \(2008\) Why do people migrate? A review of the theoretical literature. MPRA Paper no 28197](#)

Huvitavat rändeteemalist kuulamist leiab näiteks rändeuurijate assotsiatsiooni [IMISCOE taskuhäälingu sarjast](#).

Brettell, C. B., & Hollifield, J. F. (Eds.). (2014). Migration theory: Talking across disciplines. London; New York: Routledge.

KÜSK Kodanikuühiskonna
Sihtkapital

KULTUURIMINISTEERIUM

Rändeteemalised tekstid on välja töötatud projekti "Jagatud teekonnad" raames mida kaasrahastavad Euroopa Komisjon, Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.

4. RÄNDEPOLIITIKA: MIKS JA KUIDAS RIIGID RÄNNET REGULEERIVAD?

Mari-Liis Jakobson

Sellest peatükist saad teada, miks riigid üldse rännet reguleerivad. Oma eesmärkide saavutamiseks tuleb riikidel sageli hallata korraga täiesti vastandliku mõjuga protsesse – ühelt poolt rännet piirata, teiselt poolt aga kohale meelitada neid, keda hädasti vaja oleks. Kuidas riigid seda teevad ja kui hästi see neil välja tuleb?

Rändepoliitika – see on kogum eesmärke, reegleid ja tegevusi, mida riigiasutused, mõnikord ka koostöös vabaühenduste või erasektoriga rände juhtimiseks rakendavad. Mõnele võib sõnapaar "ränne ja poliitika" silme ette tuua hoopis vaidlevad poliitikud, kes esitavad lennukaid loosungeid või pilluvad teineteise pihta kriitikanooli. Nemad on samuti osalised rändepoliitika kujundamises, aga rändepoliitikat vaadeldes on meil pigem luubi all poliitikameetmed ehk reeglid, millega rännet ühes või teises suunas tüürida püütakse.

Rändepoliitika kesksed küsimused on järgmised. Keda me siia tahame? Kui palju me neid tahame ja mis eesmärgil? Või kas peaks üldse piiranguid seadma? Viimasele küsimusele kipuvad poliitikakujundajad üle maailma praegu vastama küll kõik pigem jaatavalt. Aga küsimused keda?, kui palju? ja milleks? on küll ülimalt aktuaalsed.

Rände liigid

Lühidalt võib rände jagada eesmärgistuse alusel nelja suuremasse kategooriasse: töö- ja ettevõtlusränne, õpiränne, pereränne ning sundränne, kus põgenetakse konflikti või tagakiusamise eest. Viimasele rändeliigile on pühendatud eraldi **7. peatükk "Pagulased ja varjupaik"**. Ebaseadusliku rände tõkestamist ja ennetamist tutvustab **6. peatükk "Ebaseaduslik ränne"**. Sestap keskendume siin sellele, mida üritatakse saavutada teiste rände liikide regulatsiooniga.

Tööränne

Kõige sagedamini on rändepoliitika fookuses majanduslikud eesmärgid. Näiteks võib riigis olla tööjõupuudus. Tööjõupuudus võib olla üldine või struktuurne. Üldine tööjõupuudus tähendab, et töökäsi on vaja rohkem, kui on riigis tööks suutelisi inimesi. Struktuurne tööjõupuudus tähendab, et napib inimesi, kellel on konkreetseks tööks vastav kvalifikatsioon, või ei soovi kohalikud enam teatud töid ise teha. Viimaseid tuntakse sageli ka nn 3D-tööde nime all: tööd, mis on räpased, ohtlikud või alandavad (*dirty, dangerous and demeaning*). Rändepoliitika eesmärk on siis leida need töökaed piiri tagant.

Talendiränne

Ent mõnikord ei vaadata rännet ka mitte kui probleemi lahendust, vaid pigem võimalust, mis annaks konkurentsivõime teistega eelise. Mis oleks, kui suudaksime oma riiki meelitada maailma kõige helgemad

pead ja ettevõtlikumad hinged? Siis jaguks tööd kõigile teistele, majandus kasvaks ning riigi tuludki suureneks, mida saaks omakorda suunata ühiskonna kui terviku hüvanguks. Selle tarbeks töötatakse välja erinevaid n-ö talendipoliitika meetmeid ning ettevõtjatele suunatud rändepoliitika meetmeid. Nende meetmete puhul on hästi oluline, kuidas talente selekteeritakse. Talendipoliitika pole enamasti keskendunud lihtsalt niisama andekatele inimestele, vaid sellistele valdkonnaspetsialistidele, kes suudavad oma tegevusega luua töökohti teistele. Näiteks suurepärase programmeerija, tänu kellele saab idee realiseerida mõni iduettevõtte, mis juba aasta pärast pakub tööd sadadele. Või ettevõtlik disainer, kes suudab käivitada eduka moemaja. Või ehitusinsener, tänu kellele saavad kõrgema lisandväärtusega tööd ka kümned kohalikud ehitajad.

Omaette väljakutse on, kuidas neid kohale meelitada. Olukorras, kus kõik maailma arenenud majandused nende pärast võistlevad, peab olema välja käia midagi, mis sind teistest atraktiivsemaks muudaks, olgu need siis iseäranis helled elamisloa tingimused, stimuleeriv keskkond, kõrged palgad, vinge maine või suurepärase keskkond näiteks ettevõtlusega alustamiseks. Riikide atraktiivsust globaalsetele talentidele mõõdab näiteks [GTCI indeks](#).

Õpiränne

Õpirändeks loetakse seda, kui välismaalane saabub riiki eesmärgiga asuda õppima – näiteks hakkab tudeng ülikoolis kraadi või keegi kutsekoolis kutset omandama, saabub vahetusõpilane lühemaks ajaks kooli või ülikooli või tuleb huviline keelekursustele. Põhjusi, miks riigid õpirännet soosivad, on mitmeid. Sageli nähakse õpirännet kui talendirände pikendust – tänane andekas tudeng on homme talent! Lisaks on ta jõudnud õpingute ajal juba sihtriigi ühiskonnas kohaneda ning seetõttu ka lõimuks paremini. Nii panustavad mitmed maad andekate tudengite riiki meelitamisele – tehes näiteks õppekavadele, aga ka sihtriigile reklaami, pakkudes perspektiivikates valdkondades kas tasuta õppimise võimalust või arvestatavaid stipendiume. Ent samuti püütakse oma välisvilistlasi hoida – näiteks korraldades juba õpingute ajal karjäärialaatsid, et saada nad sujuvalt tööturule lõimuma, võimaldades jääda pärast õpingute lõppu veel riiki tööd otsima või ettevõtlusega alustama või lubades neil tulevikus teiste tulijatega võrreldes lihtsamalt naasta.

Muidugi võib õpiränne täita ka hoopis teisi eesmäärke. Kõrghariduse pakkumine välistudengile võib olla ka päris kasumlik eksporditükk. Niisiis võib pakkuda õpet erialadel, mille järele riigi enda tööturul ei pruugi vajadust olla, aga teha seda tasu eest. Tasulises õppes õppivad välistudengid tähendavad, et ülikool suudab lisarahaga parandada oma võimekust ning pakkuda selle tulemusel kvaliteetsemat õpet ka oma üliõpilastele või teha kõrge tasemega teadustööd, mida on vaja asukohariigi ühiskonnale. Ning välistudengile võib maineka ülikooli diplom ning heal tasemel haridus koos välismaal elamise kogemustega olla hea stardiplatvorm nii koduriigis kui ka kus tahes maailmas otsas. Lisaks jääb välisvilistlane, kes on õpingute ajal saanud asukohariigis häid kogemusi, ka omamoodi hea tahte saadikuks või visiitkaardiks. Ehk on tal õpingute ajal tekkinud õpinguteriigis sidemed, mis tulevikus tagavad vajalikke ärisidemeid või isegi diplomaatilisi kontakte.

Pereränne

Pererändeks nimetatakse sellist teise riiki elama asumist, kus kas riigi kodaniku või seal juba elava välismaalasega ühineb mõni tema välismaalasest pereliige. Näiteks on pererändajaks nii Eesti kodaniku abielluv välismaalane kui ka siia tööle tulnud välismaalase lapsed, kui nad just Eesti kodanikud pole. Riigid võimaldavad pererännet ennekõike humansetel kaalutlustel – õigus perekonnale ja

pereelule on kirjas juba inimõiguste deklaratsioonis. Ent mõnikord võib olla pere lihtne kaasavõtmine ka boonuseks, millega püütakse enda juurde meelitada kõrgelt kvalifitseeritud töörändajaid. Samas on riikide reeglid üsna erinevad näiteks selles, millal pere endale järele tuua lubatakse – kas võib seda teha kohe või lubatakse seda teha näiteks alles siis, kui töörändaja on end juba sisse seadnud. Samuti erinevad riigid selle poolest, keda üldse loetakse pereliikmeks – kas perega võivad ühineda üksnes kõige lähemad pereliikmed, nagu abikaasa ja lapsed, või lubatakse ka näiteks oma vanemad, täiskasvanud õed-vennad kaasa võtta.

Rände reguleerimise meetodid

Seega peavad riigid korraga juhtima hästi erinevaid rändevoogusid ning arvestada tuleb nii riigi vajaduste, eesmärkide kui ka rändeprotsesside eripäraga, mida käsitletakse **3. peatükis "Rändeprotsessid"**. Piltlikult öeldes on riik nagu maaparandaja-torulukksepp, kes jõe paisude ja kuivenduskraavide rajamisega loodab vett juhtida nii, et seda ühte kohta piisavalt jõuaks, aga samas teist kohta üle ei ujutaks, ning samal ajal rajab ta veel veetorustikku selleks, et saada hoopis kvaliteetsemat joogivett elanike koju.

Kõiki neid kaalutlusi arvesse võttes töötavad riigid välja rändeskeeme lausa kirurgilise täpsusega – et eristada mitmesuguseid ränderühmi ning vajaduse korral neile ka erinevaid reegleid kehtestada. Näiteks on Ameerika Ühendriigid loonud sinna minna soovivatele inimestele mitukümmend eri staatust. Paljude skeemide vahel orienteeruda võib olla kaunis keeruline, aga riigile annab see hoobasid juurde: näiteks kui muutub mingi valdkonna tööjõuvajadus, ei pea tervet süsteemi ümber tegema ega tegelema kaasnevate mõjudega.

Samuti on riikidel hoobasid, millega rände mahtu piirata. Lihtsustatult võime need jagada kvoodimeetodiks, mis on riigikeskne; tööturu kontrolli meetodiks, mis on tööandjakeskne; ja punktimeetodiks, mis lähtub rändajast.

Kvoodimeetod

Kõige lihtsam meede on kvoot – kehtestada näiteks teatud viisaliigile konkreetne piirmäär – näiteks otsustame, et meie kvoot on sada supermodellile aastas ning saja esimesele ütleme viisakalt, et kahjuks rohkem pole vaja, proovige järgmisel aastal jälle.

Teisalt võib muidugi vaielda, et pole ühte õiget arvu, kõik sõltub nõudlusest. Näiteks ühel aastal on tööd kõigest kümnele supermodellile, kuid siis laieneb mitu mainekat moemaja ning järsku läheb neid vaja lausa 150. Siin on lahenduseks kas paindlikum kvoodimeetod, näiteks määrab riik igal aastal lähtuvalt tööturuvajadusest uue kvoodi, või tööturu kontrolli meetod.

Tööturu kontrolli meetod

Tööturu kontrolli meetodi puhul numbrilist kvooti ei seata, vaid lubatakse tööturule kõik välismaalased, kelle järele on tööturunõudlust.

Omaette küsimus on see, kuidas me tööturu vajadusi hindame. Kui võtame aluseks üksnes asjaolu, et inimesel on tööleping, võib juhtuda, et välistööjõudu, kes on valmis töötama tööandjale soodsamatel

tingimustel kui kohalik, hakatakse eelistama. Seda lahendatakse paljudes riikides meetodiga, mille nimeks on tööturust: välismaalt võib töötaja tuua üksnes juhul, kui kohapealt sobivat kandidaati ei leia. Tööturust võib teha näiteks töötukassa: ettevõtja, kes tahab tuua välismaalt töötaja, peab kõigepealt küsima töötukassast, kas sel on arvel kedagi sobivat.

Palgakriteerium

Veel üks hirm, mis näiteks töörandega seondub, on see, et äkki viib odav välistööjõud kohalike palgad alla. Selle vältimiseks on võimalik kehtestada palgakriteerium: näiteks pannakse paika minimaalne palgamäär, mida välismaalasele maksta võib. Palgakriteeriumi kasutatakse nii kvoodisüsteemis kui ka tööturu kontrolli süsteemis. Näiteks võidakse nõuda, et välismaalasele tuleb maksta vähemalt sektori keskmist palka. Muidugi võib palgakriteerium tekitada ka paradoksaalse olukorra, kus välismaalane saab kõrgemat palka kui samas ettevõttes töötavad kohalikud. Ent siin võib vaadata ka veidi laiemat pilti: kas ettevõtte tööprotsessid ja hinnapoliitika on ikka optimaalsed? Mõnikord võib selline olukord olla muidugi ka õigustatud: kui välismaalane suudabki anda suuremat lisandväärtust kas oma oskuste, tootlikkusega või lihtsalt sellega, et võimaldab tootmisprotsessi alal hoida ja säilitada ka kohalike töökohad.

Punktimeetod

Mõned riigid, näiteks Austraalia ja Kanada, rakendavad aga ka kolmandat, punktimeetodit. (Samuti kasutatakse mõningates riikides punktimeetodit teatud rändeliikide puhul, näiteks talendirände kontekstis.) Punktimeetod ei püüa määrata, mitut supermodellit parasjagu vaja on, vaid lubab tulla kõigil, kel võiks olla potentsiaali, et sihtriigi elu ja majandust edendada. Iga oluliseks peetav kriteerium punktistatakse ning kehtestatakse lävend. Sisse rännata soovijale võidakse punkte anda keeleoskuse, hariduse, eriala ja töökogemuste alusel. Näiteks kui oled doktorikraadiga andmeanalüütik, ületad hariduse ja eriala eest antavate punktidega lävendi ning midagi muud polegi vaja, tule ainult! Kui sul on aga vaid keskeriharidus, oleks piisava hulga punktide kogumiseks vaja, et valdaksid ka kohalikku keelt ja et sul oleks taskus juba ka tööleping mõne kohaliku ettevõttega.

Et riigid rakendavad eri ränderühmadele erinevaid reegleid, võib ka juhtuda, et üks riik kasutab eri rühmade jaoks erinevaid meetodeid. Näiteks on teatud sektorite töötajatele seatud kvoot, mõnede elamislubadele on võimalik kandideerida punktisüsteemi kaudu ning ülejäänud käivad näiteks tööturu kontrolli meetodi alusel. Ja mõnikord rakenduvad need lausa kihiti: on küll punktisüsteem, kuid igal aastal valitakse selle alusel välja vaid kvoodi jagu inimesi, kes elamisloa saavad; või siis kvoodisüsteem, kus kvoodi sisse mahtumise eelduseks on ka tööturust, nagu Eestis (sellest lähemalt **5. peatükis "Kuidas Eesti rännet reguleerib?"**), ning ka punktisüsteemis mängib sageli rolli just tööturusektor, kuhu inimene tulla soovib, mis on sisuliselt sarnane tööturu kontrolli meetodi põhimõttega.

Kui kauaks võib riiki jääda?

Veel üks küsimus, mida riigid rände puhul otsustama peavad, on see, kui kauaks välismaalane sinna tulla võib. Osa riike – näiteks [Kanada](#) ja [Austraalia](#) – võimaldavad mõnedel kõrgelt kvalifitseeritud spetsalistidel või hõredamalt asustatud osariikidesse elama asuvatel tööandajatel taotleda kohe saabumisel eluaegset elamisloa. Teised – näiteks [Euroopa Liidu riigid](#) – annavad tavaliselt kõige-

pealt tähtajalise elamisloa kuni viieks aastaks, mida saab hiljem uuendada, kui välismaalane soovib kauemaks jääda ning paistab, et ka näiteks tööturul on teda endiselt vaja.

Hooajatöö

Teatud ränderühmade puhul püütakse aga kultiveerida hoopis lühiajalist või ringrännet – näiteks lubab enamik Euroopa Liidu maid kuueks kuni üheksaks kuuks välismaalasi lihtsamaid hooajatöid tegema, misjärel tuleb neil koduriiki naasta. Mõne kuu pärast võivad nad aga uuesti Euroopasse tööle tulla. Selle skeemi mõte on võimaldada töökäsi välismaalt tuua sellistel sektoritel nagu põllumajandus või turism, kus teatud hooajal on vaja suurt hulka just lihtsamat töid tegevaid töökäsi. Hooajatöö skeemiga püütakse vältida olukorda, kus madala kvalifikatsiooniga rändajad asuksid koos perekondadega püsivalt elama kohapeal, kus sektori võrdlemisi madalad palgad nad vaesusrisi mõistaksid. Samas hooajati kõrgema palgatasemega riigis tööl käies võib teenida kokku üsna arvestatava summa, millega parandada oma elujärge asukohariigis ja elavdada ka sealset majandust. Nii et kaudselt on hooajatöö isegi omamoodi arengukoostöö tööriist.

Rändepoliitika kui läbikukkunud poliitika?

Niisiis on enamikul arenenud riikidel paralleelselt käibel järgmised poliitikasuunad:

Töörändepoliitika teatud tööturuvajaduste katmiseks, mis võib olla pikemas perspektiivis ka alalise sisserände kanaliks.

Lühiajalise töörände või ringrändepoliitika madalamalt kvalifitseeritud hooajatöö vajaduse katteks, mis enamasti alalise sisserändeni ei vii.

Talendirändepoliitika, millega püütakse meelitada kohale kõrgelt kvalifitseeritud ja tasustatud tippspetsialiste ja ettevõtjaid – ka neil võimaldatakse enamasti pikemas perspektiivis riiki alaliselt elama jääda.

Õpirändepoliitika, mille eesmärk võib olla kas meelitada tudengeid kui tulevikutalente algul õppima ja hiljem paigale jääma või eksportida õppekavu, st tudengid tulevad riiki õpingute ajaks, mille järel tuleb neil taas lahkuda.

Pererändepoliitika, mis määratleb, kuidas kas riigi kodanik või sinna tööle või õppima tulnud välismaalane saab pereliikmeid lühemaks või ka pikemaks ajaks kaasa võtta.

Varjupaigapoliitika, mis määrab, mis tingimustel võivad riiki jääda need, kelle kodumaal on elu muutunud ühel või teisel põhjusel väljakannatamatuks.

Muidugi võib kõige siin räägitu kohta öelda ka, et nii ilus on pilt ainult paberil. Rändeuurijad ütlevad mõnikord, et pole ühtki teist valdkonnapoliitikat, mis niisama tihti läbi kukuks kui rändepoliitika. Riigil võivad olla seatud väga konkreetsed eesmärgid, mida püütakse rändepoliitikaga saavutada, samuti väga nutikad meetmed, millega kontrollida, et kohale jõuaksid üksnes soovitud isikud ja mitte need, keda ei soovita, aga nagu öeldud, siis olla see maaparandaja-lukksepp, kes ühtesid alasid kuiven-dada ja teisi niisutada ning samal ajal ka joogiveesüsteemi rajada püüab, on päris keeruline. Üsna

lihtsalt võib ju juhtuda, et inimene, kes paberil vastab justkui ideaalselt meie soovitud talendi kirjeldusele, on päriselus koostöövõimetu sotsiopaat, kes lõpuks ühtegi töökollektiivi ei sobi. Et töörande eesmärgil saabuja töötab sellel kohal üksnes nii kaua, kuni ta alaline elamisluba heaks kiidetakse, ning seejärel jääb lootma toimetulekutoetusele. Või et tudeng, kellele me omast arust kõrghariduseksporti teeme, ei tule õpiränduriks sugugi mitte sooviga omandada diplom ning minna tagasi koju teadmisi rakendama, vaid kasutab õppimiseks antavat elamisluba lihtsalt selleks, et tulla tegema lihtsamaid töid ja põgeneda näiteks päritoluriigis möllava konflikti eest. Samuti on juhtumeid, kus pererändesüsteemi püütakse ära kasutada, sõlmides fiktiivabielusid. Aga võib juhtuda sedagi, et end tippspetsialistidele atraktiivse sihtkohana reklaamides puistatakse tuulde suur hulk raha, aga keda ei tule, on need kõrgepalgalised ja miljoni dollari ideega iduettevõtjad.

Niisiis, rändepoliitika on kogum eesmärkidest, mida rände võimaldamise või piiramisega püütakse saavutada, regulatsioonidest, millega neid eesmarke saavutada püütakse, aga ka rändeprotsesside loogikast, inimlikust nutikusest ja veel tuhandetest detailidest, millega süsteemi käigushoidmisel veel arvestama peab.

Küsimusi aruteluks

- Oled oma riigi poliitika kujundaja ja sinu poole on pöördunud IT-ettevõtjad, kes kurdavad, et neil pole võimalik oma ettevõtteid kohapeal enam laiendada, kuna riigis pole piisavalt IT-spetsialiste. Valida on kaks varianti: lihtsustada IT-spetsialistide sisserännet või kolida osa kõrgelt tasustatud töökohti harukontoritesse teistes riikides. Millised on kummagi variandi plussid ja miinused sinu riigi jaoks? Millise rändepoliitika sa kujundaks, et IT-ettevõtjate mure laheneks, ja miks?
- Arutle, millist kasu või kahju saab riigile tuua liberaalne õpirändepoliitika. Milline on sinu meelest optimaalne õpirändepoliitika?

Lisalugemist

2017. aastal ilmus rändeteemaline Eesti inimarengu aruanne, kust leiad nii rändepoliitika kui ka laiemalt rändeteemalisi peatükke: <https://www.2017.inimareng.ee/>

Euroopa Rändevõrgustik seirab nii Eesti kui ka teiste Euroopa Liidu riikide rändepoliitika arengut: www.emn.ee

Kuivõrd atraktiivne on Eesti või mõni teine riik globaalsetele talentidele ja miks (mitte)? Vastuseid leiad globaalsest talendikonkurentsi indeksist GTCI: <https://www.insead.edu/global-indices>

KÜSK Kodanikuühiskonna
Sihtkapital

KULTUURIMINISTEERIUM

Rändeteemalised tekstid on välja töötatud projekti "Jagatud teekonnad" raames mida kaasrahastavad Euroopa Komisjon, Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.

5. KUIDAS EESTI RÄNNET REGULEERIB?

Mari-Liis Jakobson

See on rändepoliitika peatüki jätk ning seletab, missugust rändepoliitikat Eesti rakendab. Juttu tuleb nii sellest, kuidas Eesti reguleerib töö-, pere- ja õpirännet, kui ka sellest, miks need reeglid just sellised on. Teisisõnu, kuidas mõjutavad meie rändepoliitikat minevikukogemused, olevikuvajadused ja tulevikuvisionid.

Kui tahta mõista riigi rändepoliitikat, tuleb vaadata nii minevikku, olevikku kui ka kavandatavasse tulevikku. Eesti rändepoliitikat on kindlasti olulisel määral mõjutanud just nõukogude ajal kogetu, ent suuresti on mõjutanud meie rändepoliitikat ka iseäranis majanduskasvu perioodidel tunda andev töökatte puudus. Aga oma mõju on kindlasti ka Eesti kui digiriigi kuvandil ning soovil muutuda suure lisandväärtusega ettevõtetele atraktiivseks sihtmaaks.

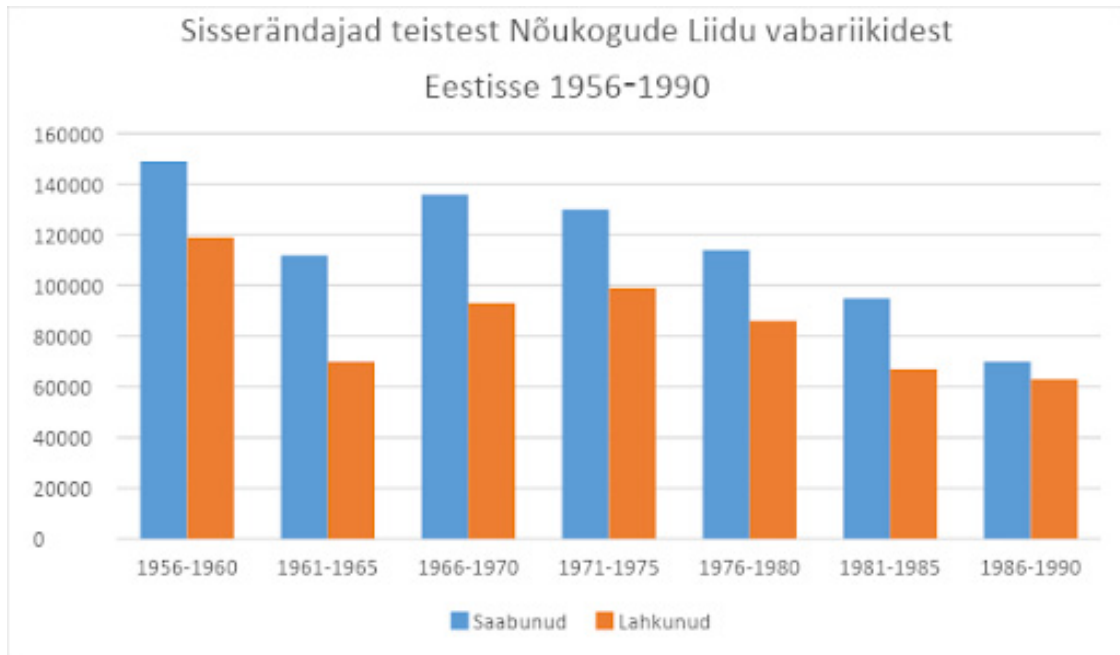
Nõukogude aja pärand Eesti poliitikas

Sel ajal, kui paljud lääneriigid asusid oma rändepoliitika suundadega katsetama, oli Eesti Nõukogude Liidu koosseisus ning sai omal nahal tunda Moskva rändeesperimente. Toona oli Eesti küll sõnades suveräänne liiduvabariik, aga tegelikult sündisid näiteks rännet puudutavad otsused ikkagi kaugel Moskvast.

Erinevalt Euroopa Liidust, kus inimesed võivad vabalt ja vastavalt oma eelistustele liikmesriikide vahel liikuda, oli Nõukogude-aegne liikumine suuresti riigi juhitud: inimesed, kes tulid teistest liiduvabariikidest Eestisse, olid saanud vastava suunamise, mis tähendab, et neil ei pruukinud olla vähimatki aimu, mis see Eesti on, ega tahtmist siinsesse konteksti sulanduda.

Rännet mõjutasid märkimisväärselt kaks poliitikasuunda – ühelt poolt suured tehased ja infrastruktuuri projektid, milleks hangiti töötajaid teistest liiduvabariikidest, ning teiselt poolt unistus n-ö nõukogude inimesest ehk nõukogude korrale lojaalsest venekeelsest kommunismiehitajast, kes on jätnud rahvusriikide ajaloo taaga maha.

Nõukogude aja lõpuks oli Eestis ligikaudu [pool miljonit](#) sel viisil sisserännanud inimest, peamiselt venelast (ja 350 000 neist rändas tagasi ka). Kui veel 1940. aastate algul hõlmasid üle 90 protsendi Eesti rahvastikust eestlased, siis 1990. aastaks ehk vahetult enne Eesti iseseisvumist oli eestlasi [rahvastikust](#) vaid 61 protsenti. Põhjused on siin mitmekesised. Esiteks, Eesti rahvastik vähenes sõja-aastatel nii sõjas hukkunute, põgenike, baltisakslaste lahkumise, küüditatute kui ka represseeritute võrra. Samuti oli Eesti rahvastiku kiire juurdekasvu periood nõukogude võimu saabumise ajaks juba lõppenud, samas kui mitmetes teistes Nõukogude Liidu piirkondades see veel kestis ning lihtsalt rändeealised oli palju.

Niisiis on Eesti nõukogude ajast kaasa saanud alateadliku hirmu sisserände kui ümberrahvustamise vahendi ees ning iseäranis peljatakse, et see võib taas meie kontrolli alt väljuda ja kuskilt kaugemalt juhitud saada.

Sisserände piirarv

Ilmselt olid needsamad hirmud, aga ka soov rändeprotsesse kontrollida ja rahvusriiki ehitada selle taga, et taasiseseisvunud Eesti rändepoliitika kujunes küllalt konservatiivseks. Kui Eesti sai iseseisvaks ja oli koostamas [1993. aastal](#) välismaalaste seadust, võeti kasutusele mõiste sisserände piirarv. Sätestati, et ühes aastas välismaalastele väljastatavate elamislubade arv ei tohi ületada piirarvu, mis on võrdne 0,1%ga Eesti alalisest rahvastikust. Ehk siis – kui Eestis elas poolteist miljonit inimest, ei tohtinud siia elama asuda rohkem kui 1500 välismaalast aastas. Hiljem on kvooti muudetud – vahepeal vähendatud lausa 0,05%ni, hiljem toodud tagasi 0,1% juurde. 2021. aasta seisuga on see 0,1% juures ehk umbes 1300 inimest aastas.

See on rändepoliitikas tegelikult üsna haruldane meetod ning enamasti pole rändemaht nii põhimõtteliselt fikseeritud. Näiteks Bulgaarias on kvoodi all välismaalastele antavad tööload ning selle kvoodi suuruse määrab vastav nõukogu lähtuvalt sellest, kui palju parajasti töökäsi vaja (tööjõuvajaduse prognoosidest). Kui näiteks 2017. aastal seati kvoodiks 9000 luba, siis 2020. aastal oli kvoot juba üle 100 000.

Tõsi, ka Eesti rändekvoodile on aegade jooksul erandeid tehtud. Osa neist on tulenenud välislepingutest – näiteks 1990. aastatel toodi piirarvu alt välja USA ja Jaapani kodanikud. Hiljem toodi piirarvu alt välja ka pereränne, sest piirarvu täitumine pole piisav põhjendus, millega takistada perede taasühinemise õigust. Samuti on piirarvust välja arvatud õpiränne ning mitmed kõrgema lisandväärtusega

spetsialistid, näiteks tippspetsialistid, kellele makstakse vähemalt kahekordset Eesti keskmist palka, iduettevõtjad ja iduettevõtete töötajad, IKT-spetsialistid ning teadlased. Hetkel kehtiv erandite loetelu on leitav [välismaalaste seaduse](#) § 115.

Palgakriteerium

Lisaks on Eesti püüdnud vältida madalapalgalise tööjõu sissetoomist. Selleks on töörandele kehtestatud palgakriteerium, mis 2021. aasta seisuga oli võrdne Eesti ametliku keskmise palga määraga. Palganõue peaks tagama, et välismaalt tuleks siia pigem kõrgema lisandväärtusega tööd tegevad spetsialistid, kes ei jää madala sissetuleku lõksu ning seetõttu võiks suuta siin ehk ka paremini lõimuda. Sellise töötaja Eestisse toomine võiks kasu tuua ka Eesti ühiskonnale laiemalt, kuna kõrgemalt tasustatav töötaja maksab ka rohkem makse riigikassasse. Ning kuna töötaja elamisluba sõltub maksuametis laekuvast palgainfost, on välistatud ka see, et välismaalastele näiteks mustalt palka makstakse.

Tegelikult on palgakriteeriumil mõningaid erandeid ka – näiteks etendusasutustes töötavad välismaalased (baleriinid, ooperilauljad, näitlejad, lavastajad, muusikud), teadlased, vaimulikud, sportlased ning noorteprojektide juures töötavad välismaalased. Erandite mõte on võimaldada vajaduse korral välistööjõu kaasamist ka sektorites, kus palgatase on madalam, kuid välismaalaste kaasamine annaks suurt lisandväärtust. Samas lähevad paljud eelmainitud rühmad (näiteks etendusasutuste töötajad) endiselt sisserände piirarvu alla, mis piirab nende Eestisse pikemaks ajaks kutsumise võimalusi.

Fookus kõrgelt kvalifitseeritud sisserändajate meelitamisel

Viimastel aastatel on katsetatud ka eri meetmeid, mille eesmärk on Eestisse meelitada just potentsiaalselt kõrge lisandväärtusega rändajaid. Eestit kui atraktiivset töö- ja elukohta reklaamitakse iseäranis IKT-spetsialistidele ja inseneridele, iduettevõtjatele, aga ka välistudengitele. Näiteks programm Work in Estonia toetab välismaalt töötajaid värbavaid IKT-sektori ettevõtteid ning programm Study in Estonia toetab ülikoole oma õppekavade välismaale turundamisel. Eraldi programm Startup Estonia on mõeldud iduettevõtjatele, nende siia meelitamisele ja siin hoidmisele. Startup Estonia kaudu on võimalik taotleda ka just iduettevõtluseks mõeldud viisat või elamisluba. Selleks peab soovijail vähemalt valmis prototüüp olemas olema või peab olema tegu juba toimiva ettevõttega, mis loodab välismaale laieneda. Ja enne, kui algab elamisloa- või viisamenetlus, hindab soovijate taotlusi ekspertkomisjon. Eesti lahenduse puhul on eriline veel seegi, et taotleja saab kaasa võtta kogu oma meeskonna.

Lisaks väljastab Eesti diginomaadi viisat. Diginomaad on inimene, kes teeb kaugtööd ja pakub oma tooteid või teenuseid IKT-lahenduste kaudu. Erinevalt näiteks iduettevõtte töötaja viisast ei eeldata, et diginomaad töötab Eestis registreeritud ettevõttes. Ehk siis Eesti võimaldab saada viisa ka näiteks armeenlasest veebidisaineril, kes pakub oma ühemeheettevõtte teenust peamiselt Euroopa Liidu tegutsevatele ettevõtetele, elab ja töötab valdavalt Armeenias, aga saab avada näiteks Eestis oma ettevõtte pangakonto, kasutada e-residendina Eesti e-riigi teenuseid ning vajaduse korral sõita mugavamalt Eesti kaudu kohtuma ka oma klientidega mujal Euroopas.

Kui vaadata statistikat, siis võib öelda, et Eesti viljeldav poliitika – panustada pigem kõrgema lisandväärtusega töörandele – kannab tasapisi vilja. Näiteks 2020. aastal hõlmasid vähemalt kahekordset Eesti keskmist palka teenivad tippspetsialistid juba pea viiendiku kõigist töötamiseks elamisloa saanutest ning Eesti iduettevõtetesse tööle tulijaid on töörandajatest rohkem kui kümnnendik. Neile lisanduvad veel viisa alusel lühemaks ajaks tulijad, kes alles alustavad Eestis äritegevust.

Esmakordsed tähtajalised elamisload töötamiseks, töötamise liikide lõikes (2018-2020)

Tööränne	2018	2019	2020
Üldkorras	1224	1283	1256
Tippspetsialist	228	390	384
Iduettevõttes töötamine	186	315	232
Ekspert/nõustaja/konsultant	58	78	53
Teaduslik tegevus/õppejõud	40	42	36
Eraõigusliku juriidilise isiku juhtorgani liige	37	26	33
Sportlane/treener/kohtunik	21	10	18
EL sinine kaart	19	19	9
Vaimulik/munk/nunn	18	16	22
Loominguline töötaja	11	7	12
Õpetaja	7	15	12
Muu	2	17	22
KOKKU	1851	2218	2089

Allikas: Politsei- ja Piirivalveamet

Lühiajaline mobiilsus tööjõupuuduse leevendamiseks

Teisalt on aga töörande valdkond kaasas käinud ka majanduskasvu perioodil kasvava tööjõupuudusega. Selleks, et tööandjate vajadusele vastu tulla, on paljudes tööjõumahukates sektorites, kus palgad piisavalt kõrged – näiteks ehituses – nõudlust töökäte järele leevendatud ka viisa alusel töötamisega. Näiteks saab välismaalane taotleda pikaajalist viisat ning tulla selle alusel Eestisse tööle kuni aastaks. Aga sisuliselt võib töötada ka näiteks kolmekuulise Schengeni viisa alusel või tulla Eestisse nendest riikidest, kellega Eestil on viisavabadus, ka viisavabaduse alusel. Piisab sellest, kui tööandja registreerib tema lühiajalise töötamise vastavas registris. Seejärel tuleb minna koduriiki tagasi ning jääda sinna ettenähtud perioodiks, aastase viisa puhul vähemalt pooleks aastaks, enne kui tekib uuesti õigus Eestisse tööle tulla. Ja seda mõistagi taas vähemalt Eesti keskmise palga eest.

Kuigi tööandjale pole selline asjade korraldus ehk kõige mugavam – sest töötajaid on vaja tulenevalt viisa kestusest pidevalt roteerida –, püütakse selle skeemiga soosida ringrännet: selle asemel, et kolida näiteks terve perega siia, käib üks töötaja vaheaegadega Eestis tööl, jätab siia oma tööjõumaksud, ent teenitud palga viib suures osas ikkagi kodumaale tagasi, edendades sealset majandust.

Lisaks saavad välismaalased tulla Eestisse lühikeseks ajaks tööle ka hooajatöötajana: töötada siin kuni üheksa kuud, misjärel tuleb vähemalt kolm kuud taas mujal veeta. Hooajatöötajana saab tööle tulla näiteks põllumajandus-, kalandus-, toidlustus- ja majutustevõtetusse. Olulisim erinevus teistest viisa alusel töötajatest on see, et hooajatöötajatele ei kehti keskmise palga maksmise nõue: maksta tuleb miinimumpalgast kõrgemat töötasu. Ent palgale lisaks peab tööandja katma ka välismaalase vastuvõtmise ja majutamisega seonduvad kulud. Seega, teatud sektoritesse on põhimõtteliselt lubatud tuua ka vähem tasustatud ja madalama kvalifikatsiooniga tööjõudu. Nimekirja sektoritest, kuhu hooajatöötajaid tuua võib, kehtestab siseminister eraldi määrusega.

Lühiajalise töötamise registreerimiste arv (2016-2020)

Allikas: Politsei- ja Piirivalveamet

Pereränne

Pererände raames saavad üldjuhul Eestisse elama tulla üksnes Eesti kodaniku või Eesti elamisluba omava välismaalase abikaasa ning alaealised lapsed. Erandjuhtudel võib see ring olla ka laiem – näiteks hõlmata ka abikaasa vanemaid või täiskasvanud lapsi, kui nad vajavad puude või tervises seisundi tõttu pidevat hooldust ning neile ei jää kodumaale enam hooldajat. Selleks, et pererändaja saaks Eestisse tulla, peab kutsujal olema piisav sissetulek, et katta kõigi kutsutavate pereliikmete ülalpidamiseks vajalikud kulud, ning olema olemas elupind, kuhu nad saavad elama asuda. Samuti kontrollitakse, kas pole tegemist fiktiivabieluga ega kaasne tulijatega terrorismiriski või muud säärast.

Esmakordsed tähtajalised elamislood ja elamisõigused rändeliikide lõikes (2016-2020)

	2016	2017	2018	2019	2020
Esmakordsed elamislood kokku	3780	3995	4912	5984	4710
Pereränne (abikaasa juurde ja lähedase sugulase juurde kokku)	1233	1184	1661	2272	1958
Elamisluba õppimiseks	1160	1211	1267	1330	533
Töötamine	1325	1501	1851	2218	2089
Elamisluba ettevõtluseks	16	53	87	134	111
EL kodanike pereliikmed*	35	42	57	82	106
Muu põhjus**	46	46	46	30	19

* ei ole arvatud kokku hulka ** Muu põhjus – kriminaalmenetluses osalemine ja välisleping

Allikas: Politsei- ja Piirivalveamet

Õpiränne

Selleks, et inimene saaks Eesti viisa või elamisloa õppimiseks, peab ta olema vastu võetud mõnda Eesti kutse- või kõrgkooli või muusse õppeprogrammi ning täitma kõik sellega seonduvad akadeemilised ja keelenõuded, samuti olema võimeline oma õpingute eest ise tasuma juhul, kui õpingud on tasulised. Ülikoolidel on kohustus pidevalt jälgida, et tudengid õpingutes ka reaalselt osaleksid, ning vältida seda, et tudengid elamisluba väärkasutaks. Teisalt on aga Eesti õpirände regulatsioon ka võrdlemisi liberaalne – kui mitmetes riikides on piirangud näiteks sellele, mitu tundi nädalas üliõpilane töötada võib, siis Eestis sellist piirangut pole – ainus tingimus on, et tööl käimine ei tohi hakata õpinguid segama. Kui näiteks välistudengil tekivad õppetöös võlgnevused ja ta ei täida enam täiskoormusel õppimise nõudeid, võidakse tema elamisluba tühistada.

Uuringute järgi töötas 2020. aastal kõigist välistudengitest umbes pool. Samas eestikeelsetel õppekavadel õppivatest tudengitest käis tööl lausa [84 protsenti](#).

Esmane elamisluba lõpeb. Mis saab välismaalasest edasi?

Nii nagu teisteski Euroopa Liidu riikides, saab inimene Eestisse jääda oma esmase elamisloa alusel, kuni on olemas tema viibimisalus (näiteks inimene töötab endiselt töökohal, kuhu ta töötama saabus, või on immatrikuleeritud üliõpilasena samale õppekavale) või kuni täitub viis aastat. Suur osa kõigist Eestisse saabujatest leiab selle aja jooksul endale juba järgmised väljakutsed mõnes teises riigis. Neil, kes aga soovivad püsivalt Eestisse elama jääda ja on omandanud juba ka kesktasemel (B1) eesti keele, on võimalik taotleda ka pikaajalist elamisluba ning siis jääda kas või alaliselt Eestisse elama. Kui inimene selles mahus eesti keelt veel ei valda, saab elamisluba pikendada tähtajaliselt, ehkki ka siis nõutakse näiteks töörändajatelt vähemalt A2 tasemel eesti keele oskust.

Kui inimene on aga Eestis elanud juba kaheksa aastat (neist vähemalt viis pidevalt Eestis) ning valdab B1 tasemel eesti keelt ning omab püsivat legaalsset sissetulekut, on tal võimalus taotleda ka Eesti kodakondsust.

Niisiis püüab Eesti praegune ränderegulatsioon osalt katta oleviku tööjõuvajadust: et korjata põllult tänavused maasikad, ehitada valmis need hooned, mis parasjagu käsil, leida juurde need töökäed, mis parasjagu puudu. Ja teiste meetmetega laotakse pinnast pikemate tulevikulootustega: et Eesti oleks tarkade ja konkurentsivõimeliste töökohtade maa ning atraktiivne globaalsetele talentidele. Kas see ka päriselt õnnestub? Saame näha. Nagu juba rändepoliitika peatükis räägitud, on inimeste liikumist päris keeruline täpselt oma taktikepi järgi toimima saada. Kuigi rändepoliitika kehtestab, kes, mis tingimustel ja kui kauaks siia tulla võib, siis selle, kes neist ka siia kohapeale jäävad, sõltub juba teiste valdkondade poliitikasuundadest, erasektorist ning ka ühiskonnast laiemalt.

Aruteluküsimusi

- Vaata peale käesoleva läbi ka **4. peatükk "Rändepoliitika: miks ja kuidas riigid rännet reguleerivad?"** ning arutle, milline ränderegulatsioon oleks Eestile sinu arvates kõige kasulik? Kas Eestil on mõistlik sisserände piiravust loobuda ja minna üle näiteks üksnes tööturu kontrolli või punktisüsteemile? Või vääriks kvoodisüsteem siiski säilitamist, võib-olla ka mingil moel edasiarendamist?
- Kui suureks hindad nõukogude aja mõju Eesti rändepoliitikale? Kui erinev oleks sinu arvates Eesti praegune rändepoliitika, kui Nõukogude okupatsiooni poleks olnud ning Eesti rändepoliitika areng oleks liikunud rohkem samas taktis lääneriikidega?

Lisalugemist

Täpset kehtivat sisserände piiravust erandite nimekirja vt välismaalaste seaduse § 115 <https://www.riigiteataja.ee/akt/110072020073?leiaKehtiv>

Kodakondsuse naturalisatsiooni korras andmise kõigi reeglitega saad tutvuda kodakondsuse seaduse teises peatükis: <https://www.riigiteataja.ee/akt/103122020004?leiaKehtiv>

Eesti sisserände ajalugu: <https://www.err.ee/1608114112/jaak-valge-ja-andres-aule-sisseranne-ees-tisse-eriti-eestlastele-moeldes>

Ränderegulatsiooni uuendusi saad jälgida näiteks EMN Eesti aastaaruannete vahendusel: <https://www.emn.ee/publications-catalog/aastaruanded/>

Ajakohase rändestatistikaga saab end kurssi viia näiteks EMN Eesti statistikaraportite vahendusel: <https://www.emn.ee/publications-catalog/statistikavaljaanded/>

KÜSK Kodanikuühiskonna
Sihtkapital

KULTUURIMINISTEERIUM

Rändeteemalised tekstid on välja töötatud projekti "Jagatud teekonnad" raames mida kaasrahastavad Euroopa Komisjon, Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.

6. EBASEADUSLIK RÄNNE

Mari-Liis Jakobson

See peatükk mõtestab lahti ebaseadusliku rände tekkepõhjusti ning vorme ja viise, kuidas seda takistada või ennetada.

Inimesed on aastatuhandeid liikunud maailmas ringi, ent ebaseaduslikuks rändeks nimetatav nähtus on tekkinud alles üsna hiljuti, pigem saja viimase aasta jooksul. Ennekõike on see seletatav riikide sooviga kontrollida oma piire ja seda, kes tema territooriumil elab. Sellest lähtuvalt on kavandatud seaduslikud rände kanalid ning kõik, mis etteantud raamidest väljub, läheb nimetuse alla "ebaseaduslik".

Võib öelda, et ebaseaduslik ränne tekib seal, kus riigi seadused ja rändeseadused lähevad omavahel vastuollu. Olukordades, kus inimesed rändavad teisiti, kui riigid tahaksid. Olukordades, kus rände tõmbe- ja tõuketegurid on tugevamad kui hirm sattuda seadusega pahuksisse (sellest, mis rändajaid liikvele tõmbab ja tõukab, oli juttu 3. peatükis "Miks inimesed rändavad?").

Kas rändaja saab olla illegaalne?

Sageli on piir seadusliku ja ebaseadusliku rände vahel ka üsna õrn – näiteks inimene, kes siseneb riiki ebaseaduslikult, aga ütleb piirivalvuriga kohtudes "asylum", võib varjupaigataotluse menetlemise ajaks riiki jääda juba seaduslikul alusel. Nimelt on rahvusvahelise õigusega ette nähtud, et tagakiusamise eest põgenevat inimest peab aitama isegi siis, kui ta on saabunud ebaseaduslikke kanaleid pidi. Seaduslikkuse ähmase piiri tõttu on arvatud ka, et võiksime sõnapaari „ebaseaduslik sisserändaja” asemel kasutada hoopis mõistet "ebaregulaarne sisserändaja", sest inimene ei saa kunagi olla illegaalne, seadusega vastuolus saab olla vaid tema tegevus (ehk ebaseaduslikust rändest rääkida on igati korrektne).

Kes need ebaregulaarsed rändajad üldse on? Tavaliselt seostub meile illegaalse immigratsiooni mõistega pilt inimestest, kes ületavad vales kohas piiri – tulevad kummipaadiga üle Vahemere, turinivad üle piiritara või ujuvad öö varjus üle Piusa jõe. Dramaatilisi pilte sellistest piiriületustest nägime näiteks 2015. ja 2021. aasta suvel. Ent enamasti on selline pilt ikkagi kaunis haruldane, iseäranis kui võrrelda ebaseaduslike piiriületuste arvu seaduslike piiriületuste arvuga. Samamoodi on käärid päris suured, kui võrrelda ebaseaduslike piiriületuste arvu ebaregulaarsete rändajate koguarvuga: näiteks 2019. aastal viibis Frontexi andmetel Euroopa Liidus ilma seadusliku aluseta 402 913 inimest, kuid ebaseaduslikke piiriületajaid tabati aasta jooksul vaid 141 846.

Ebaseadusliku rände kanalid

Ebaseaduslik ränne toimub sageli inimsugeldajate või lausa inimkaubitsejate abiga. Smugeldaja on keegi, kes aitab rändajal ebaseaduslikult või seadusliku rände kanaleid väärkasutades soovitud sihtriiki jõuda. Smugeldajad korraldavad ebaseaduslikke piiriületusi (näiteks ületatakse piir veoauto

salapeidikus), toodavad ja vahendavad võltsitud passe, aga vormistavad ka turistiviisa saamiseks vajaliku küllakutse inimesele, kes ei tule sugugi vaid vaatamisväärsustega tutvuma, vaid plaanib riiki ebaseaduslikult elama jääda. Sageli on smugeldamisvõrgustikud päris suured, hõlmates arvukaid inimesi, kes täidavad selles eri rolle, ning laiuvad üle riikide piiride. Enamasti toimetavad need võrgustikud raha teenimise eesmärgil – oma teenete eest kasseeritakse märkimisväärsed summasid, mis seaduslikus asjaajamises vajalikke summasid kordi ületavad.

Inimkaubanduse puhul on ärakasutamise suhe smugeldaja ja rändaja vahel aga märksa sügavam. Kui smugeldajad on tavaliselt huvitatud vaid sellest, et inimene üle piiri toimetada ja teenustasusisse kasseerida, siis inimkaubandus tähendab seda, et sihtriiki jõudnud inimese ekspluateerimine jätkub – näiteks sunnitakse ta väidetavate smugeldamiskulude katteks ebaseaduslikule tööle prostitutsiooniäris, nn *sweatshop*’ides, saadetakse varastama vmt. Samuti ei ole inimkaubanduse ohvrid alati soovinud rännata ise ja vabatahtlikult, vaid hoopis röövitud või sattunud konkreetseesse sihtriiki oma tahte vastaselt.

Aga ka inimkaubanduse ohvrid ning salaja sisse smugeldatud inimesed on tegelikult väike vähemus. Kõige sagedamini saab ebaregulaarne rändaja inimesest, kes on riiki sattunud täiesti seaduslikult, kuid jäänud paigale ka siis, kui seadusliku rände alus on kadunud. Näiteks, inimene on saabunud riiki töötamiseks antud elamisloaga, mis mõne aja pärast aegub, ning ühel või teisel põhjusel talle uut ei väljastata (näiteks muutub riigi töörändepoliitika või jätab inimene ise loa taotlemata). Ja kui aegumiskuupäev saabub, ongi tema riigis viibimine ebaseaduslik. Hea näide pärineb [Ameerika Ühendriikidest](#), kus kuni 1960. aastateni olid nn Bracero programmi raames üsna paindlikud töörände reeglid ning paljud mehhiklased käisid hooajaliselt perele ameerika farmides palgalisa teenimas. Umbes nii, nagu paljud eestlased praegu Soomes ehitamas käivad – mõned kuud Soomes, siis tagasi Eestisse pere juurde. Ühel hetkel aga Bracero programm lõpetati ning enam nii lihtsalt USAsse ei pääsenud. Samas, inimesed olid juba harjunud teisel pool piiri tööl käima, pered rahul tõusnud elustandardiga ning farmides oli töökäte järele nõudlus endiselt alles. Ja nii juhtuski, et paljud jäid USAsse kohapeale tööle ka ilma kehtiva elamisloata ning ühel hetkel olid neist saanud "illegaalid", kellel polnud võimalik enam ei USA kodakondsust taotleda ega seadust rikkumata oma Mehhiko dokumente uuendada. Ka ei saanud nad pereliikmeid näha muud moodi kui ebaseaduslikult piiri ületades.

Ebaseadusliku rände vastased meetmed

Mis aitaks ebaseadusliku rände vastu? Riigid on välja töötanud väga erinevaid meetmeid nii ebaseadusliku rände ennetamiseks kui ka juba riigis seadusliku aluseta viibijatega tegelemiseks. Ebaseadusliku rände ennetamiseks on võimalik tõhustada kontrolli, informeerida potentsiaalseid ebaregulaarseid rändajaid sellega kaasnevatest riskidest või tegelda ebaseadusliku rände juurpõhjustega, mis sageli on ühel või teisel moel majandusliku järjega seotud. Riigis viibivate ebaregulaarsete rändajatega tegelemiseks on loodud nii erinevaid tagasipöördumise skeeme kui ka laiendatud seaduslike rände võimalusi.

Tõhusam piirikontroll

Selleks, et välistada ebaseaduslikku piiriületamist, on võimalik tõhustada kontrolli välispiiril. Tänapäeva piirihalduses kasutatakse üha rohkem tehnoloogiat: maapiiril olevaid termokaameraid, mis võimaldavad tuvastada, kui näiteks keegi püüab ööpimeduses salaja üle piiri joosta; merepiiri andurisüsteeme, mis samuti liikumist fikseerivad; droone, mis saavad ka pika vahemaa tagant seirekeskusi

teavitada, kui mõni kahtlane mere- või maasõiduk piirialal toimetab. End salapeidikutesse, näiteks kaubiku pakiruumi, peitnud inimesi saab tuvastada südamelöögimonitoridega. Pidevalt tõhustatakse dokumendikontrollitehnoloogiasid ning siia-sinna püstitatakse piiritarasid. Kõiki neid tehnoloogiasid kasutatakse ka Euroopa Liidu välispiiri valvamiseks.

Muide, selleks et ennetada 2015. aasta põgenikekriisi laadseid olukordi, on Euroopa Liidu piirivalveagentyuri juurde loodud ka eraldi ametnike reservid, mida saab lähendada kriisipiirkondadesse. Samuti toimuvad ühismissioonid lõikudes, kus esineb rohkem ebaseaduslikku rännet. Ainus probleem nende meetmete puhul on see, et ka professionaalsed inimesmugeldajad käivad arenguga kaasas – kui piirivalve tõhustab kontrolli ühes lõigus, hakkavad smugeldajad kasutama veidi teisi rändeteid; kui passivõltsingute tuvastamise tehnoloogiasid paranevad, leiavad ka kurikaelad viisi, kuidas võltsinguid parandada. Täielikku kindlus-Euroopat üles ehitada polegi seega võimalik.

Ega ole mingi imerohi ka piiritara. Näiteks püstitati 2012. aastal Türgi ja Kreeka vahelisele maapiirile, kustkaudu püüti sageli ebaseaduslikult siseneda, piiritara. Seejärel nimetatud lõigus liikumine pea-aegu lakkas, kuid juba mõni kuu hiljem hoogustus liiklus mereteid pidi.

Tagasipöördumine

Kontrolli saab tõhustada ka siseriigis, mis võimaldab ühtlasi tegeleda kõige suurema rühma ehk riigis seadusliku aluseta viibijatega. Kui riik avastab, et keegi viibib riigis ebaseaduslikult, tehakse talle tavaliselt lahkumissettekirjutus ning antakse teatud aeg iseseisvalt lahkumiseks. Ent kaugeltki kõik ei taha või isegi ei saa seda teha, näiteks kui puudub kehtiv reisidokument või raha lennupileti ostmiseks. Selleks on riigid loonud tagasipöördumisprogramme. See tähendab, et riik korraldab inimese kodumaale tagasi saatmise ise: korraldab lennu, vajaduse korral suhtleb inimese kodakondsusjärgse riigiga, et too saaks vajalikud reisidokumendid korda ajada jne.

Tagasipöördumine võib olla sunniviisiline tagasisaatmine, kus inimest eskorditakse politsei/piirivalveametnike ja meditsiinilise järelevalve all tagasi kodumaale, või ka vabatahtlik, kus inimene lahkub ise või teeb vähemalt ametnikega koostööd. Viimase motiveerimiseks on Rahvusvahelise Rändeorjanisatsiooni mahitusel välja töötatud isegi [vabatahtliku tagasipöördumise programm](#), mille raames püütakse tegelda rände juurpõhjustega, mis sageli on majanduslikku laadi. Selliste programmide raames pakutakse tagasipöördujatele näiteks koolitust, mis võimaldaks neil kodumaal asuda tööle uues ametis või alustada ettevõtlusega, või pakutakse mikrokrediiti, mis ettevõtlusega alustamist peaks toetama. Mõistagi on selliseid skeeme ka kritiseeritud, sest seegi võib soosida süsteemi ärakasutamist – et inimesed reisivad riiki eesmärgiga välja saadetud saada ja majanduslikku kasu teenida. Tõsi, [uuringud](#), kus analüüsitakse ebaregulaarseid kanaleid pidi saabunud rändajate rändeteid, viitavad, et üldiselt on selliste rändajate teadlikkus sihtriikide rändepoliitikast pea olematu. Niisiis võib eeldada, et ka tõenäosus, et ainuüksi tagasipöördumistoetuse nimel ebaregulaarne rändeteekond ette võetakse, pigem teoreetiline. Teisalt jälle on seatud küsimärgi alla, kui vabatahtlik selline tagasipöördumine on, kui inimese ainus alternatiiv on hirm sunniviisilise tagasisaatmise ees.

Üldiselt on toetatud tagasipöördumise programmis osalejate arv siiski pigem tagasihoidlik. Näiteks Eestist pöördub vähemalt seitse rändajat kümnest tagasi vabatahtlikult, kaks saadetakse välja sunniviisiliselt ning vaid üks kasutab tagasipöördumistuge. Aastatel 2017–2019 pöördus Eestist tagasi 3011 lahkumissettekirjutuse saajat, mis on ligikaudu niisama palju kui ettekirjutuse saanud. 75% neist pöördus tagasi vabatahtlikult, 16% sunniviisiliselt ning alla 9% kasutas tagasipöördumistuge. (Nii Eesti kui ka teiste Euroopa Liidu riikide tagasipöördumistatistikat leiab [siit](#).)

Suurim tagasipöördumiste probleem on aga selles, et ebaregulaarsete rändajate lähteriigid ei taha neid tagasi võtta ja keelduvad koostööst väljasaatva riigiga või pidurdavad seda. Miks? Ennekõike seetõttu, et paljude riikide majandus sõltub rändajate saadetavatest välisrahasaadetest, olgu nad siis võõrsil seaduslikult või ebaseaduslikult. Samuti tunnetatakse, et eurooplaste rändekartus annab lähteriigile omamoodi jõupositsiooni: mida olete valmis vastu andma, kui me oma kodanikud vastu võtame? Arenguabi, viisalihtsustusi, midagi muud? Ja nii venivadki tagasipöördumise protsessid mõnikord lausa aastatepikkuseks.

Ent ka ebaseaduslikult viibijate avastamine pole sugugi alati lihtsate killast. Inimene võib ametnike radarilt üsna lihtsalt kaduda ning haruldane pole sellinegi olukord, kus ühelt Euroopa Liidu riigilt tagasipöördumisotsuse saanud inimene põgeneb selle täideviimise eest teise liikmesriiki. Selliste juhtumite avastamiseks – aga ka näiteks kehtivuse kaotanud viisade või elamislubade avastamiseks – on Euroopa Liidus arendamisel mitmekihiline andmebaaside võrgustik, mis peaks aitama liikmesriikidel lihtsamalt infot vahetada.

Seaduslike rändevõimaluste laiendamine

Muidugi, kontrolli tõhustamise kõrval on ka teine lahendus: tegelda ebaseadusliku rände juurpõhjustega. Kuni 2017. aastani oli paljudel Euroopa Liidu riikidel mureks võltsitud dokumendid või piiriireguleid rikkuvad ukrainlased. Need probleemid kadusid 2018. aastal, kui Ukrainale laienes viisavaba Euroopa Liitu sisenemise õigus. Samas näiteks on 2010. aastatest hoogustunud ebaseaduslik ränne Aafrika riikidest, mis osalt on seletatav ka sellega, et riigid on järk-järgult seadusliku rände kraane sealsetest riikidest tulevatele inimestele kinni keeranud. Ja kui seaduslikult sihtriiki tulla pole võimalik, valitaksegi ebatavalisemad rändeteed ja smugeldajate teenused.

Näiteks võib tööränne reeglite lihtsustamine pakkuda alternatiivi ebaseaduslikule rändele, mille eesmärk on jõuda kõrgemate palkadega riikidesse ja parandada oma elujärge. Samuti rakendavad mitmed riigid ümberasustamise programme, mille raames võetakse võõrsil asuvatest pagulaslaagritest vastu inimesi, kellel on õigus saada varjupaika. See peaks ühtlasi vähendama konflikti või tagakiusamise eest põgenejate motivatsiooni võtta ette ohtlik ja ebaseaduslik retk riiki, kus nad saaksid varjupaika taotleada.

Seadusliku rände võimaluste laiendamine võimaldab sisserännanute tegevust paremini kontrollida – jälgida näiteks, et nad oleksid seaduskuulekad ja maksaksid makse. Samuti vähendab seaduslike kanalite olemasolu tõenäosust, et nad satuvad organiseeritud kuritegevuse võrgustikesse, rahastavad inimsuugeldajaid või saavad inimkaubanduse ohvriks, ja ega nende hilisem kinnipidamine ja sunniviisiline väljasaatmine samuti just odav lõbu ole.

Mõistagi on õigustatud küsida vastu, et kui riik rändekontrolli lõdvendab, kas siis ehk ei lisandu teised liiga suure sisserändega kaasnevad mured – tööturu düsfunktsioonid, sotsiaalteenuste ülekoormus ning lõimumisväljakutse. Ning kindlasti väärib siinkohal meenutamist ka tõsiasi, et paljudel ebaregulaarsetel rändajatel ei ole just eriti palju teadmisi seaduslikest rändekanalitest, mis tähendab, et ka seaduslike rändevõimaluste laiendamine pole tingimata võluvits.

Arengukoostöö ebaseadusliku rände ennetamiseks

Sestap on üheks populaarseks meetmeks muutunud hoopis majandusrände ennetamine. Nimelt teevad mitmed riigid, nii Euroopa Liidu liikmesriigid kui ka kolmandad riigid, päris palju koostööd rände lähteriikide, aga ka transiitriikidega, kus tegutsevad smugeldajad. Kuidas vähenes 2018. aastal hüppeliselt Itaaliasse saabuvate ebaseaduslike piiriületajate arv? Liibüa piirivalve hakkas merele minejaid seirama märksa tõhusamalt. Aga kindlasti on oluline mõju olnud ka koostööl Nigeriga, ühe olulise transiitkanaliga, kus osa kõrbehõime elatubki sellest, et aitab Sahara-tagusest Aafrikast pärit põgenikel kõrbet ületada ja Vahemere rannikule jõuda.

Arengukoostöö programmide raames koolitatakse ja varustatakse piirivalvureid, ent viiakse läbi ka majandusarengut toetavaid programme, mis peaks ennetama vajadust võtta ette riskantne rändetee-kond. Näiteks püütakse mitmesuguste arengukoostöö programmidega parandada kohalikke infrast-ruktuuri ning toetada jätkusuutliku ettevõtlusega tegelemist.

Tõsi, neid arenguprogramme on ka omajagu kritiseeritud, sest ehkki põhimõtteline valmidus rände-koostöö üle läbi rääkida on olemas, on riikide vaated rändele lihtsalt nii erinevad, et ühiste kokku-lepeteni ei jõuta. Võimalus võõrsile õnne otsima minna ja kodumaale rahasaadetisi läkitada paistab arenguriikide vaates lihtsalt nii palju kasumlikumana kui kohalikesse teedesse ja mõnesse uude tehasesse tehtav investeering, iseäranis kuna tehases hakatakse palka saama tõenäoliselt kohalike standardite järgi ning rahvastiku kasvuga seonduvaid väljakutseid see samuti otseselt ei lahenda. Ja nagu sai rändeprotsessi peatükis "**Miks inimesed rändavad?**" tõdetud, võivad paranenud elutingimu-sed hoopis rännet hoogustada.

Samuti pole arengukoostööd korraldada alati kerge. Keeruline on tagada, et abi jõuaks tõepoolest abivajajani ning täidaks oma eesmärgi. Seda ohustavad nii konteksti sobimatud plaanid kui ka kor-ruptsiooniriskid – näiteks jõuab toetussumma hoopis mõne kohaliku liidri taskusse.

Teavituskampaaniad

Populaarsust on kogunud ka teavituskampaaniad. Klipid, milles kõnelevad oma kogemustest inim-kaubitsejate lõksu jäänud või ebaõnnestunud rändetee-konna läbiteinud, et murda müüti magusast elust, mida arvatakse teekonna lõpus ees ootavat. Sageli ei soovi need, kes välismaale juba jõudnud, seda müüti ise murda ning jutustavad kodustele ka oma leebelt öeldes tagasihoidlikust elujärjest kadestamisväärseid lugusid. Nüüd püüavad sihtriigid ise seda infovoogu murda ning sihitavad näiteks oma reklaamklippe Youtube'is samadele sihtrühmadele, kellele inimsugeldajad püüavad unistust müüa. Kindlasti pole teavituskampaania imerelv, mis ebaseadusliku rände kaotaks, küll aga on sellel selge mõju. Näiteks viitas rahvusvahelise rändeorganisatsiooni IOM pilootprojekt [Migrants as Mes-sengers](#) Senegalis, et kampaania parandas oluliselt potentsiaalsete rändajate teadlikkust ebare-gulaarsete rändekanalite kasutamisega kaasnevatest riskidest ning vähendas nende motivatsiooni rändetee-kond ette võtta.

Niisiis pole olemas imerelva, mis ebaseaduslikud rändekanalid täielikult sulgeks või mustkunstitrikki, kuidas kaotada ära seadusliku aluseta riigis viibijad. Küll aga on võimalik tõhusa piirivalve ja rahvus-vahelelise koostöö, rändajate informeerimise ning alternatiivide pakkumisega ebaseaduslikku rännet oluliselt vähendada.

Aruteluküsimusi

- Kuidas saab inimesest ebaregulaarne rändaja (nt elamisloa lõppemise, ebaseadusliku piiriületamise, inimkaubanduse tulemusel)? Pane kokku kolme inimese teekond: kes nad on, miks on nad liikuma hakanud, miks on neist saanud ebaregulaarsed rändajad.
- Milliste meetoditega (või meetodite komplektiga) tuleks sinu meelest ebaseaduslikku rännet ennetada? Pane kokku endale meelepärane pakett piirihalduse ja rändeennetuse meetoditest.

Lisalugemist

Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Ameti (Frontex) kodulehelt leiad nii [interaktiivse kaardi](#) ebaseaduslike piiriületuste kohta kui ka [ajakohaseid raporteid](#), mis kajastavad ebaseadusliku rände olukorda ning piirivalvet üldisemalt.

Eurostat koondab statistikat nii seadusliku aluseta viibijate, väljasaatmisotsuste kui ka tagasipöördumiste kohta: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Inimkaubanduse statistikat leiab nt siit: <https://www.ctdatacollaborative.org/>

Eesti vabatahtliku toetatud tagasipöördumise programmi koduleht: <http://varre.directmedia.ee/>

KULTUURIMINISTEERIUM

Rändeteemalised tekstid on välja töötatud projekti "Jagatud teekonnad" raames mida kaasrahastavad Euroopa Komisjon, Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.

7. PAGULASED JA VARJUPAIK

Mari-Liis Jakobson

Sellest peatükist saad teada, kes on pagulane, kuidas on arenenud rahvusvaheline varjupaigapoliitika, miks riigid üldse pagulasi vastu võtavad ning millised on tänapäeval varjupaigasüsteemi kitsaskohad.

Pagulased ajaloos

Varjupaiga mõiste on väga vana ja pärineb juba antiikajast. Esialgu tähistas see templeid kui pühasid kohti, kust inimesel oli võimalik ilmaliku maailma ebaõigluse või julmuse eest varjupaika leida. Ent rahvusvahelise rändega oli sellel veel vähe pistmist.

Paguluse mõiste tuli käibeale [17. sajandil](#), kui Prantsusmaa sundis põgenema seal elanud hugenotid. Hugenotid olid protestantlik usulahk muidu katoliiklikul maal. 16. sajandil ägedate ususõdade ajal hakati neid Prantsusmaal nägema kui reeturlikke ususalgajaid ja ohtlikke inimesi, kellel oli kolm valikut: vahetada usku, põgeneda riigist või surra. Hugenotid pagesid toona oma usukaaslaste juurde – ennekõike protestantlikku Hollandisse, Inglismaale ja mujalegi, kus nad algul kaastundega, hiljem aga ilmse heameelega vastu võeti: hugenotid olid valdavalt linnades elanud käsitöölised, kes osutasid oma range ellusuhtumise ning töökusega väga tänuväärseteks ühiskonnaliikmeteks.

Rahvarühmi, kes on pidanud tagakiusamise eest põgenema, on läbi ajaloo olnud teisigi. Ent aktuaalseks on põgenikud ja varjupaigapoliitika muutunud siiski 20. sajandil, kui riigid on hakanud varasemast märksa kiivamalt kontrollima oma piire. Samuti on viimase sajandi jooksul kasvanud ka konfliktide intensiivsus.

Rahvusvahelise varjupaigapoliitika kujunemine

Rahvusvahelise pagulaspoliitika sai alguse esimese maailmasõja aegsetest ja järgsetest ühiskonna muutustest, näiteks armeenlaste genotsiid, mille eest pääses võõrsile pakku ligikaudu [800 000](#) inimest. 1917. aasta oktoobrirevolutsioon sundis Venemaalt põgenema ligikaudu [miljon](#) inimest. Sõja järgsete rahulepingutega joonistati maha piir Kreeka ja Türgi vahel, mille tulemusel sattus ligikaudu [1,6 miljonit](#) kreeklast ja türklast elama valele pool piiri ning kaotas ka kodakondsuse.

Nii tekkiski 1921. aastal äsja loodud Rahvaste Liidu juurde esimene pagulasküsimustega tegelev komisjon, mida juhtis endine polaaruurija Fridtjof Nansen. Et valdaval osal põgenikest puudus kehtiv reisidokument, millega nad oleksid saanud seaduslikult siseneda mõnda turvalisse riiki, sai komisjoni esimeseks suuremaks tööülesandeks töötada välja rahvusvaheliselt tunnustatud reisidokument, mida hakati kutsuma [Nanseni passiks](#). Nanseni passe väljastati kokku umbes 450 000 ja need võimaldasid põgenikel reisida oma sugulaste juurde või leida mõnes turvalises riigis tööd.

Samas olid Nanseni passid üksnes ajutine lahendus ning kestvama mõju ja laialdase tunnustusega pagulase staatuse ja õiguste konventsiooni maailmasõdadevahelisel perioodil välja töötada ei õnnestunudki. See juhtus alles aastal 1967. Teine maailmasõda pillutas mööda Euroopat laiali üle [40 miljoni](#) põgeniku. Nendest osa pöördus küll hiljem kodumaale tagasi, kuid teised – näiteks eestlased, lätlased ja leedulased, kelle kodakondsusjärgsed riigid oli okupeerinud Nõukogude Liit – jäid esialgu põgenikelaagritesse oma edasist saatust ootama, kuni mitmed lääneriigid – näiteks Ameerika Ühendriigid, Kanada, Austraalia, aga ka Ühendkuningriik nad vastu võtsid. [1950. aastal](#) loodi ÜRO juurde pagulasamet ning aasta hiljem võeti vastu ka [Genfi konventsioon](#), millega määratleti, kes kvalifitseerub pagulaseks ning millised on tema õigused. Samas kehtis tollane konventsioon üksnes Euroopa põgenike kohta ning seetõttu jäi ka sellega liitunud riikide arv tagasihoidlikuks. 1967. aastal ratifitseeriti Genfi konventsiooni lisaprotokoll, millega pagulase mõiste ja õigused hakkasid kehtima kõigi pagulaste kohta. Ja sellega oli 2020. aasta lõpu seisuga liitunud [147 riiki](#).

Miks riigid pagulastele kaitset annavad?

Miks on üldse vaja rahvusvaheliselt tunnustatud varjupaigareegleid? Esiteks aitavad need mõistagi jõustada inimõigusi: sõna-, usu- ja südametunnistusvabadust, samuti õigust inimväärikusele. Ent teiseks peaks aitama ühtsetes reeglites kokkuleppimine hajutada ka konfliktidega kaasnevaid riske, kus näiteks põgenikega tegelemise väga suur koormus jääb mõne üksiku naaberriigi kanda.

Samas on pagulaste teemas alati olnud ka oluline välispoliitiline dimensioon ning mitte alati pole varjupaika antud üksnes reaalse kaitsevajaduse järgi, vaid ka oma välispoliitilistest eesmärkidest lähtuvalt. Näiteks külma sõja tippajal 1980. aastatel, kui kogu maailm oli jagunenud USA ja Nõukogude Liidu mõjusfääride vahel, andis USA kaitset [Nicaragua](#) vasakpoolse sandinistide režiimi kuritegude eest põgenejatele. Samas Salvadorist, Hondurasest või Guatemalast sarnastel põhjustel põgenenuid jutule ei võetud, sest seal olid võimul parempoolsed USA liitlased.

Ent nii mõnigi kord on vastuvõtuotsuses oma kaal ka majanduslikel eesmärkidel. Näiteks Austraalia ja Kanada asustasid põgenikke väga lahkelt ümber oludes, kus riigid olid suhteliselt hõredalt asustatud ning töökätest oli puudus. Kanada, muide, teeb seda praeguseni.

Kes on pagulane?

Aga tuleme korra uuesti tagasi Genfi konventsiooni juurde: kes on üldse pagulane? Sest põgenik ehk inimene, kes on sunnitud mingil põhjusel oma kodupaigast lahkuma, ei ole tingimata sama mis pagulane. [Genfi konventsiooni](#) järgi on pagulane inimene, kel on põhjendatud kartus tagakiusamise ees rassi, usu, rahvuse, sotsiaalsesse gruppi kuulumise või poliitiliste veendumuste pärast ja kes viib väljaspool oma kodakondsusjärgset riiki ega saa või julge sinna tagasi pöörduda. Niisiis kuuluvad põgenike hulka näiteks dissidendid, usu- või rahvusrühmad, keda kodumaal taga kiusatakse, või ka muud vähemused – näiteks seksuaalvähemused riikides, kus homoseksuaalsus on kriminaliseeritud, eelmise režiimiga koostööd teinud ametnikud või sõjaväelased.

Genfi konventsioon eeldab, et pagulase staatuse andnud riik võimaldab talle ka teatud põhiõigusi, näiteks isikut tõendavad dokumendid ja õiguse õiglasele kohtupidamisele, aga ka õiguse töötada

ja õppida ning vajaduse korral ka elementaarse ülalpidamise. Samuti keelab konventsioon pagulast tagasi lähteriiki saata, kui ta võib seal siiski tagakiusamise ohvriks langeda (seda nimetatakse ka *non-refoulement* printsiibiks). Samas ei ole pagulase staatus igavene ning selle võib ära võtta, kui algne oht ära langeb või inimene muul alusel alaliseks elanikuks saab või asukohariigi kodakondsuse võtab.

Pagulaskonventsioon ja praegused väljakutsed

Samas on alanud debadid, kus seatakse küsimärgi alla, kas konventsioon enam praegusele tegelikkusele vastab. ÜRO Pagulasameti andmetel oli 2020. aastal maailmas kokku umbes [80 miljonit](#) inimest, kes olid olnud sunnitud oma kodust konfliktide, vägivalda, inimõiguste rikkumise või loodusõnnetuste tõttu lahkuma. Neist pagulase staatus oli aga vaid igal neljandal. Kes on siis ülejäänud ning miks pole nemad kaitset saanud? 45 miljonit ehk üle poole neist on põgenenud riigi sees ning niisiis ei saa teised riigid neile varjupaika anda, isegi kui selleks valmisolek olemas oleks. Samuti jõuab üksnes raskustega nendeni rahvusvaheline humanitaarabi. Viimaste aastakümnetega on kõvasti kasvanud ka selliste rahvusvaheliste põgenike hulk, kes pagulaseks ei kvalifitseeru. Nad ei põgene mitte riikliku tagakiusamise tõttu, vaid hoopis läbikukkunud riikide tõttu: kodusõdade või humanitaarkatastroofide tõttu, mille on põhjustanud näiteks loodusõnnetused, majanduskriisid või vahv kuritegevus. Näiteks Venezuelast oli 2020. aastaks peamiselt majanduspoliitika läbikukkumise pärast põgenenud üle viie miljoni inimese, aga valdaval enamikul pole võimalik saada pagulase staatust, sest valitsuse otsuste tõttu kannatamine pole veel sama kui poliitiline tagakiusamine. Samuti ei saa sõja eest põgenejad enamasti pagulase staatust, vaid hoopis täiendava kaitse staatuse, millest tuleb juttu hiljem.

Sageli jäävad põgenikud ka rändelõksu ehk nad on olnud sunnitud lahkuma oma kodumaalt, leiavad ajutise peavarju näiteks mõnest põgenikelaagrist, mille elanikel on keelatud sihtriigi ühiskonda ja tööturule integreeruda, aga edasi turvalisse riiki ega tagasi koju liikuda ei saa, sest neil pole selleks vajalikke dokumente. Näiteks elab Liibanonis, Süürias, Jordaania ja Gaza sektoris endiselt ligi [5 miljonit](#) palestiina põgenikku, kes (või kelle isad, vanaisad või vanavanaisad) 1948. aastal Iisraeli-Palestiina konflikti eest põgenesid. Kolmandik neist elab endiselt 1950. aastatel rajatud põgenikelaagrites. Neil, kes on sündinud laagris, pole võimalik saada asukohariigi kodakondsust ega pääseda sealsele tööturule, sest pagulastele on töötamine neis konventsiooniga mitte liitunud riikides keelatud. Sel moel rändesse kinnijäänud oli maailmas 2020. aasta seisuga ligi [16 miljonit](#).

Niisiis seisavad paljud suundrändajad nüüdisajal omamoodi valevaliku ees: kas jääda põgenikelaagrisse ja riskida seal enda ja oma laste hüljatusega jäämisega, rännata ebaseaduslikult näiteks suurtesse linnadesse, et leida seal tööd ja äraelamist, kuid jääda dokumentideta, mis seab nende elujärje siiski pikemas perspektiivis riski alla, või võtta ette pikk ja ohtlik teekond mõnda turvalisse riiki lootuses kaitset saada. Muide, selle viimase variandi valib üsna väike vähemus: 2020. aastal jäi lausa [86%](#) kõigist põgenikest arengumaadesse.

Ent mis võiks olla alternatiivne lahendus? Üks võimalus on põgenikelaineid tekitavaid kriise ennetada. Selle teenistusse on rakendatud nii rahvusvaheline julgeolekupoliitika – näiteks rahuvalvajate piirkonda lähetamine –, aga ka humanitaarabi, et minimeerida kriiside mõju, ning ka arengukoostöö poliitika, mille eesmärk on ennetada pikema kestusega kriise.

Ent mida teha siis, kui kriis on juba puhkenud? Nagu teame, ei pruugi need naaberriigid, kuhu põgenikud laagritesse jõuavad, tingimata olla pagulaskonventsiooniga ühinenud, mis tähendab, et pagulase

staatust, mis võimaldaks eluga enam-vähem normaalselt edasi minna, nad ei saa. Ja ka neisse riikidesse rajatud põgenikelaagrid ei saa enamasti ilma rahvusvahelise humanitaarabi ja toeta hakkama, mistõttu võivad põgenikud neist laagritest siiski edasi liikuda mujale varjupaika otsima.

Üks võimalikke lahendusi on ümberasustamisprogrammid, mille raames võtavad kolmandad riigid laagritest vastu teatud hulga põgenikke, kel on õigus rahvusvahelist kaitset saada. Nii sattusid ka paljud teise maailmasõja ajal kodumaalt põgenenud ja Saksamaal pagulaslaagritesse n-ö rändesse kinni jäänud inimesed – sealhulgas Nõukogude okupatsiooni eest pagenud eestlasedki – näiteks Kanadasse, Ameerika Ühendriikidesse ja Austraaliasse. Ent sarnaseid programme rakendavad paljud riigid – sealhulgas paljud Euroopa Liidu liikmesriigid – ka tänapäeval.

Siiski jääb õhku küsimus, mis saab põgenikelaagritest olukorras, kus kõiki ümber asustada pole võimalik? Rändeuurijad [Alexander Betts ja Paul Collier](#) on ühe võimalusena kirjeldanud n-ö erimajandustsoonide loomist põgenikelaagrite asemel. Selle asemel, et sundida inimesed laagri kitsikusse ja töötusse, soovivad nad luua põgenike jaoks hoopis eripiirkondi, mis saaksid autonoomselt sõlmida kaubandusleppeid ja teha koostööprojekte arenenud riikidega ning toimida seeläbi mõtestatult ja isemajandavalt. Oluliseks eeskujuks on siin näiteks [Uganda](#), mis põgenike laagritesse ja toimetulekutoetustele suunamise asemel eraldab sinna saabunud põgenikele väikese maalapi või loob muud eeldused (võimaldab töötamist), et nad end ise ülal peaksid. See toetab põgenike iseseisvat toimetulekut ja vähendab sõltuvust muust abist.

Mõistagi on ka sel lahendusel omad küsimärgid – näiteks, mis takistaks arengumaades kõigil põgenikeks hakkamast ja sellesse oasikesse liikumast? Või miks peaksid suveräänsed riigid nõustuma selle tarbeks loovutama oma territooriumi? Sarnaste probleemide ette on süsteem jõudnud ka Ugandas: kuidagi peab põgenikele ruumi jaguma selliselt, et teised ei tajuks end ilmajäetuna. Ent probleem on reaalne: iga kahe sekundi tagant tekib maailmas juurde vähemalt üks koduta jäänud põgenik.

Varjupaigapoliitika korraldus Euroopa Liidus ja Eestis

Viimaks on vaja kindlasti selgitada ka Eesti ja Euroopa Liidu varjupaigasüsteemi. Kõik Euroopa Liidu riigid on liitunud Genfi pagulaskonventsioonidega ning seega laienevad kõigile kaitse saajatele samad õigused. Näiteks Eesti liitus Genfi konventsiooniga 1997. aastal. Et Euroopa Liidu välispiir on ühine, on liikmesriigid pidanud otstarbekaks evida ka ühist varjupaigapoliitikat selles, kuidas taotlusi menetletakse. Sest lõpuks pole ka kõige sisserändesõbralikumad riigid huvitatud, et varjupaigataotlejad hakkaksid üsna kontrollimatult ringi liikuma või taotleksid näiteks samaaegselt kaitset eri liikmesriikidest.

Seepärast on vastu võetud [Dublini määrus](#), mis sätestab, et varjupaigataotlust peab menetlema riik, mille kaudu põgenik Euroopa Liitu sisenes, ning vajaduse korral saadetakse ta mõnest teisest liikmesriigist algsesse sisenemisriiki tagasi. Loodud on ka andmebaas [EURODAC](#), kus kõik liikmesriigid varjupaigataotlejad registreerivad ja saavad ka vastastikku kontrollida, kas sama nime, näo või sõrmejälgedega inimene on kaitset taotlenud juba kuskilt mujalt.

Tõsi, näiteks 2015. aasta põgenikekriis pani piiri riigid tugevalt proovile, kui peamiselt Itaalia ja Kreeka kaudu saabus Euroopa Liitu ligi miljon varjupaigataotlejat. Siis algasid ka arutelud selle üle, kas süsteemi saaks ehitada üles solidaarsemalt. Euroopa rändekavaga aastateks 2017–2020 kehtestatigi riikidele ühekordsed põgenikekvoodid, kuid plaan ei realiseerunud päris kavandatud ulatuses: näiteks

paigutati Kreekast ja Itaaliast ümber vaid kolmandik planeeritud hulgast. Osalt oli selle taga mõningate riikide vastuseis, ent rohkemgi mõjutas olukorda see, et kaitsele kvalifitseeruvaid põgenikke oli oluliselt vähem, kui algul arvatud. Otsingud solidaarsema ja liikmesriikidelt heakskiitu leidva ümberpaigutamissüsteemi nimel aga jätkuvad.

Lisaks on Euroopa Liidu riigid omavahel kokku leppinud ka ühistes varjupaigataotluste menetlemise põhimõtetes ning kaitse taotlejate ja kaitse saajate õiguste miinimumpaketis. Näiteks sätestavad direktiivid, kuidas peaks toimima taotluste vastuvõtmine ja menetlemine ning millised on rändajate õigused. Päris palju jääb siiski ka liikmesriikide enda otsustada. Näiteks on [vastuvõtutingimuste direktiivis](#) kirjas, et riik on kohustatud tagama varjupaigataotlejale peavarju. Kas see on voodikoht majutuskeskuse ühiselamutoas või kolmetoaline korter, jääb riikide enda otsustada.

Ka on Euroopa Liidus ühiselt kokku lepitud kaks põhilist kaitse staatust, mida põgenikele antakse. Esimene on pagulase staatus, mis antakse inimestele, kelle seisund vastab ÜRO pagulaskonventsioonis kirjeldatule. Pagulase staatuse saanu saab esialgu jääda sihtriiki vähemalt kolmeks aastaks, misjärel hinnatakse tema seisundit uuesti. Ehk on tema kaitsevajadus muutunud, sest olukord on lähteriigis paranenud? Aga võib-olla seda paranemislootust ei paistagi ning pagulane, kes on hästi lõimunud, saab taotleda juba alalist elamisluba.

Samas võimaldab Euroopa Liit kaitset ka neile, kes põgenevad ka lihtsalt konflikti eest. Seda nimetatakse ka täiendava kaitse staatuseks ning täiendavat kaitset said näiteks Eestilt eelmise kümnendi keskpaigas päris paljud ukrainlased, kelle kodupiirkonnas oli puhkenud sõjategevus. Täiendava kaitse staatus antakse aastaks või kaheks, mille järel hinnatakse olukorda uuesti.

Mõistagi on riikidel lubatud anda kaitset ka teistel alustel, sealhulgas anda humanitaarkaitset inimestele, kes põgenevad näiteks kliimamuutuse, äärmise vaesuse või näljahäda eest. Eesti sellist kaitset ei paku, küll aga mõned teised liikmesriigid.

Aruteluküsimusi

- Miks annavad riigid põgenikele kaitset? Milliseid õilsaid ja isekaid argumente endale peatükist kõrva taha panid?
- Kui realistlik on, et Eestisse jõuab seitse miljonit pagulast? Kust need inimesed tulema peaksid, et nad näiteks Dublini süsteemi tingimustes Eestisse jõuaks? Arvestades, kuidas põgenikud kriisi ajal liiguvad, siis millise kriisi korral oleks see reaalne oht?

Lisalugemist

Eestikeelne ülevaade Euroopa Liidu ühisest varjupaigasüsteemist: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/et/FTU_4.2.2.pdf

Ingliskeelne põhjalikum (ja pidevalt uuenev) ülevaade Euroopa ühtsest varjupaigasüsteemist: https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system_en

ÜRO faktileht: https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2021/01/10-facts-about-refugees-1-Aug-2020_ENG.pdf

Ülevaade: kes on rändesse kinnijäänud põgenikud? <https://www.unrefugees.org/news/protracted-refugee-situations-explained/>

KÜSK Kodanikuühiskonna
Sihtkapital

EESTI
ARENGUKOOSTÖÖ

KULTUURIMINISTEERIUM

Rändeteemalised tekstid on välja töötatud projekti "Jagatud teekonnad" raames mida kaasrahastavad Euroopa Komisjon, Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.

8. VÄLJARÄNNE JA VÄLISKOGUKONNAD

Mari-Liis Jakobson

Senini oleme rääkinud rändest rohkem sihtriigi või rändaja enda perspektiivist. Ent ränne on väga aktuaalne ka paljude lähteriikide jaoks. Käesolevast peatükist saadki teada, millised probleemid, aga ka võimalused väljarändega kaasnevad ning kuidas riigid väljarännet enda kasuks tööle püüavad panna.

Riikide rändeajalugu võib olla väga erinev. Nagu **3. peatükist "Miks inimesed rändavad?"** juba tead, tekib ränne, kui rahvastik kasvab lähteriigis kiiresti, kui töuketegurid panevad inimesi liikuma või lihtsalt tömbetegurid motiveerivad ületama rändega kaasnevaid ebamugavusi. Vaatame järgnevalt nelja tüüpi väliskogukondi, väljarände mõju lähteriikidele ja millist poliitikat riigid nende suunal ajavad.

Riigid, keda väljaränne ei huvita

Mõnel juhul on väljaränne üsna väike või tähelepandamatu kompenseeriva sisserände tõttu. Siis pole riigil ka suurt muid väliskogukondadele mõeldud poliitikasuundi kui konsulaartenuste osutamine oma välismaal elavatele kodanikele: näiteks võimalus oma dokumente välismaal viibides uuendada, käia valimas või saada nõustamist või abi, kui välismaal hätta satutakse.

See muidugi ei tähenda, et väliskogukonnad ei võiks mingil hetkel siiski oluliseks teemaks muutuda. Näiteks veel hiljaaegu polnud Ühendkuningriigile üldse probleem, kui palju ja kus britte võõrsil elab. Veel vähem valutati südant selle pärast, kas nad ka tagasi tulevad. Aga siis hakati valmistuma Euroopa Liidust lahkumiseks ja ühtäkki kerkis päevakorrale küsimus ligi miljonist britist, kes elavad vähemalt osa aastast Hispaanias, ja mis õigused neile pärast Brexitit kehtivad. Kokku elas Euroopa Liidus umbes [1,2 miljonit](#) britti, neist enamik pensionärid. Samas on ainuüksi Euroopa Liidu liikmesriikidest Suurbritanniasse elama läinud 3,3 miljonit Euroopa Liidu kodanikku, neist 2,1 miljonit on aktiivsed Briti tööturul. Pole siis imestada, et väljarände teema silma ei paista. Tegelikuses on väljarändel aga mõju Briti majandusele olemas küll. Näiteks on välja arvatud, et lausa 1,4 miljardit naela läheb pensionitena igal aastal riigist välja pensionäridele, kes kulutavad selle summa võõrsil.

Kahaneva rahvastikuga väljaränderiigid

Samas näiteks on paljudes Kesk- ja Ida-Euroopa riikides väljaränne väga oluline teema, tavaliselt nendes, mille rahvastikuareng on jõudnud faasi, kus sündimus oli juba kahanenud. Ja kui viimastele suurtele põlvkondadele avanesid Euroopa Liidu vaba liikumise võimalused, kahanes rahvastik kohati lausa peadpöörilavas tempos.

Näiteks Leedus on rahvaarv aastatel 1990–2020 vähenenud lausa veerandi võrra: 3,7 miljonist 2,8 miljonini. Selles mängib rolli küll ka negatiivne iive (–189 000 inimest) ehk inimesi sündib vähem kui sureb. Kuid ränne ületab seda mitu korda ([–710 000](#)) ning kahtlemata mõjutab ränne ka sündimust, kui pere loomise eas inimesed Leedust lahkuvad. Võrreldavas suurusjärgus on väljaränne ka näiteks [Rumeenias, Horvaatias ning Lätiski](#).

Ka Eestist on paaril viimasel kümnendil lahkunud palju inimesi välismaale ning sarnaselt teiste Ida-Euroopa riikidega on ka meie sündimus vähenenud (2020. aastal sündis Eestis naise kohta keskmiselt [1,58 last](#), rahvastiku taastootmiseks on vaja, et sündimus oleks vähemalt 2,1). Võrreldes 1991. aastaga, kui Eesti taasiseseisvus, kahanes Eesti rahvaarv 2015. aastaks umbes [16%](#). Ent erinevalt paljudest teistest Kesk-Ida-Euroopa riikidest on eestlaste hulgas palju ringrändajaid. Ehk siis – käiakse mõni aasta välismaal ära, kuid hiljem pöördutakse siiski tagasi. Samuti on aidanud Eesti rahvastiku taas tasapisi kasvule pöörata sisseränne.

Kahaneva rahvastikuga väljaränderiigid on asunud nuputama, mida väljarändega peale hakata. Paljude riikide kogemused on näidanud, et kampaania korras tagasipöördumisprogrammid ei toimi: selleks, et inimene rännata tahaks, on poliitikast märksa olulisemad ikka need tõmbe- ja tõuketegurid ehk kuidas läheb mõlemas riigis majandusel ning millist elukvaliteeti ta endale kummaski riigis lubada saab.

Niisiis kujundavad need riigid väljarändega kohanemise strateegiaid: juba lahkunutega on oluline sidemed taastada ja teavitada, et kodumaa pole neid unustanud, ja kui nad peaks soovima naasta, siis on uksed avali. Paljud riigid, Eesti sealhulgas, on ka välja töötanud toetavaid [meetmeid](#), mis aitavad tagasi pöörduda. Näiteks selgitatakse, kust ja kuidas leida endale sobivat töökohta. Suurtes metropolides töötanud inimesel on väiksemas koduriigis üsna raske sulanduda märksa vähem spetsialiseerunud ja sageli ka üsna võrgustunud tööturule, kus kõik tunnevad kõiki, aga tema on võõras. Omaette väljakutse on ka lastele koolikohta ja sisseelamistuge leida. Sageli on kooliealised lapsed eelmises asukohariigis õppinud hoopis teistsuguse kooliprogrammi järgi ning hoopis teises keeles. On päris keeruline näiteks kaheksandas klassis ühtäkki soomekeelsetelt bioloogiterminiteelt eesti-keelsetele ümber lülituda. Ja mida teha näiteks võõrkeeleõppega? Kui ülejäänud klassikaaslased on juba neljandast klassist vene keelt õppinud, aga Inglismaa kooliprogrammis seda ei õpetatud?

Ent peavalu võib valmistada ka see, kust leida perearst, kuidas ajada paberid korda riigiasutuste ja kohaliku omavalitsusega, sest nii nagu sisserändajad, seisavad tagasipöördujadki paljude rohkem või vähem bürookraatlike takistuste ees. Samuti ei maksa alahinnata ühiskondliku suhtumisega seonduvaid väljakutseid. Kui sisserändevaenulikkust suhtumisest on räägitud palju, siis sageli tunnetavad ka tagasipöördunud rahvuskaaslased teatavat võõrastavat suhtumist või vähemalt mõistmatust. Seepärast on osa väliskogukonnapoliitika meetmeid suunatud hoopis koduriigi ühiskonnale: näiteks toetatakse meediaprogramme, mis aitavad lähteriigi ühiskondadel välismaalt tagasipöördujate elu ja väljakutseid paremini mõista, aga ka nende teadmisi ja kogemusi väärtustada.

Välismaale jääjaid püütakse aga siduda ka kodumaa kultuuri ja majandusega: kaasata neid riigi arengusse panustajana, ekspordi edendajate või ka lihtsalt kultuuri kandjatena. Näiteks julgustavad paljud riigid – Eesti sealhulgas – välisriikides elavaid inimesi panustama kodaniku- ja ka majandusdiplomaatiasse. Siis on riigi roll viia omavahel kokku näiteks uutele eksportturgudele laieneda sooviv ettevõtte ning rahvuskaaslane, kes tunneb nii sihtriigi õiguskeskkonda kui ka äritavasid.

Riigid, kes soosivad väljarännet

Ent maailmas on ka hoopis teistsuguses demograafilises seisus riike. Näiteks Filipiinid: saarestikuriik Kagu-Aasias, kus elab üle saja miljoni inimese ning kus sündimus oli veel 1990. aastate algul keskmiselt [neli last naise kohta](#). Filipiinid on neid riike, mis lausa julgustab oma kodanikke välismaale minema. Filipiinidel on lausa eraldi rändeministeerium, mis püüab seista hea selle eest, et väljaränne

oleks hästi organiseeritud ja turvaline – näiteks et ei satutaks inimkaubanduse ohvriks. Ja samuti seisab ministeerium selle eest, et väliskogukonnad ei kaotaks sidet kodumaaga. Isegi haridussüsteem on Filipiinidel selline, mis arvestab väljarändevõimalustega.

Sellistele riikidele nagu Filipiinid on väljaränne oluline vähemalt kahel põhjusel: esiteks aitab väljaränne hoida rahvaarvu stabiilsemana, teiseks annavad väljarännanute rahasaadetised väga olulise panuse kodumaa rahvamajanduse kogutoodangusse. Enamasti on tegemist täiesti tavaliste rahaülekannetega, kus võõrsile läinud toetavad näiteks lähisugulasi. Need suunavad raha oma elujärje parandamise nimel aga laiemasse majanduse vereringesse, millest võidavad juba teisedki. Umbes [10 protsenti](#) Filipiinide majanduse kogutoodangust tuleneb just välisrahasaadetistest. Välisrahasaadetistest tuleb põhjalikumalt juttu ka **9. peatükis "Rände majanduslik mõju"**.

Mõned riigid on aga läinud oma väliskogukondade panuse maksimeerimisel sammu kaugemalegi. Näiteks Mehhiko algatas sajandivahetusel nutika investeringuprojekti, mille raames motiveeriti väliskogukondade liikmeid, kes tahtsid oma koduküla heaolusse panustada, n-ö 3+1 programmiga: iga emigrandi saadetud peesole pani nii kohalik omavalitsus, osariik kui ka keskvalitsus veel ühe peeso juurde. Selle programmi raames ehitati päris paljudes Mehhiko omavalitsustes välja näiteks korralik kanalisatsioon, veevärk, elektrivarustus või teed.

Diasporaakogukondadega riigid

Ent on ka veel neljas tüüp väljaränderiiki: selliseid, kust praegu ehk nii palju välja ei rännatagi, aga kust on välja rännatud ajaloos varem. Need on riigid, millel on tekkinud diasporaad. Diaspora mõiste pärineb Vana-Kreeka keelest ja see tähendab laialipillutatuid. Diasporaaks nimetatakse ajaloolist rahvuskogukonda, kelle esivanemad on kunagi kodumaalt lahkunud, kuid kes on oma kogukonda ja ühisidentiteeti alal hoidnud ka võõrsil. Üks tuntumaid diasporaasid on ilmselt juutidel. Pikka aega olid nad ju üldse kodumaata rahvas, ent ometi on neid ühte sidunud oma usk, kultuur ja keeled. Ja kogukond, millele nii mõnedki riigid tagakiusamise ja getostamise teel tahtmatult kaasa aitasid. Ent on ka väliskogukondi, mis on märksa hajusamad, näiteks iirlased. Maailmas arvatakse kokku elavat ligi [100 miljonit](#) iiri juurtega inimest, Iirimaa aga vaid umbes 5 miljonit. Niivõrd suur kogukond on tekkinud 19. ja 20. sajandi algul valdavalt majanduslike raskuste eest välismaale õnne otsima läinud iirlaste järeltulijatest.

Ka Eestil on üsna arvukas diaspora. Kokku arvatakse väljaspool Eestit elavat [150 kuni 250 000 eestlast](#) – see on peaaegu iga viies eestlane. Mõistagi on see üpris mitmekesine seltskond. Rännatud on eri aegadel ja eri suundades. 19. sajandil rännati ennekõike toonase Venemaa keisririigi territooriumile – näiteks Peterburis elas Eesti iseseisvumise aegu 1918. aastal oma [50 000 eestlast](#). 20. sajandi keskpaiku sundis aga teine maailmasõda ja sellele järgnenud okupatsioon kümneid tuhandeid eestlasi läände pagulusse. Kolmanda rändelaine ehk nende kohta, kes on Eestist lahkunud peale Eesti taasiseseisvumist, on diaspora muidugi mõnevõrra kummaline öelda, küll aga on nad oluline osa Eesti laiemast väliskogukonnast või hargmaisest eestlaskonnast – rahvast, kes hoiab sidemeid ja ühist identiteeti riigipiiridest sõltumata.

Iseenesest on diaspora hästi põnev kultuurinähtus: neis mitte ainult ei hoita alal oma kodumaa keelt ja kultuuri, vaid tekib ka omamoodi diaspora allkultuur, mis aja jooksul võib hakata kodumaa keelest ja kultuurist märkimisväärselt erinema. Näiteks on uuritud erinevad [väliseesti keeli](#), mis viitavad, et ajapikku hakkavad keelde tulema laensõnad asukohariigi keelest, ent säilib ka arhaisme, mis Kodu-

Eesti keelest juba kadunud. Näiteks on Ameerika eestlaste keeles säilinud selliseid käändelõppe, mida me siin enam eriti ei kasuta. Näiteks öeldakse: lapsed saavad kommi. Selle kohta, mida meie arvutiks nimetame, öeldakse seal sagedamini hoopis kompuuter.

Diasporaapoliitika eesmärk on ennekõike kasutada oma väliskogukondi teatud sillapeana: oma riigi, keele ja kultuuri eestkõnelejatena võõrsil, mis aitab näiteks edendada diplomaatilisi suhteid eri riikide vahel. Ehk kõige tuntum diasporaa lobiorganisatsioon maailmas on Ameerika-lisraeli Avalike Suhete Komitee (AIPAC), mis on korduvalt hoidnud USA-s ära lisraelile kahjulikke otsuseid. Ent sarnasel moel püüavad poliitikat mõjutada teisedki. Näiteks vastutasid Balti riikide kogukondi Ameerika Ühendriikides esindav lobiorganisatsioon [JBANC](#) ning teised balti diasporaade esindajad suuresti selle eest, et ka Kanada ning Ameerika Ühendriigid kehtestasid nn Magnitski nimekirjale ehk valitud Vene oligarhidele sanktsioonid.

Ent sageli on diasporaapoliitika eesmärgid ka leebemad: näiteks toetada kultuurieksporti või ka majandussuhteid. Huvitav näide seondub siin taas nende saja miljoni iirlasega. 2012. aastal algatas näiteks lirimaa suurejoonelise turismiprojekti "[The Gathering](#)" ehk "Kokkusaamine", mille raames kutsuti kõiki iiri juurtega inimesi veetma oma puhkus lirimaal. 100 miljonit on ju tohutu turg!

Ent selleks, et diasporaade identiteet säiliks ning side kodumaaga kestaks, on kahtlemata oluline ka väliskogukondadega sidet hoida: tunnustada diasporaasid, hoida alal nende omakultuuri, aga ka näiteks pakkuda keeleõppevõimalusi. Näiteks on Eestil oma keeleõppelaagrite projekt, mille raames saavad välismaal elavad eesti lapsed tulla suvel Eestisse laagrisse, kus muu tegevuse kõrval saab harjutada eesti keelt, avastada Eestimaad ning leida eestlastest sõpru.

Viimaste aastakümnetega on diasporaad muidugi oluliselt muutunud. Kui vanasti oli diasporaa kodumaast teatud määral ikkagi ära lõigatud kogukond, siis tänapäeval võib küsida, kui palju enam kodumaast ärälõigatuna saabki elada. Internetiajastul on ju koduriigi ajakirjandus, kultuur ja sõbradki vaid ekraaniviipe kaugusel, samuti on hoopis teised võimalused reisimiseks. Nii ei räägitagi üha sagedamini mitte diasporaasid edendavast või alalhoidvast, vaid hoopis hargmaseid kogukondi kaasavast poliitikast.

Kokkuvõttes on väliskogukonnad oluline pehme jõu instrument. Muidugi võib küsida, kas on ikka õige hoida sidet oma rahvuskaslastega, kes sihtriigi seisukohast peaks ehk hoopis seal kohapeal sulanduma. Võib ka mõelda niipidi, et meile siin Eestis meeldib väga, et eestlased on globaalne rahvus ja oleme rahul, et Eesti ettevõtetel on lihtsam suunduda uutele sihtturgudele või et välismaal elavatel eesti lastel on võimalik ka võõrsil eesti keelt õppida või tulla Eestisse keelekümbuluslaagrisse. Samas kui Venemaa ajab kaasmaalaspoliitikat – püüab oma ideoloogiat levitada siinsete venelaste seas, mõjutada väliskogukonna kaudu Eesti sisepoliitikat või värbab Eesti venekeelseid noori Arteki laagritesse, siis tajume seda kui julgeolekuohtu.

Niisiis on ka väliskogukonnapoliitika üsna mitmepalgeline nähtus ning seda saab arendada nii rahvusvahelisi suhteid, aga ka väliskogukonna lõimumist soodustavalt kui ka sootuks vastupidisel eesmärgil.

Aruteluküsimusi

- Mõttele mõne eestlase peale, kes on elanud viimased aastad välismaal (sõber, sugulane, tuttav või ka väljamõeldud tegelane). Kes ta on ja millega ta tegeleb? Millistel tingimustel võiks ta olla valmis Eestisse tagasi tulema? Millist tuge võiks ta vajada? Kes seda tuge talle pakkuda saab? (nt sõbrad ja sugulased, ühiskond laiemalt, riik, kohalik omavalitsus, vabaühendused)
- Oletame, et see eestlane ei saa või ei soovi siiski Eestisse tagasi pöörduda. Kas või kuidas saaks ta Eestile olla kasulik oma asukohariigis? (nt saata välisrahasaadetisi, vahendada oma teadmisi või oskusi Eestis elavatele inimestele, aidata eksportida Eesti kultuuri või toetada välismaale laienevaid Eesti ettevõtteid, tegutseda kodanikudiplomaadina)

Lisalugemist

Euroopa sisse- ja väljarändedünaamikat saab vaadata: [KCMD Dynamic Data Hub](#).

Eesti välja- ja tagasirände andmeid avaldab [Statistikaamet](#).

Väliskogukondadele suunatud poliitikast meil ja mujal saab lähemalt lugeda Eesti inimarengu aruande peatükist "[Hargmaisuspoliitika](#)".

Eesti tagasipöördujatele pakutavatest teenustest ja infost saab ülevaate näiteks [Eesti.ee](#) portaalist.

KÜSK Kodanikuühiskonna
Sihtkapital

KULTUURIMINISTEERIUM

Rändeteemalised tekstid on välja töötatud projekti "Jagatud teekonnad" raames mida kaasrahastavad Euroopa Komisjon, Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.

9. RÄNDE MAJANDUSLIK MÕJU

Mari-Liis Jakobson

Sellest peatükist saad teada, milliseid majanduslikke kulusid ja tulusid saavad rändest siht- ja lähteriigid: kuidas mõjutab ränne riigi tulusid ja kulusid, tööturgu ja muud turgu, aga ka seda, kuidas mõjutab see riigi majanduse laiemaid väljavaateid.

Rände majanduslik mõju on ehk üks mitmetahulisemaid ja kõige rohkem vääriti mõistetud teemasid rändevaldkonnas üldse. Ühes äärmuses on inimesed, kes loodavad sätisel sisserändajatest pikaajalist majanduslikku kasu nii tööjõu kui ka maksumaksjatena. Teised aga kardavad, et rändajad võtavad ära põhielanikkonna töökohad või tulevad hoopis mingil moel riigi kulul elama. Kuidas siis tegelikult on?

Ränne kui positiivse või negatiivse summa mäng?

Praktikas sõltub väga palju sellest, kes kust kuhu ja mis eesmärgil rändab. Samuti sellest, kas analüüsimise rände majanduslikku mõju sihtriigi, lähteriigi või rändaja enda seisukohalt. Ränne võib vabalt olla positiivse summa mäng, kus võidavad nii lähteriik, sihtriik kui ka rändaja ise. Näiteks kui lähteriigis on suur demograafiline plahvatus ning täiskasvanuikka jõuab oluliselt rohkem inimesi kui tööturul vaja, aga sihtriigis jälle töökäsi napib. Võidavad nii lähteriik, kelle sotsiaalhoolekande koormus väheneb, rändaja ise, kelle elukvaliteet paraneb, kui ka sihtriik, kes saab juurde paari töökäsi, ning maksu- maksja.

Samas võib rändest saada üsna lihtsalt ka negatiivse summa mäng, näiteks kui kõrgelt haritud inimene kahaneva rahvastikuga riigist läheb välismaale lihtsat tööd tegema. See on suur kaotus lähteriigile, mis on tõenäoliselt omajagu investeerinud tema haridusse; mitte teab mis võit sihtriigile, sest sisserändaja majanduslik lisandväärtus on väike, kuigi haritud inimene on üldiselt parem kohaneja; ning ka rändaja ise võidab ehk veidi palgas või elatusasemes, aga mitte eneseteostuses.

Järgmiseks vaatamegi lähemalt rände mõju sihtriigile ja lähteriigile.

Sisserände majanduslik mõju

Sisserändajad maksumaksjate ja tarbijatena

Kui vaadelda rände mõju lihtsa kulu-tuluarvutusena, siis sihtriigile on tulu poolel rändaja kui maksumaksja, aga ka tarbija. Pea kõik rändajad on mingil moel maksumaksjad ning tarbijad. Ka näiteks õpirändaja, kes maksab sageli õppemaksu ning tasub elamise eest. 2016. aastal töid 5,1 miljonit välisstudengit maailmas hinnanguliselt endaga kaasa [300 miljardi dollari](#) suuruse majandusliku mõju. Ka Eestis on kokku arvestatud, et välisstudengite igapäevased kulud ulatusid 2019/2020. õppeaastal [33 miljoni](#) euroni ning lisaks maksid nad 2020. aastal riigi tuludesse 10 miljonit eurot tööjõumakse

(millele lisandus veel 3 miljonit eurot välisvõõraste tööjõumakse). Eestis õppis 2020. aastal 5520 välisüliõpilast. Ent rände positiivne mõju võib olla ka kaudsem. Näiteks aitavad rändajad tarbijatena mastaabiefekti tekitada: mida rohkem inimesi, seda suurem turg ja seda odavam ühiku hind.

Aga rändevõrrandil on ka kulupool. Madalamalt tasustatavad lihttööd võidakse pikemas perspektiivis lihtsalt automatiseerida, mis jätab osa inimesi tööta. Ka ei võimalda niru palk koguda majanduslikku puhvrit, mis kasvatab jällegi riigi kulusid nende töötuks jäämisel ja ümberõppel. See kajastub ka näiteks töötuse statistikas. Kui uutes sisseeränderiikides, kuhu välistööjõud on lisandunud alles viimastel aastatel, on välismaalaste tööhõive mõnikord kohalikest [kõrgemgi](#), siis aja jooksul võib see mõju kahaneda.

Kulupoolele lähevad ka teised rändajatele pakutavad avalikud teenused. Üldiselt kehtib rändajate puhul seesama reegel kui kõigi teistegi puhul: lastega pered, vanemad inimesed ning terviseprobleemidega inimesed on riigile kulukamad kui terved tööealised.

Samas, enamik rändajaid on tavaliselt ju terved ja parimas tööeas inimesed. Ning pere heaolu on väga oluline argument ka nende meelitamisel, kes ise on tugevalt positiivse majandusliku mõjuga. Sestap viitavadki mahukad rahvusvahelised uuringud, et keskmiselt on rändajad oma sihtriikides ikka pigem [netomaksjad](#) (ehk nad maksavad riigikassasse rohkem erinevate maksudena, kui sealt teenustena tagasi saavad) kui netosaajad.

Kindlasti võtab omaette ressursi ka uute tulijate lõimimine ja näiteks nende konkurentsivõime säilitamine. Samas, õigeaegne panus lõimumisse ja ümberõppesse aitab vältida hiljem veel suuremaid kulusid.

Samuti ei toimi turg alati tarbijale soodsamas suunas. Piiratud hüviste korral hinnad hoopis tõusevad. Hea näide on siin kinnisvara. IKT-sektori töötatud maa Silicon Valley Ameerika Ühendriikides on kohalikele ühtaegu nii õnnistuseks kui ka nuhtluseks. Kõrge lisandväärtusega sisseerändajad on tõeline majandusmootor ning mõistagi loovad nad töökohti ka kohalikele, maksavad makse ning võimaldavad kohalikel tarbida teenuseid, mida nad muidu ehk nii kodu lähedal teha ei saaks. Aga samas krutivad kõrgelt makstud spetsialistid hindu üles ka kohalikul eluasemeturul. Neile, kes on juba kinnisvaraomanikud, on see õnnistus, aga neile, kes elavad üüripinnal või alles hakkavad kodu soetama, paras nuhtlus.

Sisserändajad tööturul

Vahest olulisemgi on rändajate roll tööturul. Välistööjõud võib kompenseerida töökatapuudust, näiteks kui minnakse tegema tööd, mille tegijaid kohapeal napib. Mõnikord võivad rändajad olla ka ise töökohtade loojad või innovatsiooni eestvedajad. Näiteks USAs on iga [viies](#) ettevõtja välismaalane, samas kui kogurahvastikust hõlmavad välispäritolu inimesed ligikaudu kümnendiku. Ja neile kuulub ka ligi pool kõigist registreeritud patentidest. Ehk siis: sisseerändaja on USAs kaks korda tõenäolisemalt töökohtade looja kui kohalik ja kümme korda tõenäolisemalt leiutaja, mis võimaldab kaudselt samuti ju uut tootmist käivitada.

Aga rände ja tööturu teema tekitab paljudel ka küsimusi. Kas äkki rändajad tulevad ja võtavad kohalike töökohad ära? Või äkki suruvad nad palgad alla? Praktika näitab aga pigem vastupidist. Enamasti kaitsevad riigid oma tööturgu näiteks tööturuteadete või palganõudega (sellest on põhjalikumalt juttu **4. peatükis "Rändepoliitika: miks ja kuidas riigid rännet reguleerivad?"**). Tööturust tähend-

dab, et välismaalt võib inimese tööle võtta üksnes juhul, kui kohapealt pole võimalik töötajat leida. Sageli töötavad sisserändajad töökohtadel, mida kohalikud ei soovigi – näiteks nn 3D-töökohad, kus töötamine on ohtlik (*dangerous*), räpane (*dirty*) ning madala sotsiaalse prestiižiga (*demeaning*). Sellist olukorda, kus sisserändajad töötavad ühtedes tööturusektorites ja kohalikud teistes, nimetatakse ka segmenteeritud tööturuks. Ehk siis otseselt nad samade töökohtade pärast ei konkureeri. Omal moel sihtriigi ühiskond isegi võib sellest: sisserändajate madalam palgakulu võimaldab saada tooteid ja teenuseid odavamalt.

Paiguti võivad töörandajad olla ka kohalike töökohtade säilitajad. Näiteks valdkondades, kus muidu tootmine tööjõupuudusel võõrsile kolitaks, võivad säilida tänu välistööjõule nii tootmissektori töökohtad, aga ka mitmesuguste valgekraade – tootmisjuhtide, personalispetsialistide, palgaarvestajate ja mitmete teistegi – töökohad.

Palgakriteeriumiga saavad riigid kehtestada töötasu piiri, millest vähem rändajale maksta ei tohi. Sellega saab teatud piirini kaitsta ka kohalike palgataset. Mahukamad statistilised [uuritud](#) näitavad, et töörandel on väike negatiivne mõju just madalamalt tasustatud ametikohade palgatasemele. Samas, kesktaseme ja kõrgema palgatasemega töökohtadel viib tööranne veelgi palkasid üles.

Väljarände majanduslik mõju

Väljarändajad võivad edendada ka lähteriigi majandust. Üks olulisemaid rände majanduslikke mõjusid on välisrahasaadetised. Paljud rändajad on välismaal üksnes lühikest aega ning olles seal teeninud veidi lisaraha, investeerivad selle tegelikult koduriigi majandusse: ostavad või parendavad kinnisvara, ostavad kaupu. Paljud aga saadavad üsna regulaarselt välisrahasaadetisi lähedastele. [Ukraina](#) majandusest hõlmasid välisrahasaadetised 2020. aastal rohkem kui kümnendiku, [Kõrgõzstanis](#) ja [Tadžikistanis](#) aga üle veerandi.

Ent väljarändajad võivad toimida ka sillapeana ja aitavad kodumaistel ettevõtetel oma sihtriigis läbi lüüa. Nagu kirjeldatakse ka **8. peatükis "Väljaränne ja väliskogukonnad"**, on mitmetel riikide väliskaubanduspoliitikas rändajatel väga oluline roll.

Veel üks põletav teema lähteriikidele on aga ajude väljavool: olukord, kus lahkuvad just kõrgemalt haritud spetsialistid. See mõjutab lähteriikide majandust negatiivselt, kuna nii kahanevad ka võimalused panna kohapeal püsti kõrge lisandväärtusega ettevõtlust või katsetada innovatiivsemaid ärimudeleid. See aga suunab terves majanduses fookuse pigem odavama töö suunas, mis seab piirid ka majanduslikule heaolule. Hoopis kasulikum oleks lähteriigile, kui ajude väljavoolust saaks hoopis ajude ringlus: inimesed – nii kõrgema kui ka madalama kvalifikatsiooniga – käivad võõrsil, ammutavad sealt uusi ideid ja kogemusi ning naasevad neid kodumaale rakendama. Ühelt poolt sõltub tagasipöördumine ja ringränne lähte- ja sihtriigi tõmbe- ja tõuketeguritest (mida on käsitletud **rändeprotsesside peatükis**): inimestel peab olema tagasirändeks põhjus. Samas saab selle põhjuse anda hargmaisuspoliitikaga: hoida väliskogukondi informeerituna võimalustest kodumaal, toetada tagasipöördumist tugiteenustega ja kujundada avatumat suhtumist ringrändajate suhtes ka kodumaises kogukonnas.

Näiteid

Sisuliselt on meil võimalik teha omaette kulu-tuluanalüüs iga rändaja kohta individuaalselt või summeerida kõigi rändajatega kaasnevad kulud ja tulud kõigist kolmest perspektiivist. Selleks aga, et iga faktori mõju täpsemalt mõista, vaatame järgnevalt nelja näidet, et mõista rände majanduslikku mõju täpsemalt.

Ishani lugu

Ishani on Mumbaist pärit programmeerija, kes on juba saanud kodumaal igati korraliku hariduse, kuid enese ülestöötamise nimel läheb ta esiti Ameerika Ühendriikidesse, et omandada teinegi magistrikraad. Pärast lõpetamist õnnestub tal jõuda oma unistuste töökohale Silicon Valley's, kus ta suudab läbi murda Mumbais naisprogrammeerijaid kummitavast klaaslaest ning maanduda oma unistuste töökohal. Paari aasta pärast saab ta esimese suurema investeeringu omaenda iduettevõtte käimapanemiseks. Ta on parimas tööeas, hea tervise ja madala sotsiaalkoormusega. Ishani ise tunneb, et ta on võitnud täieliku *jackpoti* – ta elabki oma ameerika unistuses. Aga USA on tegelikult võitnud vähemalt niisama palju: Ishani vanemad on toetanud kopsaka õppemaksuga sealset ülikooli, hiljem on temast saanud riigile ja osariigile tulus maksumaksja, aga ka tänuväärne tarbija, sest oluline pole mitte üksnes edukus, vaid ka edukana näimine, ning kui tema iduettevõtte tulevikus jalad alla saab, saab temast ka töökohtade looja.

Aga India, lähteriik, mis maksis kinni ju tema esimese hariduse? Ja vanemad, kes maksid kinni tema õppemaksu ka Ameerika ülikoolis? Aga Ishani on veel noor, ja kui tema edu jätkub, toetab ta kindlasti tulevikus majanduslikult oma vanemaid ja seeläbi ka India majandust. Ning kes teab – ehk naaseb ta ühel päeval Mumbaisse, toob kaasa oma Ränioru kogemused ning aitab maast lahti kergitada nii mõnegi Mumbai ükssarvik-ettevõtte.

Ihori lugu

Ihor on pärit Ukrainast, Luganski lähedalt. Eestisse sattus ta esimest korda pikemaks ajaks 2014. aastal, kui tema kodulinnast sai sõjataltermaa ja ta põgenes oma kaugete sugulaste juurde Eestisse. Siin taotles ta varjupaika ning sai täiendava kaitse staatuse ning aastase elamisloa. Aasta pärast oli sõjategevus vaibunud, ta naasis kodumaale ning hakkas seal oma majapidamist uuesti üles ehitama. Eestis oldud aja jooksul leidis ta töö ühes tootmisettevõttes, kus käib nüüdki periooditi töö. Oma maksud maksab ta Eestisse, kuid kulutab siin tagasihoidlikult, ikka selleks, et viia võimalikult palju teenitud tulust tagasi kodulinna. Võime öelda, et ka Ihori rände majanduslik mõju on plussmargiga: Eesti saab ajuti juurde ühe maksumaksja, kelle peale avalike teenuste mõttes eriti ei kulu, kuid kes aitab leevendada töökätepuudust. Külalistööjõud hoiab elus ka Eesti tootmisettevõtet, mis ei pea tootmist tööjõupuudusel võõrsile kolima ning seetõttu säilib Eestis ka mitu hästi makstud töökohta. Ukraina aga säilitab oma rahvastikku, ei kuluta samuti oluliselt avalike teenuste peale ning pealegi elavdab ta tarbijana kohalikku majandust, sest Ihori Eestis säästetav palk ületab mitu korda tulu, mida suudaks majandusse suunata Ukrainas tööl käiv kodanik.

Husaini lugu

Husain on koolituselt insener, aga oli sunnitud kodumaalt põgenema. Ta sai Saksamaal varjupaiga, aga kuna ta ei vallanud kohalikku keelt, olid tema tööturuväljavaated kasinad. Lõpuks õnnestus tal siiski saada tööle ühte põllumajandusettevõttesse. Husaini ametit võiks nimetada ka 3D-töökohaks, kus töötamine on ohtlik (*dangerous*), räpane (*dirty*) ning madala sotsiaalse prestiižiga (*demeaning*). Kohalikud seda tööd enam teha ei tahtnud, sest tegemist on tupiktööga – sellelt kohalt karjääri teha on pea võimatu, päevad on pikad ja palk kesine. Omal moel Saksa majandus isegi võidab olukorrast: Husaini valmidus töötada kohalikest madalama palga eest võimaldab ülejäänutel saada tooteid ja teenuseid odavamalt. Mõistagi maksti Husaini töötasult ka kõik maksud, nii et tema panus oli küll tagasihoidlik, aga mitmekesine.

Aga kümme aastat hiljem reorganiseeris see ettevõtte oma tootmisprotsessid ning Husain koondati. Kohalikku keelt ei oska ta endiselt, sest töötas üksi ja töö kõrvalt keelekursustel käia polnud võimalik. Ka pole tal tänapäevastele nõudmistele vastavaid oskusi, mis võimaldaks tal mõne teise töökoha leida. Seetõttu on ka temaga seonduvad kulud suuremad: ta peab vähemalt esialgu jääma lootma töötü abirahale, samuti tuleb investeerida tema ümberõppesse ja keeleõppesse, aga arusaadavalt on ka tema motivatsioon pensioni eel ümber õppima hakata tagasihoidlik.

Nina lugu

Nina tahab kolida abikaasa juurde Eestisse. Ninal on keemia kõrgharidus, aga erialal töötanud ta pole. Selle asemel on ta seitse viimast aastat töötanud iluteenindajana. Nina oli otsustanud, et kolib Eestisse alles siis, kui on leidnud ka sobiva töö. Ta on saatnud oma CV mitmetesse Eesti ettevõtetesse, kuid sobivat pakkumist pole veel saanud. Siis aga saab ta teada, et on lapseootel ning soovib nüüd juba igal juhul abikaasa juurde minna. Nina saabki elamisloa ning esimesed poolteist aastat on ta kindlasti Eestile pigem kulu- kui tuluartikkel. Samas käib tema mees Eestis tööl edasi ja majanduslikus mõttes panustab kogu oma pere eest. Lapsehoolduspuhkuse ajal õpib Nina hoolega eesti keelt, ning kui laps lasteaeda läheb, leiab ta ka erialase töö. Töötasu iluteeninduses pole muidugi teab kui suur ja perele pakutavaid avalikke teenuseid ta oma maksutuluga ilmselt päris tagasi ei teeni.

Niisiis, rände majanduslik mõju võib üksikjuhtudel olla nii tugevalt positiivne kui ka tugevalt negatiivne ning muutuda ajas oluliselt. Kindlasti varieerub see ka riigiti: kus riigi heaolukulutused on madalamad ja sihtriik kõrgelt kvalifitseeritud rändajatele siiski atraktiivne, on ka majanduslik mõju keskmisest suurem. Ainuüksi helde heaoluriigiga kipub aga miinuspoolele jääma, ehkki keskmisi vaadates jääb rände majanduslik mõju enamasti kuhugi üsna tasakaalupunkti lähedale.

Aruteluküsimusi

- Lähtuvalt [Eesti rändestatistikast](#) looge mõni rändaja persoona (nii sisse- kui ka väljarändajate kohta) ning analüüsige nende majanduslikku mõju: kuidas panustavad nad Eesti majandusse tööturu osalistena, maksumaksjatena, tarbijatena ning millised neile tehtavad kulutused seonduvad avalike teenustega, mida nad vajavad.
- Kui võtta aluseks pelk tulu- ja kulukalkulatsioon, siis kas riigid võikski lubada üksnes kõrge lisandväärtusega majandusrännet ning keelata pererände ja pagulaste vastuvõtmise sootuks? Arutle, kui olulised peaksid majanduslikud argumendid sinu hinnangul olema riikliku rändepoliitika kujundamisel ning kas ja milliseid argumente veel arvesse peaks võtma.

Lisalugemist

Oxfordi ülikooli rändeuuringute keskus on koostanud lühiülevaate olulisematest faktidest [sisserände mõjust Briti tööturule](#).

Lühikese ülevaate Eestisse aastatel 2000–2017 saabunud sisserändajate tööturuosalusest saab [RITA RÄNNE teemakokkuvõttest](#).

Maailmapanga statistikat välisrahasaadetiste kohta leiab [siit](#).

KÜSK Kodanikuühiskonna
Sihtkapital

KULTUURIMINISTEERIUM

Rändeteemalised tekstid on välja töötatud projekti "Jagatud teekonnad" raames mida kaasrahastavad Euroopa Komisjon, Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.

10. RÄNDE ÜHISKONDLIK MÕJU

Mari-Liis Jakobson

Rände mõju ei anna alati rahasse ümber arvutada ning peale rände majandusliku mõju on oluline analüüsida ka, kuidas mõjutab ränne ühiskonda. Käesolevast peatükist leiadki vastuseid küsimusele, miks osa inimesi tajub rännet pigem positiivselt või negatiivselt. Ent käsitlemist leiavad ka sellised küsimused nagu, millises vastastikmõjus on omavahel tööturg ja ränne, inimeste ruumiline paiknemine ja ränne ning rahvastikupüramiid ja ränne.

Ühiskond on oma keerukuselt võrreldav ökosüsteemiga. Mõlemad on üles ehitatud liigirikkusele ning tasakaaluseisundile. Kiired muutused ja tasakaalu ebakõlad tekitavad ökosüsteemis stressi. See ei ole mõistagi ainult halb, stress on sageli ka edasiviivaks jõuks, mis aitab teha arenguhüppeid.

Kui küsida sinult, kas ränne mõjutab ühiskonda pigem positiivselt või negatiivselt, siis mida vastaksid? Ränne ei mõjuta ühiskonda laiemalt kunagi ühtmoodi, alati on nii neid, kes kogevadki rohkem rändega seonduvat positiivset mõju, ning neid, kes tajuvad pigem, et rändega seonduv negatiivne mõju on ülekaalus. Sestap võib eeldada, et sinugi vastus võib kalduda nii ühte kui ka teise suunda.

Ränne kui ühiskondade säilenõtkuse kasvataja

Paljud inimesed kogevadki rännet pigem maailma avardava, siduva ja mitmekesisitava nähtusena. Ränne muudab ühiskondi mitmekesisemaks, dünaamilisemaks, ei lase neil kaotada säilenõtkust, sest algsest tasakaaluseisundist väljumine loob vajaduse ümber kohaneda, ja kohanema ei pea siin ju üksnes rändaja.

Kultuuriline mitmekesisus toob endaga uued maitset, uued kultuurielamused – kõik selle, mille pärast me näiteks kaugetesse riikidesse turismireisilegi sõidame. Ränne loob sildu eri ühiskondade vahele. Üle nende sildade ei liigu mitte üksnes rahasaadetised, vaid ka kogemused, tavad, oskused ja teadmised. Tänu rändele õpime teistmoodi süüa tegema, lõõgastuma või ka teisiti tööd tegema. Näiteks Soomes töötanud eestlased olevat toonud Eesti ehitussektorisse kaasa teistsuguse töökultuuri ja ka näiteks paremini juurdunud harjumuse kasutada ohutusvahendeid. Mõnikord võivad rändekogemused maailma ka märksa põhimõttelisemalt muuta. Näiteks, kuidas sündis miljardiettevõtteks kasvanud rahaülekandeplatvorm Wise? Eks ikka paljudele rändajale hästi tuttavast kontekstist, kus oma Eestis ja Inglismaal asuva pangakonto vahel raha liigutamise eest küsisid pangad kopsakat teenustasu. Praeguseks ei mõjuta sääraseid finantstehnoloogiad enam üksnes rändajate elu ja nende rahaasju, vaid paljusid teisi, kes tegutsevad rahvusvahelises ettevõtluses, tarbivad välismaiseid teenuseid või kaupu, aga kaudselt ka kõiki traditsioonilise panganduse kliente.

Ent rändaja ei ole pelgalt oma rahvuskultuuri või pärimuse kandja. Ka ühiskond ei jagune üksnes selle alusel, mida keegi hommikuks sööb või kas ta tähistab jõule, ramadani või diwali. Rändega seostatakse ühiskonna mitmekesisuse kasvu ka laiemalt, n-ö interseksionaalse ühiskonna teket, kus inimesel on väga palju erinevaid aluseid, mille pinnalt erinevatesse väikestes identiteedirühmadesse kuuluda. Interseksionaalsuse mõistet kasutatakse selleks, et rääkida rühmadesisesest mitmekesisusest, aga ka ebavõrdsusest. Ühiskond ei jagune üksnes üksikuteks suurteks gruppideks, nagu

meesteks ja naisteks, noorteks ja vanadeks, sisserändajateks ja kohalikeks. Kõigi nende rühmade vahel on kattuvust ning olulisi sisemisi erinevusi. Nii võibki vabalt olla, et mõnel eestlasel ja indialasel on omavahel oluliselt suurem ühisosa kui mõne oma rahvuskaaslasega. Neil võib olla sarnaseid elukogemusi või näiteks sarnane kõrgharidus, nad töötavad samas sektoris ning pealegi jälgivad nad Netflixist samu sarju.

Lihtsustatult võib öelda, et rännet tajuvad pigem positiivsena need inimesed, kelle identiteet rajaneb sellel, millega nad tegelevad.

Ränne kui väljakutse kogukondlikkusele

Aga on ka teistsuguse ellusuhtumisega inimesi: need, kellele on tegevusest olulisem hoopis kuhugi kuuluda. Paljud inimesed – nii rändajaid kui ka mitterändajaid – on oma eluviisilt ja ellusuhtumiselt kogukondlikud: nende eneseidentiteet rajaneb ennekõike sellel, kuhu nad kuuluvad. Nendele on ennekõike oluline, et ümberringi oleks harjumuspärane keel, kultuur, komberuum ja inimesed, keda ta omaks peab. Sellisel ühiskonnamudelil on samuti olulisi eeliseid: [uuritud](#) näitavad, et homogeensemas ehk ühetaolisemas ühiskonnas on usaldus ja solidaarsus lihtsam tekkima. Kuulujatele on mitmekultuurilisus pigem häire nende jaoks harjunud mustris, ebameeldiv stressi allikas, mitte säilenõtkuse mahitaja.

Muide, oma kogukonda kuulumist ei ihka üksnes need, kes peavad end põliselanikeks. Seda teevad ka paljud rändajad välismaal. Rändajad otsivad omakultuurset keskkonda täpselt nendelsamadel põhjustel: harjumuspärasus, kogukonna tugi, võrast keskkonnast tuleneva stressi vähendamine. Tõsi, siin kipuvad erinevad kogukondlikud vaated üksteisega ka põrkuma. Rahvuslik kogukondlikkuse käsitlus lähtub eeldusest, et maailm jaguneb eri rahvuskogukondadeks, millel on oma asualad, kus ühel rahvuskultuuril on teise ees selge eesõigus ning n-ö teistel kultuuridel samal territooriumil selliseid eesõigusi pole.

Samuti pole erakordne seegi, kui konfliktid ja eelarvamused tekivad eri vähemusrühmade vahel. Näiteks on Eestis sisserändepelgus suuremgi venekeelsete elanike hulgas. Aastatel [2014–2016](#) tehtud avaliku arvamuse küsitlused Eesti elanikkonna suhtumisest pagulastesse viitasid, et mitte-eestlased, kes peavad iseenesest rännet ja piiride avatust kui võimalust pigem positiivseks, tajusid (Lähi-Ida piirkonnast pärit) pagulaste Eestisse elama asumist pigem ohuna riigile ja elanike turvalisusele. Eestlastest rohkem kardeti nii pagulaste elamispiirkondade getostumist, pagulaste mittelõimumist ning madalamalt hinnati pagulaste potentsiaali Eesti ühiskonda panustada.

Võõrapelguse põhjused

Ent võõrapelgusel teatakse olevat teisigi juuri peale sügavamate alusväärtuste (mille kohta saad põhjalikumalt teada [13. peatükist "Ränne ja avalik arvamus"](#)). Üks põhjus on psühholoogiline: võõrapelgus võib tuleneda eelarvamustest, mis omakorda on tingitud teadmatusest. Psühholoog Gordon Allport on sõnastanud [kontaktihüpoteesi](#), mis eeldab, et kui erinevate sotsiaalsete rühmade vahel tekivad sotsiaalsed kontaktid, kaovad ka eelarvamused. Aga need kontaktid peavad olema sisulised: näiteks töötamine samas kollektiivis, sõprussidemed, ühistegevus korteriühistus. Ja samuti mõjutab üldine ühiskondliku suhtumise foon. Üksnes poes teist nahavärvi kassiiri nägemine enamasti eelarvamusi ei murra.

Teine võimalik seletus on seotud sotsiaalse kihistumisega. Segmenteerunud tööturu teooria ütleb, et laias laastus jaguneb tööturg vähemalt kahte kihti. Kõrgemas kihis on töökohad, mis tagavad suurema sotsiaalse mobiilsuse ehk võimaluse end üles töötada. Sageli on need nn valgekrae töökohad või ka kõrgemat kvalifikatsiooni nõudvad töökohad. Nendes ametites saab teha karjääri või ajada tulemuslikult äri ja teenida korralikku palka.

Tööturu madalamas segmendis on aga lihtsamad ja vähem prestiizsed tööd, mis erilist sotsiaalset mobiilsust ei taga: selles kihis tööle hakates on üsna kindel, et märkimisväärset karjääri teha ega sotsiaalses hierarhias ka kõrgemale pulgale ronida pole võimalik. Tehnoloogia arenguga valitseb seal ka suurem risk, et sellised töökohad ühel päeval üldse kaovad.

Segmenteerunud tööturg loob kihistunud ühiskonna. Iseenesest pole selles midagi imelikku. Teatav ebavõrdsus on ühiskondades paratamatu, võiks isegi öelda, et loomulik. Aga niisama paratamatu on ka, et selline võimaluste ebavõrdsus toodab konflikte.

Loomulikult tahaks kõik, et kui mitte nad ise, siis nende järeltulijad jõuaks just sellesse ülemisse tööturu segmenti. Hiljutised sisserändajad end selles enamasti osalisena ei taju, küll aga need, kes on asukohariigis juba kauem elanud. Ja nii käibki tihe rebimine: need, kes on juba ülemises segmendis, püüavad sinna ka jääda ning need, kes on alumises segmendis, püüavad pääseda ülemisse.

Segmenteeritud sulandumise teooria toob välja, et sisserändajad sulanduvad n-ö oma tööturu kihti ning sealt edasi liikuda on väga keeruline isegi järgmistel põlvadel. Et oluline osa rännet seondub just selle madalama segmendi töökohtade täitmisega, mõjutab kihistumine oluliselt nii sisserännanute kui ka põhielanikkonna hoiakuid. Ning nagu oli jutuks **9. peatükis "Rände majanduslik mõju"**, mõjutab ränne tööturu madalamas segmendis toimetavaid kohalikke negatiivsemalt kui teisi ühiskonnarühmi.

Ehk just seetõttu on sisserändevaenulikkus levinud just seal tööturu madalamas segmendis toimetavate inimeste hulgas. Sotsioloog [Arlie Hochschild](#) on oma raamatus "Strangers in Their Own Land: Anger and Mourning on the American Right" seletanud võõravaenulikkust sellega, et need inimesed tajuvad, et kuigi nad on elus kõvasti tööd teinud ja vaeva näinud, jäävad nad elust ikka kuidagi maha ja tekib tunne, et kõikvõimalikud vähemused, sisserändajad sealhulgas, paigutatakse neist järjekorras justkui ettepoole. Vähemusi, kellest ollakse harjunud ennast paremaks pidama, nähakse ühtäkki Hollywoodi glamuuri keskel või suurettevõtete tippjuhtina. Ja nii tekib nii mõnelgi küsimus, mis õigusega tema hea elu peale, sinna kõrgemasse tööturusegmenti saanud on, samas kui minu elujärg on isegi halvenenud. Ja paljudes kõrgelt arenenud majandusega riikides, nagu USA, on see lõhe tööturu ülemise ja alumise segmendi heaolus tõepoolest märkimisväärselt kasvanud.

Ränne ja ruumiline segregatsioon

Segmenteerunud tööturg võib hõlpsasti toota ka ruumiliselt segregeeritud ühiskonda, mõjutada seda, kuhu sisserändajad elama kolivad. On täheldatud, et kui kohalikud, kellel vähegi võimalik, püüdleval tavaliselt elama kallima ruutmeetrihinnaga ja ihaldusväärsematesse elupiirkondadesse, siis sisserändajad – iseäranis, kui tullakse madalama sissetulekutasemega riigist ja tegema lihtsamat tööd – hindavad just elamispinna odavamat hinda. Nii juhtubki, et kohalikud kolivad vähemprestiizsetest elupiirkondadest minema ja uussisserändajad sinna asemele. Kui sellist piirkondlikku ebavõrdsust teadlikult ei vähendata, ongi tulemuseks omamoodi isetekkelised immigrandide linnaosad.

Muidugi, põlvkondade jooksul võib see pilt muutuda. Kui sotsiaalne mobiilsus võimaldab ning näiteks sisserändajate teine põlvkond suudab end vanematega võrreldes haljamale oksale üles töötada, kolitakse enamasti samuti mujale. Asemele tulevad aga... uued uusimmigrandid. Ja pinged eri sisserändekogukondade vahel kasvavad. Näiteks on paljud Soomes elavad eestlased teiskultuursete sisserändajate suhtes vaenulikult meelestatud, ilmselt palju vaenulikumalt kui valdav osa kohalikest soomlastest (või ka Eestis elavatest eestlastest). Eks ikka seepärast, et tajutakse konkurentsi sama territooriumi pärast.

Ränne ja rahvastikupüramiid

Üks valdkond, kus rändest loodetakse lõigata aga pigem kasu, seondub rahvastiku vananemise ja tööealise elanikkonna vähenemisega. Täpsemalt on sellest juttu **lühiloengus "Kas ränne lapib rahvastikupüramiidi?"**.

Paljud kõrgelt arenenud riigid on hädas väheneva sündimuse ja vananeva elanikkonnaga, mis tingib selle, et napib tööelist elanikkonda, kes aitaks kompenseerida pensioniealiste inimestega kaasnevaid kulusid. Sisseränne tundub siin väga soodsa lahendusena, sest sisuliselt saab riik sel moel importida töökäsi ja maksumaksjaid, kes ise – parimas tööeas inimestena – toovad vastuvõtjale riigile kaasa väga vähe sotsiaalseid kulusid (ei ole vaja maksta nende üleskasvatamise ja harimise eest, samuti on selles elujärgus väikesed tervishoiu- ja muud kulud). Sel kombel õnnestub vastuvõtva ühiskonna sotsiaalmaksu kassa puudujääki kompenseerida aastate, ehk isegi paari aastakümne lõikes. Ent ei maksa unustada, et ka need sisserändajad saavad ühel päeval vanaks ning keegi peab neilegi pensioni maksma. Ning seda, et sisseränne sihtriikides sündimust suurendaks, [uuringud](#) samuti ei kinnita.

Niisiis võib ränne mõjutada ühiskonda väga mitmel moel samaaegselt ning kindlasti ei mõjuta ränne kunagi tervet ühiskonda ühtemoodi. Kas on aga ka võimalusi, kuidas rände negatiivset mõju minimeerida? Sellest on juttu juba **11. peatükis "Lõimumine ja kohanemine"**.

Arutelüküsimusi

- Arutle, mida võidab ja/või kaotab Eesti ühiskond tervikuna sisserändest. Kes on siin pigem võitjate poolel ja mis on nende võidud? Kes ja miks rännet pigem kaotajatena näevad ja mida nad kaotavad?
- Kuivõrd peab sinu hinnangul Eestis paika segmenteerunud tööturu teooria ning kas ka siin võib näha segmenteerunud assimilatsiooni? Kas Eesti ja Ameerika Ühendriikide vahel saab siin tõmata paralleele?

Lisalugemist

Rände ühiskondliku mõju temaatika leidis mitme kandi pealt kajastamist 2016/2017. aasta inimarengu aruandes: <https://www.2017.inimareng.ee/>. Loe näiteks Allan Puuri peatükki rahvastiku muutustest, Kadri Leetmaa peatükki Eestis elavate keelekogukondade ruumilise paiknemise kohta, Ellu Saare ja Jelena Helemäe peatükki segregatsioonist tööturul, Kaire Põdra, Triin Lauri ja Leen Rahnu peatükki sisseerandajate koolivalikutest, Anastassia Zabrodska ja Helin Kase peatükki Eesti keelekontaktidest ning Aune Valgu peatükki Eesti elanike identiteedist.

KULTUURIMINISTEERIUM

Rändeteemalised tekstid on välja töötatud projekti "Jagatud teekonnad" raames mida kaasrahastavad Euroopa Komisjon, Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.

11. LÕIMUMINE JA KOHANEMINE

Mari-Liis Jakobson

Üks protsess, mis üha mitmekesisivaid ühiskondi koos aitab hoida, on lõimumine. Aga mida see endast täpsemalt kujutab? Selles peatükis saadki tutvavaks lõimumiskäsitlustega. Samuti saad teada, mis lõimumist takistab, miks see alati suure hurraaga ei toimu, ning veidi saad aimu ka lõimumispoliitikast Eestis.

Lõimumine ehk integratsioon paistab tänapäeval olevat justkui kõikjal: koolides harrastatakse õppeainetevahelist lõimingut ehk ülesandeid, mille raames õpid ühtaegu näiteks nii muusikat kui ka matemaatikat; köögitehnika on sageli integreeritav ehk köögikappidesse sisseehitatav, nii et välisel vaatlusel ei saagi aru, millise ukse taga võiks peituda nõudepesumasin või külmkapp. Ka ühiskonnade puhul räägitakse üha enam nii sotsiaalsest, kultuurilisest, majanduslikust kui ka mis tahes muu tasandi lõimingust ja sidususest. Sisuliselt tähendab lõimumine ehk integratsioon sidustumist. Ühiskonna lõimumine tähendab seega, et eri inimeste, eri gruppide vahel tekivad kontaktid, sidemed – lõimed –, mis loovad tunnetuse ühiskonnast kui ühisest tervikust. Lõimumise tulemuseks pole tingimata ühiskond, kus kõik on omavahel sõbrad, küll aga ühiskond, kus kõik ühiskonnarühmad osalevad eri valdkondades võrdsemal määral ning keegi pole täielikult ära lõigatud: näiteks ei jää kõrvale tööturult, poliitilisest või ühiskondlikust elust, kultuuritarbimisest pelgalt oma vanuse, soo, päritolu, elukoha, ühiskondlikku kihti kuuluvuse tõttu. Kindlasti ei kaota lõimumine ühiskonnarühmade piire ega ebavõrdsust – noored jäävad noorteks ja vanad vanadeks, rikkad rikkamaks ja vaesed vaesemaks. Küll aga peaks inimesed sissetulekust, vanusest või päritolust sõltumata tajuma end täieõiguslike ühiskonnaliikmetena ja saama vastavalt ka ühiskonnaelu eri valdkondades kaasa lüüa.

Lõimumine võib olla spontaanne, isegi paratamatu protsess. See toimub iga päev. Kui ühe ühiskonna sees pole just tekkinud täiesti eraldiseisvad paralleelühiskondi, on paratamatu, et puututakse teistsuguste inimestega kokku kas poes, juuksuris, koolis või töökohal, ning kuidagi tuleb see ühine keel leida. Ja mitte ainult sõna otseses mõttes. Ent lõimumine on ka midagi, mida proovitakse erinevate poliitikasuundadega soodustada või kiirendada.

Erinevad vaated lõimumisele

Lõimumine võib tähendada ka väga erinevat. See ei ole kindlasti väärtusvaba sõna, ühtele seostub see millegi väga heaga, teistele jälle negatiivsega. Miks? Sest lõimumine on alati natuke seotud ka võimusuhetega. Kas lõimumine tähendab, et mina pean sinu keele ära õppima, või hoopis seda, et sina õpid minu oma? Kes ütleb, kuidas sobib näiteks koolis või töökohal riietuda ja käituda? Ja kas vaba päev antakse siis, kui on minu või sinu usupüha? Ja ka arusaamad lõimumisest on ajas palju muutunud.

Assimilatsioon ehk sulandumine

20. sajandi keskpaiku kerkis nii Ameerika Ühendriikides, aga ka näiteks Nõukogude Liidus esile assimiliativne vaade lõimumisele. Sisuliselt tähendab assimilatsioon sulandumist ehk n-ö riigi ühisidentiteedi, kommete ja keele ülevõtmist. Ameerika Ühendriikidest on juba kaua räägitud kui rahvaste

[sulatuskatlast](#), kuhu siseneb palju eri päritolu inimesi väga erinevatest kultuuridest, aga sulatuskatlast väljuvad ühesuguse keele, kultuuri ja väärtustega ameeriklased. Ja üks näiteks Brežnevi-aegne Nõukogude Liit püüdis teha sama: juurutada ühist asjaajamiskeelt (vene keelt) kõigis liiduvabariikides ning kasvatada väärtusruumi mõttes tõelist "nõukogude inimest". Ainult et eestlastele kui vähemusrühvusele suure Nõukogude Liidu mastaabis ei paistnud see mingi positiivse ühisidentiteedi ehitamise projektina, vaid venestamisena. Ja paiguti tingis selline sulandumispoliitika hoopis etniliste identiteetide tugevnemise ja vähemuste soovi eristuda.

[Klassikalistes assimilatsiooni käsitlustes](#) (näiteks Ameerika sotsioloogi Milton M. Gordoni 1964. aasta raamatus "Assimilation in America") tähtsustatigi just kultuuriliste erinevuste ületamist esimeses faasis. Eeldati, et kui inimene on omaks võtnud keele ja kultuuri, saab ta hakata sulanduma ka kõigil teistel rinnetel: osaleb tööturul, liigub ühiskonna sotsiaalses hierarhias, on valmis sõlmima segaabieli. Mõistagi on see algul raske, sest kõiki erisusi pole võimalik kaotada. Näiteks kui oled teise nahavärviga või kõneled keelt aktsendiga, pead ikkagi taluma teatud eelarvamusi ja diskrimineerimistki, aga küllap see aja jooksul väheneb.

Assimilatsiooni on omajagu kritiseeritud, sest kuigi räägitakse ühisidentiteedi loomisest, siis sageli mõeldakse selle all domineeriva rühma identiteeti, millega kinnistub ka selle rühma eelispositsioon näiteks tööturul ja mujalgi. Suuresti assimilatsioonile vastukaaluks tekkis mitmekultuuriline käsitlus ühiskonnast, mis lähenes lõimumisele vähemuskultuuri positsioonilt. Assimilatsiooni kriitika võtab hästi kokku [karikatuur](#), kus ahv, elevant, kala ja teised loomad peavad tegema eksami: ronima puu otsa. Loomulikult õnnestub see ahvil ilma igasuguse harjutamiseta, aga pingviini või kala eksam ebaõnnestub ilmselt isegi siis, kui nad muud ei teegi, kui harjutavad. Võiks ehk öelda, et selle karikatuuri joonistaja ongi mitmekultuurilisuse eest seisja, kes tõmbab tähelepanu assimilatsiooni puudustele: näiliselt võrdne kohtlemine loob ühiskonnas ikkagi hierarhiat ja ebavõrdsust.

Mitmekultuuriline lähenemine ehk multikulturalism

Aga mis on siis mitmekultuurilisuse positiivne programm? Sisuliselt tähendab see, et igaühel on õigus olla selline, nagu ta on: rääkida oma keelt, viljelda oma kultuuri, kanda meelepäraseid rõivaid või ususümboleid, aga mis kõige olulisem – väärtustada ka teiste õigust teha sedasama.

Mitmekultuurilist lähenemist on ka omajagu kritiseeritud, ja põhjusega. Keskendudes erinevustele, kippus pildist välja jääma ühisosa. Kui iga rahvakild suhtleb omas keeles ja viljeleb oma kultuuri, ei teki ju ka eri ühiskonnarühmi lõimivaid kogemusi. Pigem tuleb esile inimeste tribalistlik instinkt ja nõnda kapseldutaksegi. Näiteks – kuidas on Põhjamaades tekkinud nn immigrantide linnaosad? See ei ole üksnes loomulike majanduslike protsesside tulemus, vaid 1970. aastatel aetud täiesti teadlik [poliitika](#). Toona arvati, et on väga hea mõte, kui ühest piirkonnast pärit immigrandid saavad elada koos ja luua oma kogukonna, sest nii saavad nad üksteist toetada, praktiseerida oma "eksootilist" kultuuri ja nii ei teki ka kultuurikonflikte kohalikega.

Osalt on siin tõetera tõesti sees – kogukonnad funktsioneerivad etnilise kapitali baasil – see tähendab, et grupikuuluvus tagab, et teised grupi liikmed tahavad sind aidata, aitavad hakkama saada. Aga tähelepanuta jäi, et selline kapseldamine võib hoopis kultuurikonflikte võimendada, sest laiemas vaates jäävad eri rühmad ikkagi näiteks majanduslikult ebavõrdseks. See, et üks vähemusrühma esindaja aitab teisel vähemusrühma esindajal elamispinna leida ja võtab ta oma kohvikusse nõudepesijaks, ei tähenda, et nad ei tajuks ebavõrdsust võrreldes mõne suurema rühma esindajaga, kellel on võimalus oluliselt haljemale oksale tõusta. Nii et isegi kui elevant suudab läbida pikki vahemaid savannis ja kala ujuda, jääb võitjaks ikkagi ahv, sest tema oskab puu otsa ronida.

Kultuuridevaheline lähenemine ehk interkulturalism

Nii liigutakse mitmel pool hoopis kolmandas ja isegi neljandas suunas, nimetame neid kultuuridevaheliseks lähenemiseks ja uusassimilatsioonismiks. Kultuuridevahelise lähenemise järgi on lõimumise põhieeldus see, et eri rühmad suhtlevad teineteisega. Gordon Allport on sõnastanud [kontaktihüpooteesi](#), mis väidab, et enamusgrupi ja vähemusgrupi omavahelised kokkupuuted vähendavad eelarvamusi. Ja mitte ainult selle ühe vähemusgrupi suhtes, vaid vähemuste suhtes üldisemalt. Hilisemad uuringud on näidanud, et pelk kontakt ei pruugi mõistagi kohe muutusi tuua, oluline on ka kontaktide sisu ja kestus. Eelarvamuste kadumist mõjutab oluliselt ka taustkontekst: näiteks, kui tugevad on rahvuste- või päritolupõhised vastasseisud ühiskonnas laiemalt, kas sisserände või vähemuste temaatika on hetkel tugevalt politiseeritud või on taust neutraalsem. Sestap võivad teatud eelarvamused edasi elada ka kontaktide kaudu üsna hästi sidustatud ühiskonnas, kuid kindlasti areneb empaatia ning teatud situatsioone või küsimusi osatakse paremini vähemuste positsioonilt hinnata.

Kokkuvõttes, interkulturalistide meelest on lõimumise eeldus see, et tekitatakse võimalusi omavahel kokku puutuda – olgu selleks siis ühine koolivõrk, isegi kui õpitakse eri keeltes, vaba aja veetmise võimalused, teenindusasutused või midagi muud. Seetõttu on oluliseks lõimumismootoriks ka ettevõtted, kus on mitmekultuuriline töötajaskond, või kooliealised lapsed, kes mitte ainult ei lõimu ise, vaid lõimivad ka oma vanemaid kultuuridevaheliste võrgustikega.

Ka Eestis on mitme lõimumiskava fookuses olnud just venekeelse ja eestikeelse elanikkonna kontaktide suurendamine. Seda eesmärki on teeninud nii mitmedki [kultuuri- ja spordiprojektid](#), mida avalikest vahenditest on rahastatud. Taani pealinnas Kopenhaagenis on aga algatatud lausa ulatuslik elamumajandusprojekt, mille raames rajatakse eeskätt endistesse immigrantlinnaosadesse uusi kogukonnakeskusi – näiteks raamatukogusid, spordirajatisi – ning samal ajal ehitatakse ka elamuid, kuhu antakse soodsaid üüripindu teist päritolu inimestele, et linnaosade elanike koosseisu mitmekesistada. See loob eeldused, et tekiks ka gruppidevahelisi kontakte, mis aitavad ühiskonda rohkem tervikuks lõimida.

Uusassimilatsioonism ehk kodanikuintegratsiooni lähenemine

Ent süvenenud on ka arusaam, et assimilatsiooni kriitikaga visati laps koos pesuveega välja. Selleks, et kontaktid süveneksid ning ebavõrdsus väheneks, on siiski vaja ka teatud ühist keelt ja kombeuumi. Ent on ka mõistetud, et kombeuumi kujundamine ei tohi käia ainult ühepoolsest või ülalt alla riigiprojektina, vaid kõigil peab seal olema mugav tegutseda. Sellist mõtteviisi kannab uusassimilatsioonism: omamoodi kompromiss mitmekultuurilisuse ja assimilatsioonismi vahel.

Uusassimilatsioonismi põhimõte on järgmine: nii vähe ettekirjutatud lõimimist kui võimalik, aga samas nii palju kui vajalik. Enam ei seata nii ambitsioonikaid eesmärke, nagu omal ajal oli nõukogude inimese kujundamine või ühiskondliku sulatuskatla käivitamine. Pigem püütakse kokku leppida võimalikult minimaalses, mida eri ühiskonnarühmad oma eripärast sõltumata peaks kindlasti tegema ühtmoodi, kuid muidu on kõigil õigus elada oma elu täpselt nii, nagu nad ise ihkavad. Näiteks et riigis on ühine asjaajamiskeel, mida kõik ühiskonnaliikmed vähemalt minimaalsel tasemel valdavad, ning kõigil elanikel on kohustus austada riigi õiguskorda, aga mis keeles suheldakse omavahel vabal ajal või millist usku keegi järgib, on igaühe vaba valik.

Uusassimilatsiooni lähenemine on üsna populaarne ka Eestis. Valdav osa lõimumispoliitika meetmeid keskendub justnimelt keeleõppe toetamisele ning uussisserändajate kohanemisele sinise asjaajamiskeskonnaga. Keele omandamine on ühelt poolt üks teise emakeelega inimestelt kõige suuremat

pingutust nõudvaid lõimumise abinõusid (mistõttu on ka mõistetav, miks riik omalt poolt seda mitmel moel toetada püüab), ent teiselt poolt ka üks kõige tõhusamaid eeldusi, mis võimaldab hiljem inimestel omavahelisi kontakte tekitada. Ent keeleoskus annab võrdsemad võimalused ka näiteks tööturul, nagu viitavad ka [integratsiooni monitooringu uuringud](#). Kohanemise tugi, mis aitab uutel tulijatel siinse asjaajamisega hakkama saada ja tutvustab põhilisi Eestile omaseid õigus- ja käitumisnorme, seevastu väga suurt pingutust sisserändajalt ei nõua, kuid loob baasmiinimumi selleks, et ühiskond saaks harmooniliselt toimida.

Tõsi, ka selles minimaalses ühisosas on sageli raske kokku leppida. Mis on see, mida on hädasti vaja ja kelle moodi need reeglid rohkem on? Veel raskemaks muudab kogu protsessi rahvusküsimusi ümbritsev identiteedipoliitika. Ikka ilmub aeg-ajalt esile nii enamus- kui ka vähemusgruppide esindajaid, kes ütlevad, et ühisosa leida või erinevusi lubada on nendele kuidagi ohtlik. Ühed ütlevad, et burka kandmine alandab naisi, teised jälle, et burka keelamine häbistab neid, ja kolmandad küsivad, et kui burkad ära keelatakse, siis miks tohib oma kaelas eksponeerida risti. Ühed ütlevad, et venekeelses koolis käivate laste tulevase karjääri võimalused on ohustatud, sest nad ei õpi ära eesti keelt. Teised ütlevad, et venekeelsete laste eestikeelses kooli saatmine ohustab karjäärivõimalusi, sest nende akadeemiline edukus teistes ainetes on kehvem. Kolmandad aga ütlevad, et venekeelsed lapsed eestikeelsetes koolides ohustavad hoopis eestikeelsete laste akadeemilist edukust.

Juba eesti vanarahvas teadis, et hirmul on suured silmad. Ja mõistagi pole me ainsad, kes selle tõsi- asja läbi on hammustanud. Jaapanlased näiteks ütlevad, et hirm puhub tuult purjedesse. Ja lõimumisele hirm just kaasa ei aita. Hispaanlastel on vanasõna, et hirm ja armastus ei söö kunagi samast taldrikust.

Aga hirme on võimalik ületada. Kamerunlastel on ütlus, et kui panter teaks, kui palju teda kardetakse, teeks ta märksa rohkem kurja. Kas järelikult on võimalik sellest hirmust ka võitu saada?

Aruteluküsimusi

- Aruta, mille poolest erinevad multikulturalistide ja assimilationistide vaated lõimumisele. Milline oleks ühiskond, kus toimub täielik assimilatsioon? Mis on selle plussid ja miinused? Aga milline on totaalselt multikultuuriline riik? Mis on selle elukorralduse plussid ja miinused?
- Proovi kokku panna oma lõimumiskava. Sõnasta mõni lõimumisvaldkonna probleem oma kodukandis või Eestis tervikuna ja aruta, kuidas oleks võimalik seda lahendada.

Lisalugemist

Põhjalikuma eestikeelse käsitluse lõimumisest leiab kõrgkooliõpiku "Poliitika ja valitsemise alused" (toimetajad Leif Kalev ja Anu Toots) 15. peatükist "Rahvusriik ja mitmekultuurilisus".

Eesti lõimumiskavadega saab tutvuda Kultuuriministeeriumi kodulehel: <https://www.kul.ee/kultuuri-line-mitmekesisus-ja-loimumine/strateegilised-dokumendid/sidusa-eesti-arengukava-2021-2030>.

Üks oluline lõimumisteenuste värav Eestis on Integratsiooni Sihtasutus: <https://integratsioon.ee/>.

12. KLIIMARÄNNE

Mari-Liis Jakobson

Mis seostub sinule sõnaga kliimaränne? Kas pigem Eestist mõnusam vahemereline kliima, California palmid või Tai liivarannad? Või hoopis põud, üleujutused ja viljatuks muutuv põllumaa? Kliima kannustab üha enam inimesi liikuma ning paraku enamjaolt nendel süngematel põhjustel. On isegi arvatud, et 21. sajandil võib kliima kas otseselt või kaudselt saada põhiliseks rändepõhjuseks. Aga kes, kust ja kuidas täpsemalt ikkagi rändab? Kas maailm on kliimapõgenikeks valmis?

Ennustused, mis puudutavad kliima muutuse mõju rändele, head ei tööta. Oxfordi ülikooli professor Norman Myers on välja arvutanud, et tõenäoliselt on aastaks 2050 maailmas [200 miljonit](#) kliimapõgenikku – ligi pool terve Euroopa Liidu elanikkonnast. 200 miljonit inimest, kes on sunnitud oma kodust lahkuma põua, üleujutuste, mulla viljakuse vähenemise, reostuse või muude looduskatastroofide tõttu.

Mõistagi pole Myersi arvutus ainus ning eri autorite eri meetodikaga saavutatud hinnangud varieeruvad üsna [laial skaalal](#) – 25 miljonist miljardi kliimapõgenikuni aastaks 2050. Rahvusvaheline kliimamuutuste nõukogu (IPCC) on hinnanud koguni, et aastaks 2080 kannatab tervelt kolmandik maailma elanikkonnast (3,2 miljardit inimest) veepuuduse käes, millele lisanduvad veel sajad miljonid, keda ohustab kliimamuutustest tingitud toidupuudus. ÜRO veeprogramm (UN Water) on hinnanud, et veepuuduses võib aastaks 2050 kannatada juba [pool](#) maailma elanikkonnast. Ainuüksi aastal 2020 arvati maailmas lisandunud olevat oma [30 miljonit](#) kliimapõgenikku.

Kliimamuutus rändepõhjuseks

Aga arvutused arvutusteks. Vaatame, mida kliimaränne endast üldse kujutab, kuidas need 200 miljonit liikuma võiksid minna ning mida sel puhul ette võtta.

Esiteks, kliimarändes pole iseenesest midagi uut. Seda, et üleujutused, vulkaanipursked või kõrbes-tumine on inimesed liikuma ajanud, on ette tulnud kogu inimajaloo vältel. Viimasel 7000 aastal, kui inimesed on hakanud rajama suuremaid linnu, on ette tulnud sedagi, et tiheda asustusega paikades saab otsa puhas vesi või maa muutub vähem viljakandvaks.

Lihtsaim lahendus on olnud liikuda kuhugi edasi. Tänapäeval on aga inimasustus tihedam ning enam pole seda täiesti vaba lappi viljakandvat maad, mida keegi veel enda omaks ei peaks. Ning vaid väga vähesed riigid lubavad mõnd võõramaalast oma territooriumile seetõttu, et tal pole oma kodumaal enam elamisväärsset keskkonda.

Samas, kliimamuutus on tavaliselt ikka pikemaajaline muutus, mitte välk selgest taevast. Kuigi üks üleujutus, orkaan või metsatulekahju võib korraka koduta jätta tuhandeid inimesi, on selle mõju globaalses mastaabis ikkagi väike. Enamasti leiavad äkiliste kliimakatastroofide eest põgenejad peavarju ka üsna lähedal, liiguvad kümneid, mitte sadu või tuhandeid kilomeetreid, ning võimalusel pöörduvad varsti koju tagasi.

Kliimamuutus ei tekita kunagi sellist seisu, et homsel päeval on piiri taga 10, 20 või 200 miljonit inimest, kes kõik korraga põgenevad. Pigem lähevad inimesed liikuma vähehaaval ning sageli lootusega ühel päeval tagasi pöörduda.

Pendelrände ja sordiaretusega kliimarände vastu

Võtame perekonna, kes elab kusagil Kesk-Ameerikas ja elatub põllumajandusest, näiteks kohvi ja suhkruroo kasvatamisest. Viimastel aastatel on El Niño – ilmastikunähtuste kogum, mille tagajärjel soojeneb õhk Lõuna-Ameerika rannikul ja toob sinna sademeid, kuid kahandab oluliselt sademete hulka Kesk-Ameerikas – nende saagile kõvasti kahju teinud ja enam nad ainult põllumajandusest ära elada ei suuda. Seetõttu otsustab pereisa koos naabrimehega minna sama laadi tööd otsima põhja poole, sinna, kus kliimaatilised tingimused paremad, aga ka palk suurem. Niisiis jääb enamik pereliikmeid ikkagi edasi kodukülla. Oma talu peetakse edasi, sest see on osa elustiilist, ning vahehooaegadel saab ka isa tagasi koju, oma pere keskele. Majandusliku kindluse tagavad välismaale tööle läinud pereisa rahasaadetised. Nagu **3. peatükis "Miks inimesed rändavad?"** juttu, pole muidugi välistatud, et ühe pereliikme ränne ei pane teisigi liikuma – võib-olla saadetakse ülejääva raha eest mõni lastest linna õppima, võib-olla lähevad lapsed ise raske maatöö eest mujale õnne otsima, mis ikkagi tähendab rännet. Aga see on pigem selline peenike, aga pidev nire, mitte hiiglaslik tõusulaine.

Sellest loogikast lähtudes on ka pakutud ühe võimaliku kliimarännet leevendava meetmena just hooajalist töörännet võimaldavaid skeme. Sisuliselt aitab see põllumajandusega tegelevatel kogukondadel ellu jääda seni, kuni aretatakse välja uute kliimaatiliste tingimustega paremini kohastunud sorte või leitakse piirkonnas muid uusi elatusvõimalusi.

Uutmoodi linnaplaneerimine ja jätkusuutlik ränne

Ent kliimamuutusel on märksa süngem pale ning drastilisemad tagajärjed. Läheme korraks Lõuna-Aasiase, Bangladeshi, mis on pindalalt umbes kolm korda suurem kui Eesti, kuid mille rahvastik on üle saja korda suurem kui Eestis. Bangladesh asub mere ääres, suurte jõgede suudmes, mis tähendab, et maapind on seal väga madal. Ja kuigi ajutisi üleujutusi on selles piirkonnas alati olnud, on nende ulatus ja mõju muutunud aasta-aastalt hukutavamaks. Juba praegu kannatab kogu piirkond iga mõne aasta tagant suurte üleujutuste käes, mis hävitavad sadu tuhandeid kodusid, põlde ja loomakarju. Üleujutused muudavad nii pinnase kui ka jõesuudmed soolaseks, mis teeb maa harimise ja puhta joogivee hankimise keeruliseks. Rannikuäärne maa muutub väärtusetuks, samuti kaovad kohapealsed töökohad ning rannikuäärsetest peredest saavad kliimarändurid: kui enam kusagil elada pole, põgeneb terve pere, kui on, siis saadetakse mõned pereliikmed suurlinnadesse või mujale tehastesse tööle. Bangladeshis on aga kaks stsenaariumi, mis näitavad, kui olulised on kliimarändega toimetulekuks linnaplaneerimine ja muud arengukavad.

Enamasti jõuavad Bangladeshis kliimapõgenikud pealinna Dhaka slummidesse – igal aastal ligi 800 000 inimest. Need on isetekkelised hiigelsüdalad, kus puudub nii korralik elektrisüsteem kui ka veevärk ja kanalisatsioon, kus paljud jäävad saastunud veest haigeks ning suremus on palju kordi suurem kui maapiirkondades. Slummidesse kolitakse, et minna tööle linnas asuvatesse tehastesse või teha majapidamistöid kohaliku keskklassi kodudes. Linn ei ole põrmugi slummide elukvaliteedi

parandamisest huvitatud, sest see tähendaks piirkonna legaliseerimist ning veel lisakulutusi. Nii sealne olukord ei paranegi ning palju hullemaks muutumast hoiavad seda üksnes heategevusorganisatsioonid.

Aga on ka teine, kontrollitum viis kliimarändega toime tulla. Bangladeshis on sadamalinn [Mongla](#), mida planeeritakse juba praegu teadlikult võimalikuks kliimarände sihtkohaks. Ja mida sinna siis ehitatakse? Loomulikult kaldakindlustusi, et kaitsta linna üleujutuste eest, aga kavandatakse ka infrastruktuuri ja elumaju, tehaseid, et töökohti jaguks, arendatakse ka turismitööstust ja sadamaala. Kõike kavandatakse nii, et linn saaks tulevikus laieneda. Muidugi, ega elu sure täielikult välja ka Bangladeshis rannikupiirkondades. Edeneb soola taluvate riisortide aretamine ning nii mõnigi merevee alla jäänud põld on muudetud krevetikasvanduseks.

Niisiis, arvestatavat osa kliimarände probleemidest on võimalik hoolikal planeerimisel lahendada kas lähipiirkondades või elu kohapeal ümber korraldades. Kindlustusvaldkonnas arendatakse ka ideid, et pakkuda tervetele riikidele või teatud piirkondadele nn kliimamuutuse [kindlustust](#), kus regulaarsete sissemaksete vastu tagatakse kliima muutusega kaasneva ümberkohanemise kulud.

Kliimamuutuse ebaühtlane hind

Nagu ka eelnenud näited viitavad, kannatavad kliimamuutuse tõttu paljuski just arenguriigid, mille enda keskkonna jalajälg pole sageli arenenud riikidega võrreldav. Näiteks Ladina-Ameerika [süsinikuemissioon](#) on palju kordi väiksem kui Ameerika Ühendriikides, kuid kliimamuutuse mõju on vahetumalt tuntav just seal. Seejuures pole kliimamuutuse ainus tagajärg sugugi vaid troopilised tormid, vaid ka konfliktid, mille ägenemine on üsna selges korrelatsioonis looduskatastroofide [esinemisega](#).

Sarnane on pilt ka Aafrika Saheli piirkonnas, kus kliima ja konfliktid on juba sundinud kodust lahkuma [3,8 miljonit](#) inimest ning muutnud 24 miljonit sõltuvaks välisest abist. Näiteks Tšaadi järv, mis asub Tšaadi, Nigeri ja Nigeeria piiril ning oli kunagi maailma suurim järv, on veidi enam kui 50 viimase aastaga kaotanud pea 90 protsenti pindalast. Sellega kaasnev veenappus ähvardab nii inimeste toimetulekut kui ka tõstab konfliktide taset piirkonnas. Sarnane saatus tabas ka Süüriat Lähis-Idas – sealset kodusõda, mis põhjustas ulatusliku väljarändelaine, on seostatud paljus just 2006.–2011. aasta erakordse põuaga.

Samuti demonstreerivad Aafrika näited, et pendelränne niigi ebastabiilsest regioonist ei pruugi olla lahendus. Ehk oled kuulnud Nigeeria põhjaosas ja mujalgi lähiregioonis tegutsevast terroristlikust rühmitusest Boko Haram, mis röövib küladest naisi ja lapsi. See on iseäranis lihtsaks muutunud ka kliimakriisi tulemusel, sest mehed on läinud võõrsile tööd otsima, et koju jäävat peret ära elatada.

Erinevalt näiteks Euroopast pole Aafrikas teadlikkus kliimamuutustest niigi palju arenenud, mis tähendab, et puuduvad ka kohapealsed mehhanismid, millega end kriisihetkede puhuks kindlustada. Kui Eestit tabab ebasoodsate ilmaolude tõttu põllumajanduse saagikuse märkimisväärne vähenemine, tähendab see enamasti lihtsalt toidukaupade hinnatõusu, sest kallineb maailmaturu hind ja toitu tuleb importida kaugemalt. Kahjuks ei saa selliseid lahendusi niisama lihtsalt rakendada piirkondades, kus supermarketid polegi ning inimeste ellujäämine sõltub ennekõike sellest, mida on võimalik kasvatada kohapeal.

Seetõttu sõltub kliimakriisi sügavus ja kliimarände surve paljuski rahvusvahelisest riikide kogukonnast ja rahvusvahelisest arengukoostööst. Arenguriigid üksi ei pruugi suuta aretada kliimamuutusele vastupidavamaid põllukultuure või piisavalt tõhusalt toimima hakkavaid kriisihaldusmeetmeid. Samuti on mitmed rahvusvahelised organisatsioonid (nt [Punane Rist](#), aga arutelud käivad ka [ÜRO Julgeoleku-nõukogus](#)) jõudnud järeldusele, et peale sõjalise abi, mida mitmetes haavatavates piirkondades juba pakutakse, tuleb paralleelselt pakkuda ka tuge kliimamuutusega toimetulekuks. Näiteks on Eesti rahuvalvajadki käinud samas piirkonnas, Malis terrorismiga võitlemas, kuid sealsetel karjakasvatajatel oleks vaja kaitset ka kohalike bandiitide vastu, kes on asunud omal algatusel kontrollima ligipääsu veesilmadele.

Iroonilisel kombel ei taba kliimamuutus muidugi kõiki piirkondi ühtmoodi negatiivselt. Teatud piirkondades, näiteks [Kanadas](#) ja [Venemaalgi](#) võib kliimamuutus negatiivse mõju kõrval kaasa tuua ka viljakuse kasvu põllumajanduses. Niisiis, kliimamuutus ähvardab küll mõningaid piirkondi nälgaga, kuid on muutnud teised, senini hõredamalt asustatud piirkonnad varasemast viljakamaks. Seega võib teatud osa rahvusvahelisest töörandest sihtriikidele olla isegi vajalik. Nii näiteks kutsutakse [ÜRO rändepaktis](#) riike üles looma seadusliku rände kanaleid (nt hooajaränne või ka pikemaajalised rändeskeemid, kriisiohvide ümberasustamine) selleks, et ennetada ebaregulaarset ja kontrollimatut rännet ning tagada inimesele kindlus, et tal on võimalik liikuda oma töökoha ja pere vahet ning vältida veelgi suurema mahuga rahvusvahelist rännet. Tõsi, teisalt ei pruugi intensiivsem põllumajandus neis piirkondades olla jätkusuutlik, sest see jätab keskkonnale oma jalajälje.

Aga mida teha olukordades, kui kliima muutuse tagajärjeks on sisuliselt põlenud maa, kus ei kasva enam üldse midagi? Selleks on [ÜRO](#) asunud juba välja töötama elanikkonna planeeritud ümberpaigutamise strateegiat. Sisuliselt tähendab see, et evakueeritakse näiteks terve küla korraga ning sama kogukond asub elama mõnda teise kohta. Nimetatu võib kõlada parajalt düstoopilisena, arvestades seda, mida oleme puudutanud näiteks **11. peatükis "Lõimumine ja kohanemine"**. Terve kogukond korraga? Kuidas see siis ülejäänud ühiskonda lõimub? Samas on säärase programmi idee minimeerida rändajate juurutusega kaasnevaid probleeme. Kaugeltki kõigil ei ole häid eeldusi muutusega kohaneda ning sunnitud lahkumine võib tekitada käegaloomise meeleolu. Kogukondade tervikuna kolimine looks vajaliku turvavõrgu, mida on esialgu vaja jalgade allasaamiseks. Aga mõistagi tuleb ka säärase lahenduse puhul mõelda kaks sammu ette, mis saab neist kogukondadest 10 aasta või põlvkonna pärast ja kuidas tagada ühiskondlik lõimumine. Sest karta on, et nendel rändajatel enam tagasipöördumisvõimalust ei ole.

Aruteluküsimusi

- Nagu ka peatükis mainitud, on kliimamuutuse mõju arenenud ja arenguriikidele sageli võrdlemisi erinev. Arutle, kuidas võiks arenenud ja arenguriike mõjutada kliimaränne.
- Peatükis sai tutvustatud mitmesuguseid lahendusi, kuidas vältida kliimast põhjustatud rändekriise. Arutle erinevate võimaluste eeliste ja puuduste üle nii potentsiaalsete rändajate, lähteriikide kui ka sihtriikide vaatest.

Lisalugemist

Kliimapõgenike teemale pühendatud huvikaitseorganisatsiooni Climate Refugees koduleht, mis pakub erinevat temaatilist ja päevakajalist lugemist ning kuulamist: <https://climate-refugees.org>

Rahvusvahelise rändeorganisatsiooni kliimarände raport: https://www.ipcc.ch/apps/njlite/srex/njlite_download.php?id=5866

ÜRO Pagulasameti tegevus ja väljakutsed kliimarände haldamisel: <https://www.unhcr.org/climate-change-and-disasters.html>

KÜSK Kodanikuühiskonna
Sihtkapital

EESTI
ARENGUKOOSTÖÖ

KULTUURIMINISTEERIUM

Rändeteemalised tekstid on välja töötatud projekti "Jagatud teekonnad" raames mida kaasrahastavad Euroopa Komisjon, Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.

13. RÄNNE JA AVALIK ARVAMUS

Mari-Liis Jakobson

Kas teadsid, et mõnikord võib sisseränne ühiskondi mõjutada isegi siis, kui sinna ei saabu ühtki immigranti? Mõistagi avaliku arvamuse kaudu. Nagu tead, on avalikul arvamusel demokraatlikus ühiskonnas suur mõju sellele, missugust rände- või lõimumispoliitikat viljeldakse. Aga kuidas avalik arvamus kujuneb? Kuidas ta ajas muutub? Ja mis rolli mängib siin meedia?

Avalikuks arvamuseks nimetatakse ühiskonnaliikmete kollektiivset arvamust mingil konkreetsel teemal ja seda mõõdetakse eri laadi avaliku arvamuse uuringutega. Avalik arvamus pole kunagi üle ühiskonna jagatud ühine arvamus, vaid eri inimeste seisukohtade summa, niisiis on see alati mitmekesine ja jagub nii üht- kui ka teistmoodi arvajaid.

Rääkides avaliku arvamuse kujunemisest, on oluline mõista seda kui mitmekihilist nähtust. Ütleme, et tinglikult on avalik arvamus nagu matrjoška, mille sisemiseks kihiks on alusväärtused, keskmiseks hoiakud ning välimiseks arvamused. Alusväärtused on suhteliselt muutumatud või muutuvad ajas võrdlemisi vähe. Väärtuste liigitusi on loodud väga erinevaid ning siin nendega süvitsi ei lähe, aga olgu siiski esitatud mõni näide: inimene on kas muutustele pigem avatud või peab neid pigem negatiivseks nähtuseks, kui oluliseks peab inimene sotsiaalset staatust ja teiste üle domineerimist, isiklikku saavutusvajadust, stabiilsust ja turvatunnet või hoopis võimalust iseseisvalt eesmärgi seada või midagi luua. Ükski alusväärtus iseenesest inimest rändesse positiivselt või negatiivselt suhtuma ei pane. Küll aga on võimalik neid alusväärtusi erineval moel aktiveerida. Sellest allpool.

Matrjoška keskmist kihti võiks tinglikult nimetada hoiakuteks või suhtumiseks. Hoiakute kujunemises mängib oma rolli ka sotsiaalne keskkond, näiteks see, milliseid hoiakuid kannavad või väljendavad meid ümbritsevad inimesed või millised on meie vahetud kogemused, näiteks kokkupuuted rändajate või rändega.

Järelikult on hoiakute muutumine võimalik, aga see varieerub inimeseti. Oma suhtumiselt rändesse võib inimesed jagada **nelja rühma**:

- Ühe suhteliselt väikese rühma moodustavad inimesed, kellel on selle teema suhtes selgelt välja kujunenud positiivne hoiak: ränne on pigem ühiskonda rikastav või vajalik nähtus või siis vähemasti ei võta see kelleltki midagi olulist ära.
- Teise, samuti suhteliselt väikese rühma moodustavad inimesed, kellel on põhimõtteliselt rände suhtes negatiivne hoiak: ränne on ebasoovitav, ehk isegi ohtlik.
- Kolmas ja juba suurem grupp on aga info otsijad: neil ei ole rände suhtes väga selgelt välja kujunenud hoiakut, mistõttu on neid põhimõtteliselt võimalik veenda mõlemas suunas, aga nad tahavad ennekoike teha otsuse informatsioonist lähtudes.
- Neljas ja kõige suurem grupp on kõhklejad, kellel ei ole samuti selget väljakujunenud hoiakut ja keda on ka raskem veenda, sest nad sellekohast infot ei otsi, kuid kes on samuti valmis oma seisukohti muutma.

Jõuame nüüd oma matrjoška välimise kihi, avaliku arvamuseni. Avalikku arvamust mõjutab peale inimeste individuaalsete alusväärtuste ja hoiakute ka kõik see, mis toimub iga päev meie ümber: millised sündmused aset leiavad, millistele rändetahkudele keskendub meedia (ja kui palju rände teemat üldse kajastatakse), milliseid sõnumeid selle teema kohta saame jne. Seetõttu on avalik arvamus ka märksa muutlikum kui alusväärtused või hoiakud ning võib muutuda päevadega, iseäranis info otsijate ja kõhklejate grupi arvelt.

Avalik arvamus puudutab enamasti ka mingeid konkreetseid küsimusi, mitte pole abstraktne positiivne või negatiivne tunne. Näiteks võidakse avaliku arvamuse küsitluses paluda inimestel arvata, kas Eesti peaks lubama rohkem töörännet, kui praegu lubab. Avaliku arvamuse uurijad on näidanud, et suurel osal inimestest ei ole mis tahes küsimuse kohta väljakujunenud arvamust ning seetõttu võivad nad oma seisukohta muuta. Teatud olukorras võib sellele küsimusele eitavalt vastata ka inimene, kes muidu suhtub rändesse positiivselt (näiteks seetõttu, et tööpuudus riigis on just hüppeliselt kasvanud), aga pole võimatu, et inimene, kes põhimõtteliselt rännet heaks asjaks ei pea, arvab, et hetkeolukorda arvestades on teatud elualadel töörännet siiski vaja. Ka ei anna ühest vastust need muutumatud alusväärtused, sest erinevad sõnumid ja teemapüstitused [aktiveerivad](#) erinevaid alusväärtusi.

Rändehoiakute trendid Euroopas

Nii avalikku arvamust kui ka hoiakuid mõõdetakse kõige sagedamini küsitlusuuringutega (kuigi mõnikord ka eksperimentide või põhjalikumate intervjuudega). Ning mõistagi sõltub vastus oluliselt küsimuseasetusest. Sestap võib mõnikord saada küsitlustest tulemusi, mis näivad lihtsustataval käsitlemisel vastakad. Näiteks kajastavad [uuringud](#), et eurooplased suhtusid uute sisserändajate riiki lubamisse ameeriklastest märksa skeptilisemalt. Samas kui vaadata vastuseid küsimustele, kas (juba riigis viibivaid) sisserändajaid nähakse pigem positiivselt või negatiivselt, näeme märksa positiivsemat suhtumist. Siin väärib ka märkimist, et suhtumine sisserändajatesse on Euroopas viimaste kümnetega üldiselt muutunud pigem [positiivsemaks](#). On mõni üksik riik, nagu Austria, Ungari, Tšehhi ja Itaalia, kus see suhtumine on ujunud eri põhjustel vastuoolu, kuid kõigis teistes riikides, kaasa arvatud Eestis, on rändesse pigem positiivselt suhtujate osakaal pisut kasvanud. Millega seda seletada? Ei saa just öelda, et 2010ndad oleks olnud rändevaldkonnas just väga vaikeluline aeg – Euroopat tabas Vahemere rändekriis, mitmel pool tõstsid pead immigratsioonivastaste liikumised, ka Suurbritannia Euroopa Liidust lahkumist mahitas paljus just vastuseis Ida-Euroopa liikmesriikidest lähtuval sisserändele.

Üldjoontes on võimalik välja tuua kolm põhjust, miks inimeste hoiakud rände suhtes on muutunud positiivsemaks. Esimene ja kõige aeglasemalt avalduva mõjuga põhjus on seostatav demograafilise arenguga. Praegused nooremad põlvkonnad suhtuvad sisserändesse märksa positiivsemalt kui varasemad, sest nad on mitmekesisivate ühiskondadega lihtsalt rohkem harjunud.

Et aga noorte osakaal rahvastikus on kahanenud, ei seleta see muutus üksi kõike. Positiivsemaks on suhtumine muutunud ka vanemates eärühmades. Sedagi võib osalt selgitada kultuuridevaheliste kokkupuudete sagenemisega, ent osalt ehk ka läbimõelduma rände- ja lõimumispoliitikaga.

Kolmas ja võib-olla kõige paradoksaalsem põhjus seostub immigratsioonivastaste erakondade esilekerkimisega. Nimelt näitavad uuringud, et kui keskmiselt 10–20 protsenti elanikest on paremradikaal-

sete erakondade sõnumitele vägagi vastuvõtlikud ning ka nende suhtumine rändesse on muutunud tugevamalt negatiivseks, siis märksa rohkem on neid, kes on muutunud selliste liikumiste veendunud vastasteks ning seetõttu kalduvad isegi rännet nägema positiivsemas valguses.

Rände kajastus (sotsiaal)meedias

Aga vaatame seda avaliku arvamuse muutlikumat pealiskihti ka. Kuidas mõjutab rändeteemalist avalikku arvamust meedia? Näiteks on uuritud, millist tonaalsust kannavad rändeteemalised artiklid meedias, ning on jõutud järelduseni, et rännet kujutatakse sagedamini [negatiivselt](#).

Elukutselise ajakirjanduse kõrval, mille ülesanne on esitatavaid väiteid kontrollida ja eri osapoolte seisukohti kajastada, kohtab üha sagedamini ka mitte-ajakirjanduslikku meediasisu, nii üdini positiivset ja kriitikavaba kui ka negatiivset ja hirmutavat. Iseäranis sageli leidub sellist sisu just sotsiaalmeedias. Kui näed sageli negatiivseid rändeteemalisi postitusi sotsiaalmeedias, siis tuleneb see kas sellest, milliste postitajate või rühmade sisu oled ise nägemiseks valinud, või soovib algoritm sulle materjali, mis on sarnane juba varem nähtuga. Muide, nii mõnigi sotsiaalmeedia algoritm on üles ehitatud nõnda, et see [soovib](#) ennekoike sellist sisu, mis on inimestes tekitanud tugevaid emotsioone. Ja tugevamad ning meelde jäävamad emotsioonid on just negatiivsed.

Kui aga vaatame professionaalset ajakirjandust, siis kipuvad negatiivse laenguga uudised olema ülekaalus ka siin, iseäranis oli see nii n-ö [Euroopa rändekriisi](#) ajal. Millest siis need negatiivsed lood? Põhjus peitub ajakirjanduse sisutootmisloogikas. Ajakirjaniku olulisemaid tööriistu on uudisväärtus. See on lävend, mis määrab, millest lugu kirjutatakse ja millised lood jäävad kajastamata. Uudisväärtuslikuks loetakse lugusid, mis on aktuaalsed, erakordsed, puudutavad prominentseid isikuid, sisaldavad konflikti, omavad ühiskonnale suurt mõju või mille sündmused toimuvad lugejale lähedal. Seetõttu räägitakse ka [rändest](#) sageli sensatsioonimaiguliselt, läbi konfliktiprisma või püütakse rõhutada rände suurt mõju ühiskonnale. Ja sageli on seda lihtsam teha just negatiivse tonaalsuse kaudu.

Negatiivne meediasisu on sageli valdavam [kommertskanalites](#) kui avalik-õiguslikus meedias. See illustreerib ka meediaomandi võimalikku mõju sisule: eraomanduses kanalite eesmärk on enamasti teenida omanikule kasumit ning seetõttu rõhutatakse ka rohkem sensatsioonilisust, mis püüab tarbijate, aga ka reklaamistjate tähelepanu.

Kuivõrd mõjutab meedia avalikku arvamust?

Ent mil määral suudab artiklite tonaalsus, sensatsioonilisus või skandaalsus mõjutada seda, kas mõtleme rändest positiivselt või negatiivselt? Meedia mõju uuringud näitavad, et inimese sügavamaid alusväärtusi meedia üldiselt mõjutada ei suuda. Küll aga võib meedia mõjutada seda, kui palju me üldse rändest mõtleme, millele konkreetsemalt rändega seoses mõtleme, ja samuti kujundada avalikku arvamust mõnes üksikküsimuses.

Seda, kui palju me rändest mõtleme, mõjutab meedia päris palju, ennekõike teemavaliku kaudu. Samuti mõjutavad toimetuse valikud seda, millest me mõtleme, kui mõtleme rändest: ehk siis, milliseid sündmusi lahatakse avalikkuses laiemalt ja millised nii suure tähelepanu osaliseks ei saa.

Rännet on võimalik kajastada väga erinevates kontekstides ehk [raamides](#), jutustada väga erinevaid lugusid. Kui rännet seostatakse pidevalt majandusega – sisserändajaid kajastatakse ennekõike kui töäjõudu, rännet seostatakse majanduse konkurentsivõimega, maksutulude ja ettevõtlusega, siis hakkavad ka inimesed rändest mõtlema eeskätt majanduslikus perspektiivis. Kui rännet kajastatakse ennekõike kui üksikisiku lugusid – igal rändajal on oma lugu, omad lootused ja unistused, voodused ja puudused, siis võtab ka ühiskond rändajaid rohkem kui väga kirjut rühma indiviide, kelle kohta üldisusi tegema ei kiputa. Kui rännet kujutatakse aga näiteks kui looduse jõudu – pagulasmassid valguvad üle piiride, ujutavad üle varjupaigataotlejate keskusi, tekitavad probleeme, mida valitsused lahendamada peavad hakkama, siis kajastub ka ühiskondlikus kujutluses ränne kui anonüümne mass, mis looduse jõu vääramatusega peale tungib.

Kohe kindlasti ei mõjuta meedia meid kõiki ühtemoodi: see, kes rändesse vankumatult positiivselt suhtub, suhtub enamasti nii ka edaspidi. Ja ei muuda ainuüksi meediakajastus positiivsemaks ka rändesse negatiivselt suhtuva inimese hoiakut. Ajakirjandus võib nendegi jaoks päevakorra lehest mingeid teemasid, mis muudavad konkreetsetes küsimustes nende arvamusi (meenuta näidet tööandja lubamise kohta eestpoolt), kuid enamasti mitte hoiakuid. Pigem leiavad selge veendumusega inimesed meediakajastusele, mis nende hoiakuga kokku ei lähe, mingi muu seletuse: näiteks, et meedia moonutab mingil põhjusel tegelikkust.

Küll aga vormib meedia vähemalt lühikeseks ajaks nende inimeste arvamusi, kellel tugev seisukoht rändeküsimustes puudub. Iseäranis juhul, kui neil puudub rändamise või rändajatega vahetu kokkupuude. Näiteks kui kuuleme pidevalt seost, et ränne on majanduskasvu mootor, kujuneb rände kohta muidu mitte väga tugevat arvamust omaval inimesel pigem positiivne seos. Vähemalt seni, kuni peale pannakse teistsugune plaat. Kui aga päevast päeva räägitakse rändest kui võimalikust ohust, mis meid piiri taga valitseb, muutub kõhkleja suhtumine rändesse vähemalt mõneks ajaks leebelt öeldes ettevaatlikuks.

Niisiis, inimene, kellel on rände kohta välja kujunenud veendumus või vahetu kokkupuude teemaga, pelgalt meediasisu tõttu oma seisukohta üldjuhul ümber ei hinda. Aga inimesi on erinevaid, nii oma suhtumiselt kui ka selle väljakujunemise tasemelt. Ja olulisem sellest, milline on arvamuste keskmine või mitut inimest kellelgi veenda õnnestub, on kindlasti asjaolu, et rände kohta oleks piisavalt kvaliteetset, eriliigilist ja tasakaalustatud infot. See aitab vältida olukorda, kus ränne muutub sensatsiooniliseks ühe-raami-teemaks. Ent eri liiki ja tasakaalustatud info tagab ka, et nii veendumus rände pooldajad, vastased kui ka kõhklejad leiavad endale toetuspunkti, millelt on võimalik pidada mõtestatud dialoogi.

Arutelüküsimusi

- Analüüsi rände teema kajastust mõnes meediaväljaandes. Selleks võib välja valida mõne huvipakkuva meediaportaali (või sotsiaalmeediakanali) ning teha otsingu märksõnaga "ränne", "migratsioon" vm. Kui palju leiad vaatlusalusel ajaperioodil negatiivse, kui palju positiivse toonalaadsega artikleid? (Kindlasti on ka lugusid, mille toonalaadus on neutraalne.) Kuidas on need lood raamistatud?
- Arutle kas eespool tehtud meediakajastuse või mõne rändeteemalise artikli pinnalt, kuidas võiks need lood mõjutada avalikku arvamust. Kelle arvamusi selline sisu mõjutada võiks ja mis tingimustel? Kas see mõjutab üksnes avalikku arvamust või ka rändeteemalisi hoiakuid või lausa alusväärtusi?

- Leia mõni rände teemat puudutav avaliku arvamuse küsitlus ning arutle, millised tegurid võisid tulemusi mõjutada – näiteks, mis rolli mängisid sinu hinnangul ühiskonnas üldiselt levinud hoiakud või sügavamad kultuurikogemused, mis rolli selle aja taustasündmused, meediakajastus, inimeste vahetud kogemused, küsimuse sõnastus.

Lisalugemist

Lühiülevaate erinevatest rännet puudutavatest rahvusvahelistest avaliku arvamuse küsitlustest leiab rändeandmete portaalist: <https://www.migrationdataportal.org/themes/public-opinion-migration>.

Euroopa Liidus, sh Eestis, monitooritakse rändega seonduvaid hoiakuid regulaarselt Eurobaromeetri küsitlustega. Vt tulemusi siit: <https://europa.eu/eurobarometer/screen/home>.

Eestis tehakse rändeteemalisi avaliku arvamuse uuringuid aeg-ajalt mitmesuguste organisatsioonide tellimusel, kuid neid ei ole kahjuks võimalik mugavalt ühest kohast leida. Üks regulaarselt toimuv ning osalt ka rännet puudutav küsitlus on Siseministeeriumi korraldatav "Siseturvalisuse avaliku arvamuse uuring" (vt alapeatükk "Teistest riikidest pärit inimeste Eestisse elama asumine"). Värskeimad uuringuraportid on leitavad ministeeriumi tellitavate uuringute ja analüüside loetelust: <https://www.siseministeerium.ee/media/247/download>

KÜSK Kodanikuühiskonna
Sihtkapital

KULTUURIMINISTEERIUM

Rändeteemalised tekstid on välja töötatud projekti "Jagatud teekonnad" raames mida kaasrahastavad Euroopa Komisjon, Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.